

ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય

વિભાગ-૩

- દીપોત્સવી
- સરસલીલા
- ગોપાષ્ટમી
- શ્રીગુસાંઈજીની વધાઈ
- મકરસંક્રાંતિ

પ્રિન્ટેડ બુક

Not published on a regular bases
Posted under post office guide clause 2.16

પ્રતિ શ્રી, _____

રવાના

: શ્રી દેવેન્દ્ર બી. શાહ

૫૦૨, આંગન એપાર્ટમેન્ટ, કસક પાસે, ભરૂચ - ૩૯૨ ૦૦૧

ફોન : ૦૨૬૪૨-૨૨૯૦૪૮

Devendra Kaka\Bhagvad Kirtan Sangrah.p65 (1)

॥શ્રીહરિ:॥

કમલદલ-

ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય

વિભાગ-૩

- દીપોત્સવી
- સરસલીલા
- ગોપાષ્ટમી
- શ્રીગુસાંઈજીની વધાઈ
- મકરસંક્રાંતિ

દેવેન્દ્ર શાહ
ભરૂચ

કીર્તનભાવ પ્રકાશક : દેવેન્દ્ર શાહ

૫૦૨ આંગન એપાર્ટમેન્ટ

કસક પાસે, ભરૂચ - ૩૮૨ ૦૦૧

ફોન : (૦૨૬૪૨) ૨૨૮૦૪૮

મોબાઈલ : ૯૪૨૮૧૭૬૩૦૨

ન્યોછાવર : ૪૦/- (સાદા પોષ્ટેજ સાથે)

મૂલ્ય : અમૂલ્ય અલૌકિક ભાવોથી હૃદયને ભરી દેવું

અર્પણ : જેમના વિના શ્રીગોવર્ધનધર વ્યથિત થઈ જતા હતા
તેવા ભક્ત કવિ શ્રીકુંભનદાસજીને...

Devendra Kaka\Bhagvad Kirtan Sangrah.p65 (2)

અનુક્રમણિકા

અ.ક્ર.	વિષય	શબ્દો	પાન નં.
૧	ધનતેરસ	ચશોદા મદન ગોપાલ બુલાવે	૩
૨		પ્યારી અપનો ધન જો સંભારે	૩
૩	રૂપચતુર્દશી	બલન્યાયે તૈસે લાલન ન્હાયે	૪
૪	દીવાનીનાં પદ	ધરી એક છાંડો તાત વિહાર	૫
૫	ગાય ખિલાયવેકા પદ	ગાય ખિલાયો ચાહત ગિરિવરધર	૫
૬		કૂકે દેત જાત કાનનપર ઊંચી ટેરન	૬
૭		સખ ગાયનમેં ધૂમર ખેલી	૮
૮	દીવાળીનું પદ	દીપદાન દે શ્યામમનોહર સખ ગાયન	૯
૯	ગાયકો કાન જગાવે કો પદ	ઘરમેંસુ બાહિર ઉઠી આયે સખ ગાયનકે	૧૦
૧૦	દીપમાલિકા	પરમમંગલ પરબની દીપમાલિકા	૧૨
૧૧	હટરી	સુરભી કાન જગાય ખરીક બલ મોહન	૧૩
૧૨	સરસલીલા	૧. નંદહિ કહતિ ચશોદારાની ૨. નંદ કહ્યો સુધિ ભલી દિવાઈ ૩. કહત મહેરિ તખ એસીબાની ૪. મહેર દીયો એક ગ્વાલ ચલાઈ ૫. ગોપસર્વે ઉપનંદ બુલાયે ૬. પૂજા સુનત બહુત સુખ કીનોં ૭. નંદઘરનિ પ્રજવધૂ બુલાઈ ૮. ઘરન ચલી સખ કહી ચશુમતિસોં ૯. નંદ મહેર ઘર હોત બધાઈ ૧૦. મહેરિ સર્વે નેવજ લે સેતત ૧૧. ચુવતી કહત કાન્હ રિસપાયો ૧૨. નંદ નિકટ તખ ગાયે કન્હાઈ ૧૩. સુરપતિ પૂજા જાન કન્હાઈ ૧૪. જાવો ઘરહિ બલહારી તેરી ૧૫. ચહ તખ કહે લગે દેવરાઈ ૧૬. માનહુ કહ્યો સત્ય ચહ વાની ૧૭. સુરપતિ પૂજા મેટ કન્હાઈ ૧૮. પ્રજ ઘરઘર સખ ભોજન સાજતા ૧૯. ઈક આવત ઘરતેં ચલધાઈ ૨૦. સાજ શૃંગાર ચલી પ્રજનારી ૨૧. નંદગોપ ઉપનંદ ગાયે તહાં ૨૨. આય જુરે સખ પ્રજકે વાસી ૨૩. તુરત તહાં તખ વિપ્ર બુલાયે ૨૪. શ્યામ કહ્યો તખ ભોજન લાવો ૨૫. કાન્હ કહ્યો નંદભોગ લગાવો ૨૬. સ્યામકહી સોઈ સખ માની ૨૭. જેમત દેખ નંદ સુખ પાયે ૨૮. ચહ છબી દેખ રાધિકા ભૂલી ૨૯. ઈતહિ શ્યામ ગોપન સંગ ઠાડે ૩૦. ભોજન કરત દેવ ભયે પરસન ૩૧. નંદકહ્યો કહા માંગેં સ્વામી ૩૨. માંગ લેહુ કછુ ઓર પદારથ ૩૩. કૌતુક દેખત સુરનર ભૂલે ૩૪. દોઉકર જોર ભયે સખ ઠાડે ૩૫. પરસત ચરણ ચલત સખ ઘરકોં ૩૬. કોઉ પહોંચે કોઉ મારગ માંહી ૩૭. બડેદેવતા કાન્હ પુજાયો ૩૮. હરિ સખકે મન ચહ ઉપજાઈ ૩૯. બ્રહ્મ દઈ જાકોં ઠકુરાઈ ૪૦. ગ્વાલન મોસોં કરી ઢિઠાઈ ૪૧. મોંકોં નિંદિત પર્વત વંદિત	૧૪ ૧૫ ૧૫ ૧૬ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૮ ૧૯ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૩ ૨૪ ૨૪ ૨૫ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૨૯ ૩૦ ૩૦ ૩૧ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૩ ૩૪ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૭ ૩૮

અ.ક્ર.	વિષય	શબ્દો	પાન નં.
		૪૨. પર્વત પહેલે જોદિ બહાઈ	૩૯
		૪૩. દેખ ઈંદ્ર મન ગર્વબદાયો	૪૦
		૪૪. સુરપતિ કોધ કિયો અતિ ભારી	૪૦
		૪૫. ચિતવતહી સબ ગયે જુરાઈ	૪૧
		૪૬. મેઘનસો બોલે સુરરાઈ	૪૨
		૪૭. રિસલાયક તાપર રિસ કીજે	૪૨
		૪૮. આયુસ પાય તુરતહી ધાયે	૪૩
		૪૯. ગરજ ગરજ વ્રજ ઘેરત આવે	૪૩
		૫૦. ફિરત લોગ જહાંતહાં વિડરાને	૪૪
		૫૧. ચમુના જલહી ગઈ જે નારી	૪૫
		૫૨. ગરજત ઘન અતિહી ઘહરાવત	૪૫
		૫૩. મેઘવર્ત મેઘન સમઝાવત	૪૬
		૫૪. વરખતહેં ઘન ગિરિકે ઉપર	૪૬
		૫૫. રાખિ લેહો ગોકુલ વ્રજનાયક	૪૭
		૫૬. ગોવર્ધન લીનો ઉચકાઈ	૪૭
		૫૭. શ્યામ ઘર્યો ગિરિ ગોવર્ધન કર	૪૮
		૫૮. બોલ લિયે સબ ગ્વાલ કન્હાઈ	૪૮
		૫૯. બાત કહત આપસમેં બાદર	૪૯
		૬૦. પ્રલય મેઘ આયે લે બાને	૫૦
		૬૧. મેઘ ચલે મુખ ફેર અમરપુર	૫૦
		૬૨. ચક્રિત ભયો વ્રજ વાત સુનાઈ	૫૧
		૬૩. સુરપતિ આગે ભયે સબ ઠાઠે	૫૧
		૬૪. સુરન કહી સુરપતિ કે આગે	૫૨
		૬૫. ચહ મોકોં તબહી ન સુનાઈ	૫૩
		૬૬. જબ જાન્યોં વ્રજ દેવમુરારી	૫૩
		૬૭. કરત વિચાર ચલ્યો સન્મુખ વ્રજ	૫૪
		૬૮. નિકટ જાન ત્યાગ્યો વાહનકોં	૫૪
		૬૯. હંસહંસ કહત કૃષ્ણ મુખબાની	૫૫
		૭૦. હરિ કરતેં ગિરિરાજ ઉતાર્યો	૫૭
૧૩	ગોપાષ્ટમી	દેવનકો ધ્યાન માઈ નિશદિન મેરે લાલન કો	૫૯
૧૪		ગૈયા દૂર નિકસ ગઈ મોહન બગદાવો દે હાંક	૬૧
૧૫		પોંછત લાલ ગાયનકી પીઠ	૬૨
૧૬		મૈયારી મેં કેસી ચરાઈ ગાય	૬૪
૧૭		મૈયા હોં ન ચરેહોં ગાય	૬૫
૧૮	શ્રીગુસાંઈજીની વધાઈ	ભક્તિ શ્રીગોકુલતેં પ્રકટ ભઈ	૬૮
૧૯		હોં ચાયક શ્રી વલ્લભ તુમારો ચાયન	૭૦
૨૦		ચતુરાઈ તાકી સાંચી જો શ્રીવલ્લભનંદન	૭૨
૨૧		કેસરકી ધોતી કટી કેસરી ઉપરના ઓઢે	૭૩
૨૨		ગોવલ્લભ ગોવર્ધન વલ્લભ શ્રીવલ્લભ	૭૪
૨૩		ગાયનસોં રતિ ગોકુલસોં રતિ	૭૬
૨૪		કલિમેં એક બડો આધાર	૭૭
૨૫		શ્રીવિહુલેશ ચરણકમલ પાવન ત્રૈલોકકરણ	૭૭
૨૬		સદા વ્રજ હી મેં કરત વિહાર	૭૮
૨૭		અમૃત રસ શ્રવ્યો શ્રીવલ્લભ મુખ માધુરી	૭૯
૨૮		જો પેં શ્રીવિહુલ રૂપ ન ધરતે	૮૧
૨૯		હમ તો શ્રી વિહુલનાથ ઉપાસી	૮૨
૩૦		તુમારે ચરણકમલકે શરણ	૮૩
૩૧		હોં ચરણાત પત્રકી છૈયાં	૮૩
૩૨		તિહારી કૃપા વિહુલેશ ગુસાંઈ	૮૪
૩૩		પરમકૃપાળુ શ્રીવલ્લભનંદન કરત કૃપા	૮૫
૩૪		જુગ જુગ રાજ કરો શ્રીગોકુલ જુગ જુગ રાજ કરો	૮૭
૩૫	ભોગી	ભોગી ભોગ કરત સબ રસકો	૮૮
૩૬	મકરસંક્રાંતિ	ગોપાલ માઈ ખેલત હે યોગાન	૮૯
૩૭	પતંગ	કાન્હ અટા પર ચંગ ઉડાવત	૯૦

ધનતેરસ

(૧) દેવગંધાર

૧

૨/૦૧

ચશોદા મદન ગોપાલ બુલાવે

ધનતેરસ આવો મેરે પ્યારે લે ઉછંગ હુલરાવે

૧

હરી-જરી વાગા બહુ ભૂષણ રચિસોં બહુત ઘરાવે

વ્રજપતિ કી મુખ શોભા નિરખત રોમ રોમ સુખ પાવે.

૨

ભાવાર્થ :

શ્રીચશોદાજી મદનગોપાલને બોલાવે છે અને કહે છે કે આજે ધનતેરસ છે. મારા લાડીલા જલ્દી આવો, એમ કહી ગોદમાં બેસાડી ઘણાં લાડ કરે છે. (૧)

લીલા રંગની જરીના વાધા તથા ઘણાં બધાં આભૂષણો, આમ ખૂબ જ રૂચિથી ઘણું બધું પહેરાવે છે. ત્યારબાદ (શૃંગાર થયા બાદ) આ જે વ્રજજનોના પતિ છે. તેમના મુખની શોભા-કાંતિને આપ નિરખી રહ્યાં છે. પ્રભુનું પ્રસન્ન વદન નિહારી ખૂબ જ આનંદ પામે છે. પ્રત્યેક રોમ આનંદથી ભરાઈ જાય છે. (૨)

(૨) દેવગંધાર

૨

૨/૦૧

પ્યારી અપનો ધન જો સંભારે

વારંવાર દેખ નયનસોં લે જુ હૃદય મેં ધારે

૧

રચિસો સરસ સંભારત પીયકોં આભૂષણ બહુ સોહે

આગમ નિરખ દીવારી કો મન દ્વારકેશકો મોહે

૨

ભાવાર્થ :

શ્રીરાધાજી (પ્યારી) પોતાનું ધન (અર્થ) જે છે તે (કૃષ્ણ) ને જતન કરીને રાખે છે. તે પોતાના ધનને વારંવાર નિહારે છે. પોતાના જ નયનોથી, (સ્વ-ભાવથી) જે ભાવથી નિહાર્યા, તે ભાવને હૃદયમાં ધારણ કરે છે. આમ પોતાનું ભાવાત્મક ધન જે સામે બિરાજેલ હતું તે હૃદય-તિજોરીમાં સાચવીને મૂકી દીધું. (૧)

પોતાને જેવી રૂચિ-મનોરથ થાય છે તે પ્રકારે સરસ-સુંદર પ્રકારે/રસપૂર્વક તે મનોરથોને સાચવે છે. (સંભારત). પીયુના શ્રીઅંગ ઉપર જે આભૂષણો છે તે પીયુના કારણે બહુ સુંદર લાગે છે, આભૂષણને કારણે પીયુ નહિ. બીજું પોતે જ આભૂષણ રૂપ થઈને પીયુ સાથે સોહે છે. 'શ્રી' શોભા તે પોતે જ છે. જેનાથી કૃષ્ણ

સોભાયમાન લાગે છે. દિવાળીનું પર્વ (આગમ) આવેલ જોઈને દ્વારકેશને પણ મોહી જાય છે. પ્રિયાના હૃદયમાં પણ દિપાવલી-મનોરથરૂપ નિહારીને પિય પણ મનમાં ઘણા પ્રસન્ન થાય છે. ગો. શ્રી દ્વારકેશજી આ લીલાના દર્શન કરે છે કેમકે આજે પીય-પ્યારીના સમાગમનો પ્રથમ દિવસ છે. (૨)

રૂપચતુર્દશી

(૩) ૩ ૨/૦૨

બલન્યાયે તૈસે લાલન ન્હાયે
ઉવટે અંગ કિત ફિરત હો ધાયે કમલનયન બલ જૈયે. ૧
ન્યાઓન તાતો પાની સીયરો સમોય કનક કુંડી ભરી સિરૈયે
કર શૃંગાર નવલ બાનિક બન જોઈ ભાવે સોઈ-ખૈએ. ૨
વારને ગઈ મહતારી, કુંવર પર ગાય ખિલાવન બાબા સંગ જૈયે
માનદાસ કુલદેવતા મનાવત ફૂલી મેહરી આનંદ ન સમૈયે ૩

ભાવાર્થ :

યશોદાજી લાલનને સમજાવે છે કે જેમ બલભૈયાએ સ્નાન કર્યું તેમ લાલન, તમે સ્નાન કરી લો. આમ શરીરે ઉબટનો લગાવેલ અંગે ક્યાં દોડતા દોડતા ફરી રહ્યા છો ? હે મારા કમલનયન, તમારા પર બલિહારી જાઉં. (૧)

સોનાની કુંડી ભરીને ઠંડું જલ છે. ગરમ જળમાં ઠંડું જળ મેળવીને સ્નાન કરાવું. (કેમકે આપ કહે છે કે જળ બહુ ગરમ છે, ઠરવા દો ત્યાં સુધી હું શું કરું ? આંટાફેરા કરી ખેલું છું)

પછી શૃંગાર કરાવી લો, ભાતભાતની વાતો કરનારા હે મારા લાલ, તમોને જે ગમે તે ખાઈ લો (૨)

(પછી કુંવર સમજીને સ્નાન માટે બેઠા) તેથી યશોદા માતાજીએ કુંવર પર પ્રસન્ન (વારી ગઈ) થઈ-બાલભર્યો ભાવ કર્યો. અને કહે છે, હવે ગાયને ચરાવવા માટે (નંદ) બાબા સાથે જજો. યશોદાજી કુલદેવતાને આ લાલનની પ્રસન્નતા માટે વિનંતી કરે છે અને આવા લાલનને આપવા બદલ આભાર માને છે. મહરીને આનંદના કારણે હરખ સમાતો નથી. (૩)

દીવારીનાં પદ

(૪) ખિલાવલ ૪ ૨/૦૪

ઘરી એક છાંડો તાત વિહાર
રામકૃષ્ણ તુમ દોઉ ભૈયા આવો ભૈઠો કરો શૃંગાર ૧
ચશોમતિ કહત હે આજ અમાવસ દીપમાલિકા મંગલનામ
ઘર ઘર બાલક સબે શૃંગારે સુનો શ્યામઘન રામ. ૨
ખેલેંગી ગાય ગુવાલ નાચે સબ ગોપી ગાવે ગીત,
પરમાનંદદાસ ચહ મંગલ વેદ પુરાણ પુનિત ૩

ભાવાર્થ :

યશોદાજી લાલને સમજાવે છે કે થોડીકવાર માટે તમે રમવાનું (વિહાર) છોડી દઈને, હે રામકૃષ્ણ બેઉ ભૈયા ! તમે આવો, બેસો અને શૃંગાર ધારણ કરો. (૧)

યશોદાજી (તેમને બેસાડવા માટે વાત માંડે છે) કહે છે - આજે ખૂબ જ મંગલ-કલ્યાણ કરનારી દીપમાલિકા થશે, આજે એવી અમાસ છે. હે ઘનશ્યામ-રામ તમે સાંભળો કે-આજે બધાં જ છોકરાં શૃંગાર ધરશે. (પછી તમે નહિ ધાર્યા હોય તો તમને કેવું લાગે ?) (૨)

પછી ગાયને નચાવશે (ખેલાવશે) અને ગોવાળીયાઓ નાચશે, અને બધી ગોપીઓ ગીત ગાશે.

પરમાનંદદાસજી કહે છે આ (કનૈયો) જ મંગલ છે, તે જ પવિત્ર તેવા વેદ અને પુરાણ છે. તેના કારણે જ બધું મંગલમય છે. (૩)

ગાય ખિલાયવેકા પદ

(૫) સારંગ ૫ ૨/૦૫

ગાય ખિલાયો ચાહત ગિરિવરઘર બરજત હેં નંદરાઈ
ઘેનુ બહુત બાઢી હૈ મોહન, દેખ હૂંડી કયોં ઘાઈ ! ૧
રાખેં હે રખવારે ચહું દિશ વ્રજરાજે ન પત્યાચી
જસુમતી રાણી ઓર રોહિણી ચહ સિખ સબન શિખાઈ ૨

વિના લાલ ખેલત નહિ ઘૂમર જબ ઐસી સુધી પાઈ
 હૂંક હૂંક કે ઉપર ઘાવત લે લકુટી અહોટાઈ ૩
 હંસ મુસિકાય શ્યામઘન સુંદર, મુરલી મધુર બજાઈ
 તબ તહાં દાસ ચત્રભુજ સબ મિલ ઈકટકે ભલે ખિલાઈ ૪

ભાવાર્થ :

(લાલન) ગિરિવરધર ગાયને ખેલાવવા માંગે છે પણ નંદરાયજી તેમ કરવા દેવા નથી ચાહતા તેથી લાલનપર ખિજાય છે અને કહે છે હે મોહન ! જો આ ધેનુ બહુ જ તોફાની (બાઢી) થઈ ગઈ છે, તૂ જો, કેવી હૂંકારા કરતી દોડી રહી છે ! ગાયોથી રક્ષણ કરવા માટે ચારે બાજુ, વ્રજરાજે (નંદરાયે) રખવાળો રાખ્યા છે કે જેથી કોઈને નુકશાન (પત્યાયી-પતન) ન થાય. આ વાત જસુમતિ રાણી તથા રોહિણીજી બધાંને ધ્યાન રાખવા માટે કહે છે. (૨)

પરંતુ જ્યારે બધાંને ખ્યાલ - ધ્યાનમાં આવ્યું કે લાલન સિવાય બીજા કોઈથી ય 'ધુમર' ગાય ખેલતી નથી, તેથી હૂંકારા કરતી કરતી દોડતી ઉપર જ આવે છે, જેથી લાકડીથી હટાવવી પડે છે. (૩)

પણ જ્યારે શ્યામઘનસુંદરે મધુરા સ્મિત સાથે જેવી મધુરી મુરલી બજાવી કે તુરંત તે ધુમર સ્થિર થઈ ગઈ, તેથી બધાંએ મળી તેને સારી રીતે ખેલાવી.

આવી લીલાના દર્શન ચત્રભૂજદાસને થયાં. (૪)

(૬) સારંગ ૬ ૨/૭

કૂકેં દેત જાત કાનનપર ઊંચી ટેરન નામ સુનાવત
 સુંદર પીત પીછોરી લે લે મુખ પર ફેર સબન વિઝુકાવત ૧
 કાહુકો બછરા કાહુકો લે લે આગે આન દિખાવત
 પૂંછ ઉઠાય સુધી વૈ ભાજત આપ હંસત ઓર સબન હંસાવત ૨
 ફિર ચૂચકાર સુધી કર ભાજત બછરન અપને હાથ મિલાવત
 શ્રીવિહલ ગિરિધર બલદાઉ ઈહી વિધિ અપની ગાય ખિલાવત ૩

ભાવાર્થ :

લાલન પોતાની ગાયને ખેલાવતાં કેવી મસ્તી કરે છે, તે બતાવે છે અથવા પોતે અને આ પોતાની ગાયો બંને દોસ્ત હોય તેમ તેમની સાથે રમત રમે છે. (જો કે

પ્રભુ વ્રજમાં પધાર્યા તે સ્વરૂપતઃ તો પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા ભગવાન, બધા ભુવનોના નાથ હોવા છતાં એક ગોવાળીયાની જેમ વ્રજવાસીઓમાં એકરસ થઈ ગયા જ હતા.)

પ્રભુ ગાયોના કાનમાં મોં નાંખીને જોરથી બૂમ મારે છે અને પછી ઊંચે અવાજે તે ગાયને તેના નામથી રાડ પાડે છે. (આપણી સ્વરૂપ વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ છે જેથી ઈન્દ્રિયધારી - ગો ના કાનમાં આશ્રય સિદ્ધ કરવા ગુરુદેવ દ્વારા નામ (શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ) સંભળાવવામાં આવે છે. સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી આશ્રય છૂટી ગયો છે જેથી પ્રભુએ કૂક મારવી પણ જરૂરી સમજી છે.) પ્રભુ સુંદર પીળી પીછોરી લઈને ગાયોનું મોઢું ઢાંકી દે છે, તેથી તે ગાયો ભડકી ઊઠે છે. (આ જીવોને પણ પ્રભુએ પોતાની સુંદર પીળી પીછોડી એટલે માયારૂપી મોહ કરનારી અવિદ્યા મુખ પર ફેરવી. જેથી મસ્તિષ્કમાંની બુદ્ધિ મોહિત થઈ અને સ્વરૂપ વિસ્મૃતિ થઈ, સાથે સાથે ૪ પ્રકારના અધ્યાસ (દેહ-ઈન્દ્રિય-પ્રાણ-અંતઃકરણના અધ્યાસ થયા, તે જ તો જીવનું ભડકવું છે/ભટકવું છે.) (૧)

લાલન કોઈક ગાયનું વાછરડું, બીજી ગાયની સામે લાવીને બતાવે છે અને પછી તે ગાયનું પૂછડું ઊંચું કરી તેને ચિડવીને પોતે ભાગે છે. આમ આવો વિચિત્ર ખેલ કરી સૌ ગોપ-બાળકો વગેરેને હસાવે છે. (ભગવાન પણ ચિત્રવિચિત્ર જોડકાં બનાવી દે છે. કોઈ ભોગીને યોગી સાથે ભીડાવી દે તો કોઈ રોગીને સ્વસ્થ સાથે, કોઈ તામસને રાજસ સાથે તો સાત્વિકને રાજસ સાથે. આમ કરીને પછી પાછા તેમને ઉશ્કેરીને, પોતે દૂર જઈ ખેલ જૂએ છે અને જગતના લોકો પણ બીજામાં તેમ જોઈ ઉપહાસ કે હાસ્ય કરે છે. આ ભગવાનની પ્રવાહી લીલાના ભાગરૂપે ચાલ્યા કરે છે.) (૨)

લાલન પછી પાછા તે ગાયને જ વ્હાલથી પૂચકારે છે અને તેનું પોતાના તરફ ધ્યાન દોરીને ભાગે છે અને તેના પોતાના જ વાછરડાને તેને મેળવી આપે છે અને તે પણ સ્વયં પોતાના હાથે જ. (જીવ જો દૈવી છે તો પ્રભુ પોતાની માયા લીલાને સંકેલીને, જીવને યોગ્ય-લાયક અધિકાર પ્રમાણે માર્ગ પર સ્વયં લાવવાના યોગ કરી દે છે અને જીવને પ્રસન્ન કરી દે છે.)

ઠાકોરજી તથા બલદાઉભૈયા બંને આ પ્રકારે પોતાની ગાયોને ખેલાવે છે. (પુષ્ટિ પ્રભુ તથા મર્યાદા પ્રભુ બંનેઉ પોતપોતાના પુષ્ટિ કે મર્યાદા જીવો સાથે લીલાખેલ ખેલે છે.) (૩)

સબ ગાયનમેં ધૂમર ખેલી	
શ્રવણ પૂંછ ઉંચકાઈ સૂઘી વૈ ગ્વાલ ભજાવત ફિરત અકેલી	૧
પકર લઈ ગોપાલ આપ હી કંઠ બનાવત સેલી	
ચુંબત મુખ આંકો ભર ભેટી ટેર કહત લાઓ ગુર ભેલી	૨
આપ ગોપાલ ખવાય ખિલાવત સબ ગાયન કી હેલી	
પરમાનંદ દેખે બની આવે જબ દૌરી કી બછિયા ઝેલી	૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુને ગાયો તો ઘણી છે પણ તેમાં જે ધૂમર ગાય છે, તે બહુ સરસ રીતે ખેલી. (પ્રભુને જીવો-ભક્તો તો ઘણા છે પણ તેમાં જે પુષ્ટિ-પુષ્ટિ ભક્તો છે અને જે નિર્ગુણ ભક્તો છે તે પ્રભુને અનુકૂળ પ્રકારે જીવન જીવે છે.)

આ ધૂમર કેવા પ્રકારે ખેલી - તે હવે કહે છે, તેણે કાન અને પૂંછડાને ઊંચકી લીધા, પૂરું ચૈતન્ય ધરીને એવી દોડી કે ગ્વાલોને પણ તેની પાછળ દોડતા કરી દીધા. તે ભલે એકલી હતી પણ પકડાય નહિ ! (આ ઉત્તમ ભક્તો પણ પ્રભુનું નામ સ્મરણ સતત કરતા રહ્યા તથા પવિત્ર (પૂંછડું પવિત્ર તથા તારનારું ગણાય છે.) તેવી પ્રભુની સેવાને ઊઠાવી - માથે ધરી દીધી. તેને કોઈના સંગની જરૂર નહોતી, તેવી વ્યસનદશા થઈ ગઈ હતી, તેવાની ભક્તિને કોઈ પહોંચી ન શકે તેવી તેની ભક્તિ હતી. (૧)

તે દોડતી ગાય કે જેને કોઈ ન પકડી શક્યું તેને ગોપાલ-કૃષ્ણો સ્વયં પકડી લીધી અને પોતે તેના ગળે લપટાઈને તેના ગળાની સુંદર રેશમના દોર જેવી માળ બની ગયા. (તેવા સેવા કથા પરાયણ ભક્તને પ્રભુ સામે ચડીને પકડી લે છે - પ્રમેય કરે છે અને પોતે જ તેના ગળાનો હાર બની જાય છે. વાર્તામાં કહે છે કે લાલન ડોશીમાને ગળે વળગીને પૂછે છે, “મારે માટે તુ શું લાવીશ ?”)

ગોપાલકૃષ્ણ પોતાની આ ધૂમરને વ્હાલથી ચુંબન કરે છે. પોતે બાથમાં લઈને ભેટે છે અને બૂમ પાડીને ગ્વાલ-બાલોને કહે છે - આને માટે ગોળની ભિલ્લી લાવો. (કૃપાળુ પ્રભુ આવા ભક્તને સ્નેહથી નવડાવી દે છે, ચુંબન કરે છે, તેને પોતાના હૈયા સરસો લગાવી દે છે અને પોતાના અધરામૃતનું પાન કરાવે છે, રસદાનનો (ગોર-ભિલ્લી) આસ્વાદ કરાવે છે. (૨)

ગોપાલ પોતે જ ગાય-ધૂમરને સ્વહસ્તે ખવડાવે છે અને ખેલાવે પણ છે. આ ગાય બધી જ ગાયોની સહેલી છે અથવા કનૈયો બધી ગાયોના મિત્ર રૂપ છે. (પ્રભુ

આવા જીવને પોતાના શ્રીહસ્તથી સુખદાન કરે છે અને અનેક પ્રકારની ક્રિડા કરે છે કેમકે તેમનો સખ્યભાવ ઉત્કૃષ્ટ દશાનો થઈ ગયો છે. આ ધૂમર જેવા ભક્તો બીજા અનેક ભક્તોના રાહબર બની રહે છે - જેમ દામોદરદાસ હરસાની કે ચાચા હરિવંશજી.

પરમાનંદદાસજી કહે છે કે જ્યારે ધોરી ગાયને વાછડી જન્મી ત્યારે પ્રભુએ તેને પોતાના હસ્તમાં ઝિલી લીધી હતી. આ દૃશ્ય તો કોઈ જૂએ તો જ સમજાય કે પ્રભુને પોતાની ગાય કેટલી પ્રિય છે ! (પ્રભુને પોતાના ભક્ત એટલા બધા પ્રિય છે કે તેના સંસારમાં પ્રભુ સાથી બને છે. તેને સંસારમાંથી કાઢવાને બદલે પ્રભુ તેની સાથે તેના સંસારમાં તરે છે. જેમ ગોકુલના વ્રજવાસીઓ સાથે પ્રભુ તેમના જેવા થઈને રહ્યાં અને તેમના દુઃખને ઝિલ્યા) (૩)

દીવાળીનું પદ

(૮)

૮

દીપદાન દે શ્યામમનોહર સબ ગાયન કે કાન જગાવત	
ગાંગ બુલાઈ ધૂમર ધૌરી ઊંચે લે લે નામ બુલાવત	૧
હોઉ સચેત ભોર ખેલનકોં દોરી આવત નેક સુનાવત	
સન્મુખ જાય કૂંક મારત હેં મુખ પર ફેર પીછોરી ધાવત	૨
મુદીત ગોપાલે ઔર ગ્વાલ મિલ જાકો બછરા તાહી મિલાવત	
ચત્રભુજ પ્રભુ ગિરિધરન ડાટ સુન હંસ ગાવત કર તાલ બજાવત	૩

ભાવાર્થ :

શ્યામમનોહર પ્રભુ દીપોત્સવી ઉત્સવ નિમિત્તે વ્રજવાસીઓને દીપદાન કરે છે અને બધી ગાયોને કાનમાં આમંત્રણ આપે છે. તેમાંય વિશેષ પ્રિય તેવી તેમની ગાંગ, ધૂમર, ધૌરી તે બધાંને ઊંચે અવાજે બૂમ પાડી પાડીને બોલાવે છે. (૧)

ત્યારે તે બધી દોડી આવે છે. ખૂબ નજીકથી તેમને સંભળાવે છે કે સવારે ખેલવા માટે તૈયાર થઈ રહેજો. વધુ નજીક જઈને ફરીથી ધીમેથી કહે છે અને મોઢા ઉપર ઉપરણો ફેરવીને પછી પાછા જવાનું કહે છે. (૨)

આમ ગ્વાલ તથા ગોપાલ-કનૈયો સાથે મળી જેનાં જે વાછરડાં છે તેની સાથે તે ગાયને મેળવી આપે છે. ગાયનું ભાંભરવું સાંભળીને હસીને એકબીજાના હાથમાં તાલી આપતાં આપતાં ગીતો ગાય છે.

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુ શ્યામ છે અને મનોહર છે, વિરુદ્ધધર્માશ્રયી છે. કેમકે શ્યામમાં મનોહરતા વળી શું હોય ? પણ છે. અને જે સ્વયં શ્યામ (કાળા) છે, તે પ્રકાશનું દાન કરે છે. (સૂર્ય હકિકતમાં શ્યામ છે.) કેવલબ્રહ્મ શ્યામ છે. વ્રજભક્તોના અંતઃકરણના અધ્યાસો દૂર કરે છે, દીપદાન કરીને. ત્યારબાદ ઈંદ્રિયો ધારણ કરનાર વ્રજભક્તોના કાનમાં એવો મધુરો શબ્દ કહે છે કે તેઓની ભક્તિ જાગી ઊઠે છે. પ્રેમબીજ જે સુષુપ્ત હતું તે જાગૃત થઈ જાય છે, આવિર્ભાવ પામે છે. પ્રભુ સૌને પોતાનું પ્રિયત્વ જતાવવા ઊંચે અવાજે, નામ દઈ દઈને પોતાની સન્મુખ બોલાવી છે, “હવે સવાર પડે ત્યારે, તમારે અમારી લીલામાં સહભાગી થવાનું છે,” તેવું તેમને જ્યારે તે નજીક આવે ત્યારે કહે છે. પોતે સ્વયં તે જીવની સન્મુખ થઈને (પ્રમેય કરીને) પછી ક્ષણાર્ધ માટે પોતાની માયારૂપ પીછોરીને આંખ સન્મુખ ધરીને પોતે દૂર ભાગે છે કે જેથી જીવ પણ પ્રભુની ભક્તિરૂપી સાધના કરે ! (૩)

ગાયકો કાન જગાવે કો પદ

(૯) કાન્હરો	૯	૨/૧૧
ઘરમેંસુ બાહિર ઉઠી આયે સબ ગાયનકે કાન જગાવન		
જેસે ભોર હૂંક કે ખેલે લાગે લેલે નામ બુલાવન	૧	
ગાંગ બુલાઈ ઘૂમર ઘોરી કાળી કાજર પીયરી લાલ		
અપને સંગ સખા સબ લીનેં લટકત ડોલત ખરીક ગોપાલ	૨	
અપની જગાય દાઉકી જગાય ઓર જગાઈ સબકી જાય		
શ્રીવિહલગિરિધર સુખ પાવત વ્રજનારીન ત્યોહાર મનાય	૩	

ભાવાર્થ :

આવતી કાલે ગાયોને પણ અન્નકૂટ ઉત્સવમાં નિમંત્રિત કરવાનાં છે, તેથી પ્રભુ તેમના કાનમાં, તે ગૂઢ વાત કહેવા માગે છે કે હું ગોવર્ધન થઈશ કે જે હું ગોવર્ધન આશ્રિત છું અને બધો ભોગ આરોગીશ. જેવી રીતે સવારે ગાયો હૂંકારા કરીને ખેલવા લાગે છે. તેવી રીતે પ્રભુ સૌના નામ લઈને બોલાવવા લાગ્યા. (અત્યારે સાંજ છે). (૧)

પોતાની સાથે બધા સખાઓને પણ લીલા અને ગાયોની ખરીકમાં લટકતી-ડોલતી ચાલે પધાર્યા. તેમને ગાંગ, ઘુમર, ઘોરી, કાળી, કાજળ, પીયરી, લાલ તેવાં બધીને, નામ દઈ દઈ બોલાવીને તેમના કાનમાં વાત કરી. (૨)

પોતાની તથા બળદેવજી અને બીજા બધાંની ખાસ ગાયોને પણ જગાવી. સર્વને કનૈયાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ન્હોતું તે અજ્ઞાન દૂર કર્યા. (વિહલ) જેમણે વ્રજનાં સર્વના ગિરિ-સુખદુઃખ ધારણ કર્યા છે તેવા પ્રભુ ખૂબ જ પ્રસન્ન છે તેમ વ્રજભક્તોએ જોયું ત્યારે વ્રજનારીઓ (દીનભાવવાળા સ્ત્રી ભક્તોએ) ઉત્સવ મનાવ્યો. તેઓના માટે પ્રભુની એક ક્ષણની ખુશી તે જ પોતાની કૃતાર્થતા તેમ માનવાવાળા નિસ્પૃહિ, પણ પ્રભુ માટે અત્યંત સ્પૃહાવાળા આ ભક્તો છે. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

શ્રી ઠાકોરજીએ જેમનામાં પોતાનું સર્વસ્વ ધર્યું છે તેવા (સૌંદર્ય નિજ હૃદય ગતં...) શ્રીમહાપ્રભુજી, નિજધામમાંથી ભક્તોના સુખાર્થે, તેમના ‘કાન જગાવવા’ માટે ઉઠીને, પ્રભુ આજ્ઞાથી (બહાર) ભૂતલ પર પધાર્યા. જે ગાય-ભક્ત જીવો છે, જે સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી પોતાનું તથા પ્રભુનું સ્વરૂપ ભૂલી ગયા છે, તેવી ગાય-ભક્તોને કાનમાં ફૂંક મારી, મંત્ર દિક્ષા આપી, તેમને નિજધામમાં પધરાવી જવા આમંત્રિત કરે છે. જેવી રીતે (ભોર) પ્રકાશ-સવાર થતાં ગાયો-પ્રાણી માત્રમાં નવો ઉત્સાહ ભરાય તેમ આ ભક્તોને સૂઘ આવતાં તેમનામાં નવા પ્રાણનો સંચાર થયો, માનો કે નવો જન્મ જ થયો ! અને તેમનામાં એક અલૌકિક સામર્થ્ય પ્રકટ થયું, તે સામર્થ્ય તે જ પ્રભુની સેવામાં અત્યંત રૂચિ-પ્રેમ-આસક્તિ થવી તે. શ્રીમહાપ્રભુ આ સર્વને સ્વકીય જાણે છે અને સ્વકીય હોય તે પોતાનાં અંગરૂપ સૃષ્ટિ છે. (પુ.પ્ર.મ.ગ્રંથ) “પુષ્ટિં કાયેન નિશ્ચયઃ” તેથી તો તે સર્વને નામ દઈ દઈને બોલાવે છે. આ સમૂહમાં થતી ભક્તિ કે સમૂહને દેવાતાં ફળનો માર્ગ નથી પણ એક એક ગોપી અને એક એક કહાનનો માર્ગ છે. (સકલ વ્રજમાં વ્હાલો પોઢીયા). સાંજે ગૌચારણ પછી જ્યારે પધારે છે ત્યારે દરેક ગોપીને મળીને દરેકને ત્યાં પધારવાનું વચન આપે છે. “કા સો હાં કહી કાસો ના કહી” સાત્વિક, રાજસ, તામસ કે નિર્ગુણ જે જે પ્રકારના ભક્તો છે તે સર્વ, પ્રભુ-મહાપ્રભુ કોઈ જ અંતર રાખ્યા વગર સહજ પ્રેમપૂર્વક બોલાવે છે. દરેકને પોતાના અધિકાર-સ્વભાવ અનુસારે ફલદાન થાય છે. તેથી તે દરેકને પોતાની અપેક્ષાએ તો ઉત્તમ ફળ જ આપે છે. શ્રીમહાપ્રભુની સાથે પોતાના પરમ આત્મીયજનો જેવા કે દામોદરદાસ, કૃષ્ણદાસ, પ્રભુદાસ જલોટા, રામદાસ વ. સેવકો સહિત મહાપ્રભુ પોતાની અનોખી ચાલ (રીત)થી પધારે છે. તે અનોખી ચાલ એવી કે ગામની બહાર ઉતરવું, પોતાની આવ્યાની જાણ કોઈને ન કરવી, પોતાના સાથેના વૈજ્ઞાવોનો પણ ભાવ બગાડ થાય નહિ તે પણ જોવું, પરીક્ષા પણ લેવી,

અધિકારાનુસાર દાન કરવું. કોઈને કહે કે અડેલ આવજો ત્યાં સેવક કરીશું તો કોઈને સામે ચડીને જઈને અડધી રાત્રે દીક્ષા આપે, કોઈને ઉપવાસ વ. આગ્રહપૂર્વક કરાવે, તો કોઈને માટે જરૂર ન સમજે, કોઈની મર્યાદા રાખે તો કોઈ સુતકીને કહે - તમે તો સદાશુદ્ધ છો. આવી બધી આપની લટકતી મટકતી ચાલ છે. આવી ચાલથી આપ સ્વયં ત્રણ વખત ભારત પરિક્રમાના મિસે ભક્તોની સામે (ખિરકમાં) પધારે છે ત્યાં પોતાના પ્રિય પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્તોને દીક્ષા આપે છે. તો ક્યાંક (બળદેવજીને પ્રિય) મર્યાદાપુષ્ટિ જીવો, જેવાં કે ગોવિંદ દુબે, પદ્મા રાવલ વગેરેને દીક્ષા આપે છે તો બીજા બધા એટલે કે જે માત્ર ઉદ્ધારને લાયક છે તેવાને માત્ર નામ-દીક્ષા પણ આપે છે. આમ સર્વ ગાયોના કાન જગાવે છે.

શ્રીમહાપ્રભુ વિહ્વલ છે. સર્વના અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને તત્કાલ દૂર કરવાવાળા પરમ ગુરુ છે અને ગિરિધર છે. (વસ્તુતઃકૃષ્ણ એવ) સર્વનાં ચિંતારૂપ ગિરિ, પંચ દોષ રૂપ ગિરિ, પ્રભુ સ્વામી તથા આપણો અંશ હોવા છતાં તેમના પ્રત્યે અસ્નેહરૂપ દોષ-ગિરિ, જન્મજાત અહંતા-મમતાને કારણે દુષ્ટ સ્વભાવરૂપ દોષ-ગિરિ, સુખ-દુઃખ રૂપ ગિરિ, આપણા આ બધાં દોષોને પોતે ધારી લઈ, આપણને જેવા છે તેવા સ્વીકારે છે. આવા ગિરિધારી આપણી તનક સેવાથી પણ સુખ પામે તેવા કૃપાળુ છે. ભૂતલ પર શ્રીમહાપ્રભુએ સર્વ ભક્તોને ઘરે ઘરે સેવા પધરાવી તથા અનવસરમાં કથાનો ઉપદેશ કર્યો. આમ વ્રજભક્તોને નંદસુનુને શોધવા-મળવા નંદઘરે જવું પડતું હતું તેથી તેમનો મનોરથ હતો કે “અનત ન જઈએ પીય રહીયે મેરે હી મહલ,” તે શ્રીમહાપ્રભુએ પૂરો કર્યો. તેથી વ્રજભક્તો ખૂબ જ પ્રસન્ન થઈ નિત્યલીલામાં ઉત્સવ મનાવવા લાગ્યા, અને બડો પર્વ-તહેવાર માનવા લાગ્યા.

દીપમાલિકા

(૧૦) કાન્હરો

૧૦

૨/૧૩

પરમમંગલ પરબની દીપમાલિકા ઘરઘરન પ્રતિ દિવ્ય દીપાવલી
મહામહોત્સવ માન પ્રીત અતિરુચિ આનકુસલ જીય જાન લલિતાદિ ચંદ્રાવલી ૧
ગોપીજન જૂથ સુન જોરી કુંવર કિશોરી સાજ સિંગાર ઉર-ઉદિત પ્રેમાવલી
કર કનકથાલ ભર દીપ સંજોય સબ ચલી ગ્રહ નંદ કે દ્વાર સંજાવલી ૨
દાસ કુંભન નાથ કો જુ વૈભવ નિરખ મનહૂ ફૂલી નવલ યુવતિ કુમુદાવલી
કમલવદની કુંવરિ વૃષભાનકી નંદિની સ્વત મકરંદ રતિ લલન મધુપાવની ૩

ભાવાર્થ :

આજે ખૂબ જ મંગલ કરનારું પર્વ દીપમાલિકા છે. તેથી પ્રત્યેક ઘરમાં દિવ્ય દીપાવલી ગોઠવી છે, આ માત્ર ઉત્સવ જ નહિ, મહોત્સવ જ નહિ પણ મહામહોત્સવ છે, તેવી સમજને લીધે ખૂબ જ સ્નેહ અને રૂચિપૂર્વક તથા મનમાં ખૂબ જ ઉલ્લાસ પૂર્વક લલિતાજી પોતાના જૂથ સહિત તથા ચંદ્રાવલીજી પોતાના જૂથ સહિત પધારે છે. (૧)

અને તે બધાં ભેગાં મળી પોતાના હસ્તમાં સુવર્ણ થાળમાં દીવડાંને સજાવીને, શ્રીનંદજીના ધામ પ્રતિ ભેગાં થઈને (સંજાવલી) ચાલ્યાં. (૨)

કુંભનદાસના પ્રભુ કેવા છે ? તે તેમની વાર્તામાં બહુ વિસ્તારથી છે કે જેમને કુંભનદાસની બેજરની રોટી અને ટેંટીનું શાક સર્વોત્તમ લાગ્યું હતું, જે માનસિંહ આવ્યો ત્યારે છૂપાઈ ગયા હતા અને છૂપાઈને કુંભનદાસને નિરખ્યા કરતા હતા, તેના ગયા પછી વ્હાલથી પૂછતા હતા, “તુ ઉદાસ કેમ થઈ ગયો ?” ગુંસાઈજીએ જ્યારે આજ્ઞા કરી કે અમારી સાથે પરદેશ ચાલો, ત્યારબાદ તેમાંથી મુક્તિ આપી, ત્યારે જે પ્રભુ કુંભનદાસને વચન આપે છે કે-હવે તને ક્યારેય ક્યાંય નહિ જવા દઉં, તો ક્યારેક કુંભનદાસને તેમના જ મહોલ્લામાં માખણચોરી લીલામાં પકડાવી દઈ ઠેકડી ઉડાવતા. આવા કુંભનદાસના નાથનો આ પ્રકારનો પ્રેમ-વૈભવ ગોપીઓએ નિરખ્યો. તેથી તેમનાં મન પ્રસન્નતાથી ખિલી ઉઠ્યા કે જેમ રાત્રીનાં (કમળ) કુમુદીનીના જૂથ ચંદ્રને જોઈ ખિલી ઉઠે !

અહીં તો વૃષભાનનંદિની રાધિકાનું મુખ કમળ સમાન છે અને તેમાંથી રતિ રૂપ મકરંદ શ્રવી રહ્યો છે, જે તો જેના શિશ પર કાળા સુંદર કેશ છે, તેવા મધુપ સમાન લલન માટે છે. આ પ્રકારની શોભા-વૈભવ નિરખીને આ નવલ યુવતિઓનાં મન ખૂબ જ ખિલી ઉઠ્યા. તેમના હૈયામાં લક્ષ્મીકોટી દીવડા પ્રકટી ઉઠ્યા ! (૩)

હટરી

(૧૧) કાન્હરો

૧૧

૨/૧૭

સુરભી કાન જગાય ખરીક બલ મોહન બૈઠે રાજત હટરી
પિસ્તા દાખ બદામ છુઆરે ખુરમા ખાખ ગુંજ મઠરી ૧
ઘર ઘરતેં નર નારી મુદિત મન ગોપી ગ્વાલ જુરે બહુ ઠટરી
ટેર ટેર લે દેત સબનકોં લે લે નામ બુલાય નિકટરી ૨

દેત અસિસ સકલ ગોપીજન યશોમતિ દેત હરખ બહુ પટરી
સૂર રસિક ગિરિધર ચિરજીવો નંદમહરકો નાગર નટરી ૩

ભાવાર્થ :

પોતાની પ્રિય સુરભિ (અર્થ-ગાય, પૃથ્વી, તુલસી, સુગંધ) ગાયને કાનમાં કહીને આમંત્રણ આપી, (સુરભી-પૃથ્વીને આશ્વાસન આપી. તુલસી સાથે વિવાહ થવાનો છે તેથી તેને સમર્પણ માટે પાત્ર કરાવી, પોતાના અંગની સુગંધ પ્રસરાવી) ગાયને ખિરકમાં જઈ જગાવીને, બલદેવજી અને મોહન બંને હટરીમાં જઈને બિરાજ્યાં. પોતાની હટરીમાં પિસ્તા, દ્રાક્ષ, બદામ, ખારેક, ખજૂર, મિઠાઈ, ખાજાં, ગુંજા, મઠરી વગેરે સર્વ છે. (૧)

ત્યાં મેળામાં-હાટમાં પ્રત્યેક ઘરમાંથી સ્ત્રી-પુરુષ ખુશી ખુશી, આવ્યા છે. ગોપી-ગ્વાલની પણ બહુ ભીડ જામી છે. ત્યાં લાલન બૂમો પાડી પાડીને દરેકને નામ દઈ દઈને નજીક બોલાવીને, આગ્રહપૂર્વક માલ-સામાન આપે છે. નંદજીનો વૈશ્ય વ્યવસાય પ્રભુ બરાબર ભજવી રહ્યા છે. (૨)

પ્રભુ ઉપર વ્હાલ વરસાવતાં બધા ગોપીજનો તેમને આશીષ આપે છે અને તેથી યશોમતિ પણ, સામે હરખમાં વસ્ત્રાદિની ભેટ કરે છે. વ્રજજનો એવી આશીષ આપે છે કે આ જે રસિક છે, ગિરિધર છે, જે નંદમહરનો દીકરો નટ સમાન છે - તે અમારા હૃદયમાં ચિરંજીવી રહો ! (૩)

સરસલીલા

(૧૨) ખિલાવલ	૧	૨/૨૩ થી ૪૪
નંદહિ કહતિ યશોદારાની, સુરપતિ પૂજા તુમહી ભૂલાની	૧	
યહ નહી ભલી તુમ્હારી બાની, મેં ગૃહ કાજ રહોં લપટાની	૨	
લોભહી લોભ રહત હો સાની, દેવકાજકી સુધ બિસરાની	૩	
મેહેરિ કહેત પુનપુન યહ બાની, પૂજાકે દિન પોંહંચે આની	૪	
સૂરદાસ યશોમતિકી બાની, નંદહિ ખીજખીજ પછિતાની	૫	
દિપાવલીના બીજા દિવસે અન્નકૂટ ઉત્સવ ઉજવાવા પ્રભુએ જે લીલા કરી તે સરસ લીલા છે.		

નંદજી, યશોદાજી પ્રતિ કંઈક ઠપકાના સ્વરમાં કહે છે - સુરપતિની પૂજા જે પ્રત્યેક વર્ષ કરીએ છીએ તે તો નજીક આવી ગઈ છે અને તમે યાદ પણ ન કરાવ્યું ?

ત્યારે યશોદાજી પણ પ્રત્યુત્તર આપે છે - આ પ્રકારે કહેવું યથાયોગ્ય નથી કેમકે હું તો ઘરના કામકાજમાં, આ લાલનને લીધે વિશેષ વ્યસ્ત રહું છું. લોભ જ લોભમાં વધારે લપટાવે છે અને તે કારણે આ દેવકાર્ય તમારાથી ભૂલાઈ ગયું છે.

નંદરાણી ફરી ફરી તે જ કહ્યા કરે છે કે - હવે તો પૂજાના દિવસો ખૂબ જ નજીક આવી ગયા. યશોમતિના આ વચનો સાંભળીને નંદજી પોતાની જાત પર જ ખિજાઈ ખિજાઈને પસ્તાવો કરવા લાગ્યા. (૧)

ખિલાવલ ૨

નંદ કહ્યો સુધિ ભલી દિવાઈ, મેંતોં રાજકાજ મન લાઈ	૧
દિનપ્રતિ કરત યહે અધમાઈ, કુલદેવતા સુરત વિસરાઈ	૨
કંસ દઈ યહ લોક બડાઈ, ગામદસક સિરદાર કહાઈ	૩
જલદિ બૂંદ જ્યોં જલદિ સમાઈ, માયા જહાંકી તહાં ખિલાઈ	૪
સુરદાસ યહ કહેં નંદરાઈ, ચરણ તુમ્હારે સદાં સહાઈ	૫

પછી નંદજી કંઈક સ્વસ્થ થઈને યશોદાજીને (પોતાની ભૂલ સુધારીને) કહે છે. તમે યાદ કરાવ્યું તે બહુ સારું થયું કેમકે મારું મન તો રાજકાજમાં જ લાગેલું છે. (દેવકાજમાં નથી). આ રાજકાજ પ્રત્યેક દિન અધમતા પ્રતિ લઈ જનારું છે, અધોગતિ કરાવનારું છે. કેમકે જેના કારણે કુલદેવતા પ્રતિનો સ્નેહ વિસરાયો છે. કંસે અમને દશેક જેટલા ગામના સરદાર બનાવીને આ લોકમાં બડાઈ-મોટાઈ આપી દીધી છે. પરંતુ આ બધી તો માયા જ છે આખરે તો જેમ સાગરમાંથી બનેલા વાદળોમાંથી વરસતું જળ સાગરમાં સમાઈ જાય, તેમ આ લૌકિક માયા તો માયામાં જ સમાઈ જવાની. તેવી મોટાઈ બધી વ્યર્થ છે. નંદરાય કહે છે કે - આ બધા અપરાધ તો થયા છે પણ હે નાથ ! આપનાં ચરણ જ માત્ર અમને સહાયરૂપ છે. (કંસે આપેલ માયા સહાયરૂપ થવાની નથી.) (૨)

ખિલાવલ ૩

કહત મહેરિ તબ એસીબાની, ઈંદ્રહીકી દીની રજદાની	૧
કંસ કરત તુમારી અતિકાની, યહ પ્રભુકી હે આશિષ બાની	૨
ગોપન બહુત બડાઈ માની, જહાંતહાં યહ ચલત કહાની	૩
તુમ ઘર મથીચે સહસ્ર મથાની, ગ્વાલિનિ રહત સદા વિતતાની	૪
તૃણ ઉપજત ઉનહીકે પાની, એસે પ્રભુકી સુરત ભુલાની	૫
સૂર નંદ મનમેં તબ આની, સત્ય કહી તુમ દેવ કહાની	૬

આ પ્રકારે નંદરાયજીને થયેલો ઉદ્વેગ જાણીને નંદરાણી કહે છે - આ જે કંઈ સરદારપણું આપેલ છે તે કંસે નથી આપ્યું પણ ઈંદ્રે જ આપેલું છે. કંસ તમારું જે સન્માન કરે છે તેની પાછળ પ્રભુનાં આશીષ વચનો જ કામ કરે છે. ગોપોએ પણ-પોતાના ઉપરની ઈંદ્રની કૃપા છે તેની ઘણી વડાઈ જાણી. પછી તો આ વાતની જ જ્યાં ત્યાં ઘરે ઘરે ચર્ચા થવા લાગી. નંદરાયજી યશોમતિને કહે છે - કે હવે તો તમે (સહસ્ત્ર) ઘણા બધાં વલોણાં કરો. આમ યશોદાજી તો દેવકાર્યમાં વ્યસ્ત (વિતતાની) થઈ ગયાં. નંદજી વિચારે છે કે આ જે ઘાસ (ગાયો માટે) થાય છે તે પણ ઈંદ્રના મેઘના જળથી જ થાય છે. તેવા પ્રભુનાં ઉપકાર પણ ભૂલાઈ ગયા. ત્યારે નંદજીએ મનમાં જ યશોમતિ પ્રત્યે કહ્યું કે - દેવવાળી વાત તે સાચી કહી. (૩)

ખિલાવલ

૪

મહેર દીયો એક ગ્વાલ ચલાઈ, ગોપનંદ ઉપનંદ બુલાઈ	૧
ઓર આવો વૃષભાન લિવાઈ, તુરત જાહુ તુમ કરો ચઢાઈ	૨
યહ સુ ગ્વાલ ગયો તહાં ઘાઈ, નંદમહેરકી કહી સુનાઈ	૩
નેંક કરહુ તુમ જિન વિલમાઈ, મોહિ કહ્યો સબ દેહુ પઠાઈ	૪
યહ સુનકેં સબ ચલે અતુરાઈ, મનમન સોચ કરત પછિતાઈ	૫
કોન કાજ જીય માંઝ ડરાઈ, રાજઅંશ ઘન દીયો ચુકાઈ	૬
સૂર નંદ ગૃહ પહુંચે આઈ, આદર કર બૈઠે નંદરાઈ	૭

પછી તો નંદરાયજીએ એક ગ્વાલને બધા મોટા ગોપો પ્રતિ મોકલી આપીને કહેવડાવ્યું કે - નંદ ગોપજી, ઉપનંદ સહિત તમોને બોલાવે છે અને સાથે વૃષભાનજીને પણ લેતા આવે. તથા આ સમાચાર સાંભળતાં અબઘડી-ઊઠીને આવી લાગો. આ સાંભળીને ગ્વાલ દોડતો જ નીકળ્યો અને જે નંદમહેરે કહ્યું હતું તે કહી સંભળાવ્યું. તથા કહ્યું કે - આ બાબતમાં જરા પણ વિલંબ ન કરે. આ સાંભળીને બધા જ આતુરતા પૂર્વક નિકળ્યા અને મન-મનમાં, વિચારવા લાગ્યા કે આપણી કંઈ ભૂલ તો નથી થઈ ? (પછીતાઈ) અને મનમાં ડરવા લાગ્યા કે એવું તે કયું (ખોટું) કામ થઈ ગયું છે ? કદાચ રાજઅંશ (રાજભાગ) આપવાનો હોય ! પણ તે તો ચૂકવી દીધો છે. આમ વિચારતા વિચારતા નંદજીના ઘેર આવી પહોંચ્યા. ત્યારે નંદજીએ બધાનું સ્વાગત કરીને બેસાડયા.

ખિલાવલ

૫

ગોપસબે ઉપનંદ બુલાયે, કોન કાજકોં હમ હંકરાયે	૧
સુનત હિ હમ સબ આતુર આયે, કંસ કછૂ કહિ માંગ પઠાયે	૨

યહ જાની અતિ આતુર ઘાયે, સબ મિલ કહ્યો બહુત ડરપાયે	૩
કાલ્હઈ રાજ અંશ દઆયે, ગ્વાલ કહત તુરતહિ ઉઠઘાયે	૪
મહેર કહ્યો હમ તુમ ડરપાયે, હૈંસ હૈંસ કહત આનન્દ બઢાયે	૫
હમ તુમકોં સુખકાજ મૈંગાયે, વારવાર યહ કહિ દુખ પાયે	૬

બધા ગોપો વતી ઉપનંદ પૂછે છે, “અમને ક્યા કાજ માટે એકદમ બોલાવ્યા (હંકરાયે) ? અમે તો સાંભળતાં જ ખૂબ જ ચિંતાતુર થઈ ગયા કે શું કંસે કંઈક બહાણે માંગણું મોકલ્યું છે ?” એમ વિચારીને તો અમે ચિંતાગ્રસ્ત થઈ દોડી આવ્યા અને અમે બધાં તો બહુ ડરી ગયા, તેમ બાકી સર્વ ગોપો પણ કહેવા લાગ્યા, “વળી કાલે જ તો રાજઅંશ આપી આવ્યા છીએ, પણ આ તમે મોકલેલ ગ્વાલે સમાચાર આપતાં વેંત, તરત જ અમે ઉભા થઈને ચાલ્યા આવ્યા છીએ.”

ત્યારે નંદમહેરે કંઈક ક્ષોભયુક્ત થઈને કહ્યું કે, “અમે જ તમોને ડરાવી દીધા.” આ વચનો તેમને હસી-હસીને કહ્યા જેથી ગ્વાલોનો ડર દૂર થાય અને આનંદ વધે તે માટે કહે છે, “અમે તો તમને ખુશીના અવસર માટે બોલાવ્યા છે.” એ એકની એક વાત દુઃખ સાથે વારંવાર કહેવા લાગ્યા કે, “આપણે દેવ-ઈંદ્રની પૂજા ભૂલી ગયા.” આ વાત સાંભળી બધાએ સંમતિસૂચક માથું ધુણાવ્યું. (૫)

ખિલાવલ

૬

પૂજા સુનત બહુત સુખ કીનોં, ભલી કરી હમકોં સુઘ દીનોં	૧
યહ બાની સબ મુખતેં કીનોં, બડોદેવ સબ ઈનકોં ચીન્હોં	૨
ઈનહીંતેં વ્રજવાસ વસીનોં, હમસબ અહીર જાતી મતિ હીનોં	૩
પૂજાકી વિધિ કરત સબે મિલી, જૈસી ભાંત સદાં તૈસી ચલિ	૪
ખિદા માંગ નંદસોં ગૃહ આયે, ઘરન ઘરન યહ બાત ચલાયે	૫
સૂરદાસ ગોપનકી બાની, વ્રજ નરનારિ સબન યહ જાની	૬

આ સાંભળી ગોપો કહેવા લાગ્યા, “પૂજાની વાત સાંભળી ઘણો આનંદ થયો. અમોને પણ યાદ કરાવીને સારું કર્યું. મોટા (ઈંદ્ર) દેવે આપ થકી જ અમને કહેવડાવ્યું. એમનાથી તો આપણો વ્રજમાં વાસ છે. બાકી તો અમે બધા અહિર જાતિના બુદ્ધિહીન છીએ તેથી જેવી પૂજા વિધિ કરતા આવ્યા છીએ. તેમ આપણે કરીશું.” એમ કહીને નંદરાયજીથી વિદાય માગીને બધાં પોત-પોતાના ઘેર આવ્યા અને પ્રત્યેક ઘરમાં જે વાત નંદરાયજીને ત્યાં થઈ હતી તે કહેતા ફરતા, આમ વ્રજના બધાં જ નરનારીઓએ આ ગોપોના કહેવાથી તે વાત જાણી. (૬)

ખિલાવલ

૭

નંદઘરનિ વ્રજવધૂ બુલાંઈ, ચહ સુનકૈં તુરત હિ સબ આંઈ	૧
કોન કાજ હમ મહેરિ હૈંકારી, તુમ નહી જાનત જોબનવારી	૨
વિહંસ કહત કહા દેતહો ગારી, સુરપતિ પૂજા કરોં સૈંવારી	૩
દેખો હમ સબ સુરત વિસારી, ઓરોં હમહિ બૂઝિયે ગારી	૪
ચહ સુન હરખત ભઈ નંદનારી, સખિયન વચન કહ્યો જબ ખ્યારી	૫
સૂર ઈંદ્ર પૂજા અનુસારી, તુરત કરહુ સબ ભોગ સૈંવારી	૬

આ બાજુ નંદરાણીએ વ્રજવધુઓને બોલાવી મંગાવી. સમાચાર સાંભળતાં જ બધીઓ તુરત આવી લાગી. તે બધી આવતાં જ પૂછવા લાગી કે, “હે મહરી, એ તો કહો અમને શું કામ બોલાવી છે ?” ત્યારે યશોદાજી ઠપકાના સૂરમાં કહેવા લાગી, “તમારું જોબન ઝાલ્યુ નથી રહેતું તેથી પૂછો છો ? શું જાણતી નથી ?” ત્યારે વ્રજવધુઓ હસીને કહેવા લાગી, “અમને શા માટે ગાળ આપો છો ?” સુરપતિની પૂજા બહુ સારી રીતે કરીશું. જૂઓ આ પૂજાવાળી વાત તો અમે ય ભૂલી જ ગયા, તેથી અમે બીજી વધારે ગાળો ખાવાને લાયક જ છીએ.” આ સાંભળીને નંદરાણી પ્રસન્ન થઈને ખૂબજ ખ્યારથી સખીઓને કહેવા લાગ્યાં, “દેવ ઈંદ્રની પૂજા જેમ થાય છે તે પ્રમાણે થાય માટે તમો જલ્દીથી ભોગ-સામગ્રીની તૈયારી કરો.” (૭)

ખિલાવલ

૮

ઘરન ચલી સબ કહી ચશુમતિસોં, દેવ મનાવત વચન વિનતિસોં	૧
તુમ વિન ઓર નહીં હમ જાનેં, મુખ સ્તુતિ કરત હમ કહા વખાનેં	૨
જહાંતહાં વ્રજમંગલ ગાનેં, બાજત ઢોલ મૃદંગ નિસાનેં	૩
બહુત ભાંત કરત પકવાનેં, નેવજ કર ઘર સાજ વિહાનેં	૪
છુવત નહીં દેવ કાજ સંકાને, દેવ ભોગકોં રહત ડરાનેં	૫
સૂરદાસ હમ સુરપતિ જાને, ઓર કોન એસો જિહિં માને	૬

આમ યશોમતિને હા કહીને બધી વ્રજવધુઓ પોતપોતાને ઘરે આવી અને દેવને ભૂલી ગઈ તે સમજાતાં - દેવને મનાવવાવાળાં વિનતી યુક્ત વચનો કહેવા લાગી, “અમે તો તમારા સિવાય અન્ય કોઈ (દેવને) જાણતા નથી. અમે તો આપને સ્તુતિ કરી શકીએ છીએ. અમને આપનાં યશ ગાતા ક્યાં આવડે છે ? વ્રજમાં ઠેર ઠેર મંગલગીતો ગવાવા લાગ્યા, અને ઢોલ, મૃદંગ, નિશાન વગેરે વાગવા લાગ્યા. જાત જાતના પકવાન બનવા લાગ્યા. નૈવેદ્ય છે તેમ જાણી, સંભાળીને છાની

જગાએ મૂકવા લાગ્યા. આ તો દેવ અર્થ છે જેથી અડતાં પણ શંકા રાખતા અને દેવભોગ હોવાથી ડર રાખતા. બધાં જ કહેતા કે અમે તો માત્ર ઈંદ્ર (સૂરપતિ)ને જ જાણીએ છીએ, એમના સમાન બીજો છે પણ કોણ કે તેને માનીએ ? (૮)

ખિલાવલ

૯

નંદ મહર ઘર હોત બધાઈ, અતિ આનંદ ઉરમેં ન સમાઈ	૧
નેવજ કરત યશોદા આતુર, અષ્ટસિદ્ધિ ઘરહી અતિ ચાતુર	૨
મેદા ઉજ્જવલ કરકેં છાન્યોં, વેસન દાર ચનાકર બાન્યોં	૩
ઘૃત મિષ્ટાન્ન સબે પરિપૂરણ, મિશ્રીસહિત પાકકો ચૂરણ	૪
લડુવા કરત મિઠાઈ ઘૃતપક, રોહિણી કરત અન્નભોજન તક	૫
સંગ ઓર વ્રજનારી લાગી, ભોજન કર સબ ઘરત સભાગી	૬
મહેરી કરત રચિ ઉપર તરારી, જોરત સબ વિધ ન્યારીન્યારી	૭
સૂરદાસ જો માગત તબહી, ભીતરતેં લે દેતહેં જબહી	૮

નંદમહરના ઘરમાં તો વધાઈ-ઉત્સવ છે. તેથી તેઓના હૃદયમાં આનંદ સમાતો નથી. યશોદાજી દેવ માટે નૈવેદ્ય ઉત્સાહપૂર્વક બનાવી રહ્યા છે તેમાં મદદ કરવા ઘરમાં અષ્ટ સિદ્ધિ બિરાજે છે, તે ઘણી ચતુર છે.

મેંદાને ફોતરા-છોલાં દૂર કરવા સારી રીતે ચાખ્યો છે. ચણાની દાળ તૈયાર કરીને વેસન બનાવ્યું છે. મિઠાઈ (મિષ્ટાન્ન) બનાવવા માટે ભારોભાર ઘી તૈયાર છે. ખાંડ ભેળવેલ પાક કરેલ લોટ મિશ્રણ કરી તૈયાર કર્યા છે. (લાડુ વગેરે માટે) અને અન્નમાંથી બનાવવાનાં ભોજન રોહિણીજી તૈયાર કરી રહ્યા છે સાથે મદદમાં બીજી વ્રજનારીઓ પણ લાગેલી છે. ભોજનની વસ્તુ આ બધી ભાગ્યવાનો રાખી રહ્યા છે. યશોદાજી ઉપર તરારી તૈયાર કરે છે અને બધી વસ્તુને જુદી જુદી રાખીને, એક બાજુ ગોઠવી છે. જ્યારે જેની જરૂર પડે તે અંદરથી લઈને આપે છે. (૯)

ખિલાવલ

૧૦

મહેરિ સબે નેવજ લે સેંતત, શ્યામ છુવે નહિ તાકોં ડરપત	૧
કાન્હહિ કહત ઈહાં જિન આવે, લરિકનકોં ચહ દેવ ડરાવે	૨
સ્થામ રહે આંગનહી ડરાઈ, મનમન કાન્હ હૈંસત સુખદાઈ	૩
મૈયારી મોહિ દેવ દિખેહે, ઈતનોં ભોજન વહ સબ ખેહે	૪
ચહ સુન ખીજત હૈં નંદરાની, વારવાર સુતકોં વરજાની	૫
એસી બાત ન કહે કન્હાઈ, વૂ કિંત કરત શ્યામ લંગરાઈ	૬

કરજોરત અપરાધ ક્ષમાવત, બાલક કો ચહ દોષ મિટાવત ૭
સૂરદાસ પ્રભુકોં નહિ જાને, હૈંસત ચલે મનમેં ન રિચ્યાને ૮

યશોદા બધા જ નૈવેદ્યને છૂપાવીને રાખે છે કેમ કે શ્યામ તેને અડકી ન જાય, તેનો ડર છે. વળી તે કનૈયાને કહે છે - અહીં આવીશ નહિ કેમ કે આ દેવ નાના છોકરાને બીવડાવે છે. શ્યામ પણ ડરના માર્યા આંગણામાં જ ખેલે છે. પણ મનમાં તો કાન્હ હસીને ખુશ થાય છે (કે મારી માને ખબર નથી) તેથી મૈયાને કહે છે, “મૈયા, મને દેવ, તો દેખાડ કે જે આટલું બધું ભોજન ખાવાના છે.” આવું સાંભળીને નંદરાની કનૈયા પર ખિજાય છે અને વારંવાર પોતાના પુત્રને લડે છે અને કહે છે કે આવી વાત ન કહેવાય મારા કનૈયા, અને હે શ્યામ, તુ આવી અવરચંડાઈ શા માટે કરે છે ?” તે પછી પોતે હાથ જોડીને દેવ પાસેથી કનૈયાનો અપરાધ ક્ષમા કરાવે છે અને બાળકના દોષને દૂર કરાવે છે. કેમકે તે પ્રભુને જાણતા નથી. પ્રભુ પણ હસતા હસતા ચાલ્યા જાય છે, મનમાં સ્હેજે રોષ નથી રાખતા. (૧૦)

ખિલાવલ ૧૧

યુવતી કહત કાન્હ રિસપાયો, જાન દેહુ સુર કાજ બતાયો ૧
બાલક આય છુવે કહું ભોજન, ઉનકી પૂજા જાને કો જન ૨
યોં કહિ કહિ દેવતા મનાવત, ભોગ સામગ્રી ઘરત ઉઠાવત ૩
ઉનકી કૃપાતેં અજ્ઞધન મેરેં, ઉનકી કૃપાતેં ગોગન ગહરેં ૪
ઉનકી કૃપા પુત્ર ફલપાયો, દેખો શ્યામહિ ખીજ પઠાયો ૫
સૂરદાસ પ્રભુ અંતર્યામી, બ્રહ્માકીટ આદિકે સ્વામી ૬

બહારથી કોઈ યુવાન ગોપી નંદરાણીના મંદિરમાં આવી. તેની સામે આંગણામાં પ્રભુએ એવો ચહેરો બનાવ્યો કે જેથી તે યશોદાજીને કહે છે કે, “કાન્હ રિસાયો લાગે છે.” ત્યારે યશોદાજી કહે છે, “શું હું તેને જણાવી દઉં કે આ જે ભોગ તૈયાર કર્યો છે તે દેવકાર્ય માટે છે ?” હવે ફરી યશોદાના મનમાં દેવનો અપરાધભાવ આવે છે તેથી દેવને વિનતી કરે છે - કદાચ બાળક (મારો) આવીને આ ભોજનને સ્પર્શ કરી દે તો, તે તો અબૂધ છે તે આપની પૂજા બાબત શું જાણે ? એમ કહી કહી દેવને મનાવે છે તથા ભોગ-સામગ્રીને સારી રીતે ગોઠવે છે તથા મનમાં વિચારે છે કે દેવની કૃપાથી તો અમારા ઘરમાં અન્નના ઢગલા છે અને એમની કૃપાથી તો ગાયોની સારી એવી વસ્તી થાય છે, તેમની જ કૃપાથી તો આ કનૈયો પુત્ર મને ફળરૂપે મળ્યો છે. છતાં પણ હે દેવ, એવા મારા પ્રિય શ્યામને પણ મેં ખિજાઈને બહાર રમવા મોકલી આપ્યો છે માટે આપ ક્ષમા આપશો. પરંતુ સૂરદાસજી

કહે છે કે આ કનૈયો તો સર્વ જીવમાત્રનો અંતર્યામી છે, સમર્થ છે અને બ્રહ્માથી કીટ-જંતુ સુધીના સર્વનો સ્વામી છે, તે યશોદાને ખબર નથી. (૧૧)

ખિલાવલ ૧૨

નંદ નિકટ તબ ગયે કન્હાઈ, સુનત બાત જહાં ઈંદ્ર પુજાઈ ૧
મહેર નંદ ઉપનંદ તહાં સબ, બોલ લિયે વૃષભાન મહેર તબ ૨
દીપમાલિકા રચરચ સાજત, પોહોપમાલ મંડલી વિરાજત ૩
વરસ સાતકે કુંવર કન્હાઈ, ખેલત મન આનન્દ બઢાઈ ૪
ઘરઘર દેત યુવતીજન હાથ, પુજા દેખ હૈંસત વ્રજનાથ ૫
મો આગેં સુરપતિકી પૂજા, મો તેં દેવ ઓર કો દૂજા ૬
શતશત ઈંદ્ર રોમ પ્રતિ લોમન, શત શત લોમ મેરે એક રો મન ૭
સૂરશ્યામ ચે મનસોં બાતેં, લીનો ભોગ બહુત દિન જાતેં ૮

બહાર ચોકમાં નંદરાયજી વગેરે ગોપો બેઠા છે ત્યાં કનૈયો ધીરે રહીને તેમની પાસે ગયો અને ત્યાં પૂજા સંબંધે જે વાત ચાલે છે તે સાંભળવા લાગ્યો. ત્યાં નંદમહર, ઉપનંદ વગેરે બેઠા છે અને તેમણે વૃષભાનજીને પણ બોલાવી મંગાવ્યા છે. પૂરા ગોકુલમાં દીપમાલિકા સજાવાઈ રહી છે. ફૂલોની માળાના સમૂહ પણ શોભે તેમ બાંધ્યા છે. ત્યારે સાત વરસનો કનૈયો આનંદમગ્ન થઈને (સ્વાનંદતુંદિલ:) ખેલી (લીલામગ્ન) રહ્યા છે તેથી સર્વ વ્રજવાસીઓનો આનંદ પણ વધારી રહ્યા છે. યુવતીઓ એકબીજાના ઘરમાં જઈને પરસ્પર મદદ કરી રહી છે (દેત હાથ) અને આ પૂજાની તૈયારી નિરખીને વ્રજનાથ કાનકુંવર મનમાં હસી રહ્યા છે અને સ્વયં કહે છે કે, મારી સામે આ સૂરપતિની પૂજા થશે ? શું મારાથી કોઈ મોટો દેવ છે ? મારા તો પ્રત્યેક અંગમાં સેંકડો રોમ છે અને પ્રત્યેક રોમમાં સેંકડો ઈંદ્ર છે. સૂરશ્યામ મનમાં જ કહે છે કે ઈંદ્રે ઘણા દિવસ ભોગ લીધો છે. પરંતુ દેવાધિદેવ જ્યાં હોય ત્યાં જો ઈંદ્રની પૂજા થાય તો તેમાં ગોકુલવાસી તથા ઈંદ્ર સર્વને દોષ લાગે ! (૧૨)

ખિલાવલ ૧૩

સુરપતિ પૂજા જાન કન્હાઈ, બારવાર બૂઝત નંદરાઈ ૧
કોન દેવકી કરત પુજાઈ, સો મોસોં તુમ કહો સમુઝાઈ ૨
મહર કહ્યો તબ કાન્હ બુલાઈ, સુરપતિ સબ દેવનકે રાઈ ૩
તુમારે હિતમેં કરત સદાઈ, જા તેં તુમ રહો કુશલ કન્હાઈ ૪
સૂરનંદ કહિ ભેદ બતાઈ, ભીર બહુત ઘર જાઉ સિખાઈ ૫

મોટાઓ વાત કરે છે તે કનૈયો સાંભળે છે કે - ઈંદ્રપૂજા થવાની છે. તેથી વારંવાર કનૈયા તેમને પૂછે છે કે - તમે કયા દેવની પૂજા કરવાના છો તે મને તો સમજણ પાડીને કહો ? મોટાઓ આ નાનકાની વાત સાંભળતા નથી, પોતાની વાતમાં મશગુલ છે, અથવા નાનો બાળક શું સમજે ? તેમ ધારી તેનું બોલવું અવગણે છે. તેથી કનૈયાએ (બારબાર) ઘડી ઘડી પૂછવું પડે છે.

પોતાનો પ્રિય પુત્ર રિસાઈ ન જાય તેથી પુત્રપ્રેમ વશ નંદરાયજી કાન્હને પાસે બોલાવે છે અને કહે છે - આ સૂરપતિ છે તે બધા જ દેવોનો રાજા છે અને તુ કુશળ રહે તે માટે, તારા હિતમાં જ હંમેશા આ દેવપૂજન કરતા આવ્યા છીએ. આમ નંદજીએ ખુલાસો (ભેદ) કરીને કન્હૈયાને શિખામણ (શિખાઈ) આપતાં કહ્યું, “ચાલો હવે ઘરમાં જાઓ, અહીંયાં ઘણી ભીડ (ભીર) છે, તું અટવાઈ જાય” (૧૩)

ખિલાવલ

૧૪

જાવો ઘરહિ બલહારી તેરી, સેજ જાય સોવો તુમ મેરી	૧
મેં આવત હોં તુમારે પાછે, ભવન જાવો તુમ મેરે બાછે	૨
ગોપ લિયે તબ કાન્હ બુલાઈ, મંત્ર કહ્યો એક મનઉપજાઈ	૩
આજ એકસપનેં કોઉ આયો, શંખ ચક્ર ભુજ ચાર બનાયો	૪
મોસોં યહ કહિ કહિ સમુજાયો, યહ પૂજા તુ કિનહિ સિખાયો	૫
સૂરશ્યામ કહિ પ્રકટ સુનાયો, ગિરિગોવર્ધન દેવ બતાયો	૬

નંદજી વધુ પ્યારથી પૂચકારતાં કહે છે કે તારા પર વારી જાઉં, ચાલો ઘરે જાઓ અને મારી પથારીમાં પોઢી જાઓ. હું તમારી પાછળ જ ચાલ્યો આવ્યો. હે બેટા, તુ ઘરે જા... ત્યારે કનૈયાએ ગોપોને બોલાવ્યા અને પોતાનો મનઘડત કોઈક મંત્ર (વાત) તેમના કાનમાં કહ્યો (ભગવાનની વાત મંત્ર રૂપ છે). કાન્હ કહે, આજ મને સપનામાં કોઈ આવ્યું, તેને ચાર ભૂજા હતી, તેમાં તેને શંખ-ચક્ર વગેરે ધારણ કર્યા હતા અને મને તે વારંવાર એમ કહીને સમજાવતા હતા કે આ પૂજા હું તને જ શિખવું છું. તે મને સાચ્યેસાચ (પ્રકટ) સંભળાવી અને તેમનું નામ ‘ગિરિગોવર્ધન’ એમ બતાવ્યું. (૧૪)

ખિલાવલ

૧૫

યહ તબ કહે લગે દેવરાઈ, ઈંદ્રહિ પૂજેં કોન બડાઈ	૧
કોટિ ઈંદ્ર હમ છિનમેં મારેં, છિનહીમેં પુન કોટિ સંવારેં	૨
જાકે પૂજેં ફલ તુમ પાવો, તા દેવહિં તુમ ભોગ લગાવો	૩
તુમ આગેં બહુ ભોજન ખેહેં, મોંહોં માગ્યો ફલ તુમકોં દેહેં	૪
એસો દેવ પ્રકટ ગોવર્ધન, જાકે પૂજે બાટે ગોધન	૫
સમઝ ન પરી યહ કૈસી બાની, ગ્વાલ કહી યહ અકથ કહાની	૬
સુશ્યામ યહ સપનોં પાયો, ભોજન કોન દેવહી ખાયો	૭

તે દેવાધિદેવ પછી મને કહેવા લાગ્યા કે - તમે ઈંદ્રને પૂજો છો તે ક્યાં મોટા દેવ છે ? તેવા તો કરોડો દેવનો હું ક્ષણમાં નષ્ટ કરી શકું તેમ છું અને ક્ષણમાં જ તેવા નવા ઈંદ્ર પેદા કરી શકું તેમ છું. જેમની પૂજા કરવાથી ફળ મળે તે દેવની જ તમો ભોગ-પૂજા કરો. તમારી નજર સમક્ષ જ તે દેવ ઘણું બધું ભોજન આરોગશે અને પછી તમને મોં-માગ્યું ફળ પણ દેશે.

તેવો દેવ તો આજે સામે દેખાય છે તે ગોવર્ધન જ છે. જેમના પૂજનથી ગાયો રૂપ ધન વધે, કનૈયો કહે છે - આ કેવી વાણી છે તે ખબર નથી પડતી. ત્યારે ગ્વાલ પણ તેમની સાથે સંમતિસૂચક કહે છે - હા... હા... વાત તો ખૂબ જ અદ્ભૂત છે. કેમકે શ્યામને તે સ્વપ્નમાં મળ્યા વળી ભોજન કયા દેવે ખાધું ? તેમ પૂછ્યું (૧૫)

ખિલાવલ

૧૬

માનહુ કહ્યો સત્ય યહ વાની, જો ચાહો વ્રજકી રજધાની	૧
તબતુમ મુહું માગે ફલ પાવહુ, જો તુમ અપને કરન જિમાવહુ	૨
ભોજન સબ ખેહેં મુહુંમાગેં, પૂજત સુરપતિ તિનકે આગેં	૩
મેરો કહ્યો સત્ય કર માનો, ગોવર્ધનકી પૂજા ઠાનો	૪
સુરશ્યામ કહિ કહિ સમુઝાયો, નંદગોપ સબકે મન આયો	૫

કનૈયો ગોપોને કહે છે કે - આ જે વાણી કહી તે સત્ય જ માની લો, જો તમે વ્રજનું ભલું ઈચ્છતા હો તો ! પછી તો તમે મોં માગ્યું ફલ પામશો. જો તમે તે દેવને સ્વયં તમારે હાથે જમાડશો તો ! તે દેવ પણ જાતે માગી માગીને ભોજન ખાશે (દૃષ્ટિ માત્ર નહિ કરે) પહેલાં જે સૂરપતિની પૂજા કરતા હતા (તે આવું કરે છે ?) માટે મારી વાત સાચી માનીને ગોવર્ધનની પૂજા કરવાનું નક્કી કરો. સુરદાસજીના શ્યામે આમ વારંવાર ભારપૂર્વક કહ્યું એટલે નંદજી તથા ગોપ બધાના મનમાં વાત બેસી ગઈ. (૧૬)

સુરપતિ પૂજા મેટ કન્હાઈ, ગોવર્ધનકી કરત પૂજાઈ	૧
માસ દિનાલોં કરી મિઠાઈ, નંદમહર ઘરકી ઠકુરાઈ	૨
જાકી ઘરની મહરિ ચશોદા, અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિ ચહું કોદા	૩
તબ કિયે બહુત ભાંત પકવાન, વ્યંજન બહુ કો કરે વખાન	૪
ભોગ અજ બહુ ભાંત સજાયે, અપને કુલ સબ અહીર બુલાયે	૫
સહસ્ર શકટ ભર ભરત મિઠાઈ, ગોવર્ધનકી પ્રથમ પૂજાઈ	૬
સૂરશ્યામ ચહ પૂજા ઠાની, ગિરિગોવર્ધનકી રજધાની	૭

સૂરપતિની પૂજા આમ બંધ કરાવીને કનૈયાએ ગોવર્ધનની પૂજા નક્કી કરાવી. નંદજીનું ઘર તો સંપન્ન છે તેથી મહિના સુધી મિઠાઈઓ તૈયાર કરી, કેમકે જેમની ઘરવાળી ચશોદા-મહરી છે અને જ્યાં અષ્ટસિદ્ધિ-નવનિધિ ચારેબાજુ આંટાફેરા કરે છે ! (કોદા). તેથી તો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના પકવાન તથા વખાણ કરતાં થકાય તેવા વ્યંજન બનાવ્યા, ભોગ-અન્ન પણ જાત જાતના તૈયાર કર્યા તથા પોતાના જાતિના અહિરોને બોલાવ્યા (તેમની મદદથી) હજારો ગાડાંમાં મીઠાઈના ટોપલા ભરાવ્યા. કેમ કે આ તો શ્રીગોવર્ધનનો પ્રથમ પૂજા-ઉત્સવ છે. સૂરદાસજી કહે છે ખાસ વાત તો એ છે કે - શ્યામે આ પૂજા નક્કી કરી છે અને ગિરિગોવર્ધનનું આ તો ગોકુલ ધામ છે. (૧૭)

વ્રજ ઘરઘર સબ ભોજન સાજતા, સબકે દ્વાર બધાઈ બાજત	૧
શકટ જોર લે ચલે દેવબલિ, ગોકુલ વ્રજવાસી સબહીં મિલિ	૨
દધિલોંની મધુસાજ મિઠાઈ, કહાં લગ કહોં સબે બહુતાઈ	૩
ઘરઘરતેં પકવાન ચલાયે, નિકસ ગાંમકે ગવેંડે આયે	૪
વ્રજવાસી તહાં જુરે અપાર, સિંધુ સમાન પાર નહિં બાર	૫
પેંડેં ચલન નહીં કોઉ પાવત, શકટ ભરે સબ ભોજન આવત	૬
સહસ્ર શકટ ચલે નંદમહેરકે, ઓર શકટ કિતને ઘરઘરકે	૭
સૂરદાસ પ્રભુ મહિમા સાગર, ગોકુલ પ્રગટ ભયે હરિનાગર	૮

વ્રજના પ્રત્યેક ઘરમાં ભોજનની સજાવટ થઈ રહી છે તથા બધાના દરવાજે વધાઈ વાગી રહી છે. ગાડાં જોડીને દેવ માટેનો ભોગ લઈ જઈ રહ્યા છે, બધાં જ સાથે ભેગા મળીને જઈ રહ્યા છે. દહીંની, ખારી, મીઠી તથા મિષ્ટાન્ન એટલી બધી ચીજો છે કે કેટલાના નામ દેવા ? દરેક ઘરેથી પકવાન ભરીને ગામની બહાર

આવ્યા ત્યાં વ્રજવાસી એટલા બધા એકઠા થયાં કે જાણે અસીમ સિંધુ-સમુદ્ર ! ગાડાં ભરી ભરીને ભોજન આવી રહ્યા છે. જેથી ચાલનારાઓ તો રસ્તા પર ચાલી શકતા જ નથી. તેમાં હજાર ગાડાં તો નંદમહરના ઘરનાં અને બીજા દરેક ઘર દીઠ કેટલાંય ગાડાં છે. સૂરદાસજી કહે છે આ તો પ્રભુનો અપાર મહિમા (મહિમા સાગર) છે કે પ્રભુ-હરિ ગોકુલમાં મનુષ્ય (નાગર) દેહ ગ્રહણ કરીને પ્રકટયા ! (૧૮)

ઈક આવત ઘરતેં ચલધાઈ, એક જાત ફિર ઘરહિં સમાઈ	૧
એકટેરત એક દોરે આવત, એક ગિરાવત એક ઉઠાવત	૨
એક કહત આવોરે ભાઈ, બૈલ દેતહેં શકત ગિરાઈ	૩
કોન કાહૂકો કાહિ સંભારેં, જહાંતહાં સબ લોગ પુકારેં	૪
કોઉ ગાવત કોઉ નૃત્યત આવેં, સ્યામ સખન સંગ ખેલત ભાવેં	૫
સૂદાસપ્રભુ સબકે નાયક, જો મન કરેં સો કરવે લાયક	૬

કોઈક ઘરેથી (મોડું થયું મારીને) દોડતો આવે છે તો કોઈક (કંઈ ભૂલી જવાથી) ઘરે પાછો જાય છે. કોઈક બીજાને બૂમ પાડે છે એટલે તે દોડીને નીકળી આવે છે તો કોઈક ઉતાવળમાં પડી જાય છે તો બીજો તેને ઉભો કરે છે. તો કોઈ બીજાઓની મદદ માંગે છે કેમકે ઉત્સાહમાં આવેલા બળદ, ગાડાંને પાડી નાંખે છે. કોણ કોની મદદમાં જાય ? કેમકે જ્યાં અને ત્યાં લોકો એકબીજાને બોલાવે છે. તો કોઈક મસ્તીમાં ગાતા આવે છે તો કોઈ નાયતા નાયતા આવે છે. શ્યામ પોતાના મિત્રો સાથે પ્રેમપૂર્વક ખેલી રહ્યા છે. સૂરદાસજી કહે છે કે પ્રભુ તો સર્વના નાયક-મુખ્યા છે. તેમના મનમાં જે આવે તે કરવા લાયક (યોગ્ય) જ હોય. (૧૯)

સાજ શૃંગાર ચલીં વ્રજનારી, યુવતિન ભીરભઈ અતિભારી	૧
જગમગાત અંગનપ્રતિ ગેહનો, સબકે ભાવ દરસ હરિ લેહેંનો	૨
ચહ મિસ દેખનકોં સબ આંઈ, દેખત ઈકટક રૂપ કન્હાઈ	૩
યે નહીં જાનત દેવ પુજાઈ, કેવલ સ્યામહી સોલો લાઈ	૪
કો મગ જાત કહાંકો બોલત, નંદસુવનસોં ચિત નહીં ડોલત	૫
સૂર ભજેં હરિકોં જિહિ ભાવેં, મિલત તાહિ પ્રભુ તિહી સુભાવેં	૬

વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જીને વ્રજનારીઓ પણ નીકળી છે તેથી યુવતીઓની પણ ભારે ભીડ જામી ગઈ છે. તેમના પ્રત્યેક અંગમાં ઘરેણાં ચમકી રહ્યા છે પણ તે પ્રત્યેકનો ભાવ તો હરિના દર્શનનો જ છે. આ બહાને બધી પ્રભુને જોવા આવી અને પ્રભુના સ્વરૂપને એક નજરે જોવા લાગી. તેઓને કંઈ દેવપૂજા સાથે લેવા-દેવા નથી તે તો માત્ર શ્યામ ત્યાં છે માટે આવી છે. કોઈક રસ્તે ચૂપચાપ ચાલી રહી છે કેમકે તેમનું ચિત્ત તો નંદપુત્રમાં લાગી ગયું છે. તેમાંથી હટતું નથી (નિરોધાવસ્થા). સુરદાસજી કહે છે કે હરિને જે પ્રિય લાગે છે તે જ હરિને ભજી શકે છે અને હરિ જેને મળવા ચાહે તેને જ હરિ મળી શકે તેમ છે. (સાહીબ કેસે મીલે ?) (૨૦)

ખિલાવલ

૨૧

નંદગોપ ઉપનંદ ગયે તહાં, ગિરિગોવર્ધન બડે દેવ જહાં	૧
શિખર દેખ સખ રીઝે મનમન, ગ્વાલ કહત અતિહી અચરજ વન	૨
અતિ ઉંચો ગિરિરાજ વિરાજતા, કોટિમદન નિરખત છબિ લાજત	૩
પોહોંચે શકટન ભરિભરિ ભોજન, કો આયે કોઈ કહું નહિ ખોજન	૪
તિનકે કાજ અહીર પઠાયે, વિલંબ કરહુ જિન તુરત બુલાયે	૫
આવત મારગ પાયેં તિનકોં, આતુર વહે બોલે નંદ જિનકોં	૬
તુરત લિવાય તિનહિ તહાં આયે, મહર મનહિ અતિ હરખ પઠાયે	૭
સૂરદાસપ્રભુ તહાં અધિકારી, જાનતહેં પૂજા પરકારી	૮

જ્યાં મોટા દેવ ગિરિગોવર્ધન છે ત્યાં નંદ ગોપ અને ઉપનંદ ગયા. ગોવર્ધનનું શીખર જોઈને બધા મનમાં ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા. ગ્વાલો કહેવા લાગ્યા કે, આ વન ખૂબ જ આશ્ચર્યકારક છે. કેટલા ઉંચા ગિરિરાજ બિરાજે છે ! તેને નિરખતાં તો કોટી કામદેવ પણ લજાય તેવા સુંદર છે. ત્યાં ભોજન ભરેલાં ગાડા પહોંચી ગયા. કેટલાક આવી પહોંચ્યા તો કેટલાક હજુ આ જગા શોધી ન શક્યા. તેવાઓ માટે આહિરોને મોકલી આપ્યા કે જેથી વિલંબ ન થાય. તેઓને તે ગાડા રસ્તામાં જ આવતા ભેટી ગયા. તેમને કહ્યું જલ્દી ચાલો નંદરાયજી તમોને બોલાવે છે.

તેઓને જલ્દી ત્યાં પહોંચાડી દીધા તેથી નંદજી અતિ પ્રસન્ન થયા.

સુરદાસજી કહે છે - અહીં તો મુખ્ય અધિકારી પ્રભુ કાન્હ છે કે જે પૂજાનો સર્વ પ્રકાર જાણે છે. (૨૧)

ખિલાવલ

૨૨

આય બુરે સખ વ્રજકે વાસી, ડેરા પરે કોસ ચોરાસી	૧
એક ફિરત કહું ઠોર ન પાવત, એતે પર આનંદ બઢાવત	૨
કોઈ કાહૂસોં વૈર ન તાકે, બૈઠત મન જહાં ભાવત જાકે	૩
ખેલત હંસત કરત કૌતૂહલ, બુરે લોગ જહાં તહાં અકૂહલ	૪
નંદ કહ્યો સખ ભોગ મગાવો, અપ અપને સખ લેલે આવો	૫
ભોગ બહુત વૃષભાનહિ ઘરકો, કહા વરનેં અતિહી બાહિરકો	૬
સૂરશ્યામ જબ આયુસુ દીનો, વિપ્ર બુલાય નન્દ તબ લીનો	૭

વ્રજવાસી પણ બધા આવી પહોંચ્યા અને ૮૪ કોસ જેટલા પ્રદેશમાં બધાએ પડાવ નાખ્યો. તેમાં કોઈક ફરી રહ્યા છે કેમકે તેમને ડેરા માટે ખાલી જગા નથી મળી રહી. (ઠોર) પરંતુ છતાં તે ખુશ છે કેમકે કેટલા બધા આવ્યા છે તેમ સમજીને ! કોઈને કોઈ પ્રતિ દ્વેષ નથી થતો, જેને જ્યાં મન લાગે ત્યાં બેસે છે. બધા આનંદ પ્રમોદ (ખેલત-હંસત) કરી આશ્ચર્ય પામી રહ્યા છે. જ્યાં ને ત્યાં અસંખ્ય લોકો જણાય છે. ત્યારે નંદજી આજ્ઞા કરે છે કે હવે ભોગ મંગાવો. બધાં જ પોતપોતાની ભોગ સામગ્રી લઈ આવો. વૃષભાનજીના ઘરનો ખૂબ જ ભોગ છે તો બહારનાનો (અન્યનો) પણ અવર્ણનીય છે. સુરદાસજી કહે છે કે જ્યારે શ્યામ ત્યાં પધાર્યા ત્યારે નંદજીએ વિપ્રોને તેડાવી લીધા. (૨૨)

ખિલાવલ

૨૩

તુરત તહાં તબ વિપ્ર બુલાયે, યજ્ઞારંભન તહાં કરાયે	૧
સામવેદ દ્વિજ ગાન કરત જહાં, દેખત સુર વિથકે અંબર તહાં	૨
સુરપતિ પુજા તબહિ મિટાઈ, ગિરિગોવર્ધન તિલક ચઢાઈ	૩
કાન્હ કહ્યો ગિરિ દૂધ જ્હવાવો, બડોદેવતા ઇનહિ મનાવો	૪
ગોવર્ધન દૂધહિં જ્હવાયે, દેવરાજ કહિ માથ નવાયે	૫
નયો દેવતા કાન્હ પુજાવત, નરનારી સખ દેખન આવત	૬
સૂરશ્યામ ગોવર્ધન થાપ્યો, ઈંદ્ર દેખ રિસ કરિ તનકાંપ્યો	૭

ત્યાં તુરત જ વિપ્રોને બોલાવ્યા અને યજ્ઞારંભ કર્યો. જ્યારે સામવેદનું ગાન દ્વિજોએ શરૂ કર્યું ત્યારે તે જોઈને આકાશમાં દેવો થંભી ગયા અને જ્યારે ગિરિ ગોવર્ધનને

તિલક કર્યું ત્યારે સૂરપતિની પૂજાનો અનાદર થયો. પછી કનૈયાએ કહ્યું હવે ગિરિને દૂધથી ન્હવડાવો, આ મોટા દેવતા છે તેમનું સન્માન કરો. ત્યારે ગોવર્ધનને દૂધથી ન્હાવડાવીને, દેવરાજ કહીને શીશ નમાવ્યા. કાન્હ આ નવા દેવતાની પૂજા કરી ત્યારે બધાં સ્ત્રીપુરુષ તે જોવા એકઠા થઈ ગયા.

સૂરદાસજી કહે છે આ પ્રકારે શ્યામે ગોવર્ધનનું સ્થાપન કર્યું. આ જોઈને ઈંદ્ર રોષપૂર્વક કાંપવા લાગ્યો. (૨૩)

ખિલાવલ

૨૪

શ્યામ કહ્યો તબ ભોજન લાવો, ગિરિ આગે સબ આન ઘરાવો	૧
સુનત નંદ તહાં ગ્વાલ બુલાયે, ભોગ સામગ્રી સબે મંગાવે	૨
ખટરસકી બહુભાંત મિઠાઈ, અન્નભોગ અતિહી બહુતાઈ	૩
વ્યંજન બહુત ભાંત પરસાયે, દધિલોની મધુ માટ ભરાયે	૪
દહીવરા બહોત પરસાયો, ચંદહી સમ પટતરતે પાયે	૫
અન્નકૂટ, જેસો ગોવર્ધન, ઓર પકવાન ઘરે બહુકોદન	૬
પરસે ભોજન પ્રાતહિં તે સબ, રવિ માથેતેં ટારક ગયો અબ	૭
ગોપન કહ્યો શ્યામ ઈહાં આવો, ભોગ ધર્યો સબ ગિરિહિં જિમાવો	૮
સૂરશ્યામ આપનહી ભોગી, આપહિ માયા આપહી યોગી	૯

શ્યામ કહેવા લાગ્યા, “હવે ભોજન લાવો” અને ગિરિની સન્મુખ ભોગ સમર્પ્યો. આ શબ્દો સાંભળીને નંદજીએ ત્યાં ગ્વાલોને બોલાવ્યા અને બધી ભોગ સામગ્રી મંગાવી. છ પ્રકારના રસની જાત-જાતની મીઠાઈ, બહુ જ બધા અન્નભોગ, ઘણા પ્રકારના વ્યંજન પરોસ્યાં. ખારા તથા મીઠા દહીંના માટ ભરાવ્યા. ઘણાં બધાં દહીંવડા પરોસાવ્યા, જાણે કે ચંદ્રના જેવા જ ન હોય !

જેવા ઊંચા ગોવર્ધન તેવો જ ઊંચો અન્નકૂટ થયો અને ચારેબાજુ (કોદન) પકવાન મૂક્યા. સવારથી ભોજન પરોસવાનું બધાં કરે છે તે સૂર્ય માથેથી ઢળવા પણ આવી ગયો. ગોપો કહે છે - શ્યામ પાસે આવો, આ જે ભોગ ધર્યો છે તે ગિરિને જમાડો.” સૂરદાસજી કહે છે અહીં તો ભોગ આરોગનાર (ભોગી) પણ આપ છે, આ જે ખેલ રચનાર માયા પણ આપ છે. છતાં તેનાથી નિર્લેપ તેવા યોગી પણ આપ છે. કેમકે આ સઘળી તો આપની લીલા છે. (૨૪)

ખિલાવલ

૨૫

કાન્હ કહ્યો નંદભોગ લગાવો, ગોપમહર ઉપનન્દ બુલાવો	૧
નયન મૂંદ કરજોર મનાવો, પ્રેમ સહિત નૈવેદ્ય ચઢાવો	૨
મનમેં નેક ખટક જિનરાખો, દીન વચન મુખતેં તુમ ભાખો	૩
એસેંહી ગિરિ પ્રસન્ન અતિહૈં, સહસ્ર ભુજ ઘર ભોજન ખેહેં	૪
સૂરદાસ પ્રભુ આપ પુજાવત, ચહ મહિમા કેસેં કોઉ પાવત	૫

ત્યારે કાન્હ કહે છે - નંદજી (પિતાજી) ભોગ લગાવો તથા મોટા ગોપ ઉપનંદજીને પણ બોલાવો, આંખો બંધ કરી હાથ જોડીને વિનતી કરો તથા પ્રેમપૂર્વક નૈવેદ્ય-નિવેદન કરો. વળી મનમાં સ્હેજ પણ આશંકા ન રાખશો અને દીનવચનપૂર્વક પ્રાર્થના મુખથી કરો. ગિરિ આ પ્રકારે જ ઘણા પ્રસન્ન થશે તથા પ્રસન્ન થઈને પોતાની સહસ્ત્ર ભૂજાઓથી ભોજન ખાશે.

સૂરદાસજી કહે છે કે પ્રભુ પોતાનું જ પૂજન કરાવે છે પણ આ પ્રકારનું માહાત્મ્ય કોઈને કઈ રીતે સમજાય ? (૨૫)

ખિલાવલ

૨૬

શ્યામકહી સોઈ સબ માની, તબ મનમેં નંદ નિશ્ચય આની	૧
નયન મૂંદ કરજોર બુલાયે, ભાવભક્તિસોં ભોગ લગાયે	૨
બડોદેવ ગિરિરાજ સુનીકેં, ભોજન કરો કૃપા કરહીકેં	૩
સહસ્ર ભૂજ ઘર ભોજન કીનોં, વ્રજવાસિન સુખ નયનન લીનોં	૪
ભોજન કરત સબનકે આગે, સુરનર મુનિ સબ દેખન લાગે	૫
દેખ થકિત સબ વ્રજકી બાલા, દેખત નંદ ગોપ સબ ગ્વાલા	૬
સૂરશ્યામ જિનકે સુખદાઈ, સહસ્ર ભૂજ ઘર ભોજન ખાઈ	૭

શ્યામે જે પ્રકારે કહ્યું તે પ્રકારે જ બધાએ કર્યું. નંદજીએ મનને દૃઢ કરી (સ્થિર કરી) આંખો બંધ કરી, હાથ જોડી ભોજન માટે વિનંતી કરી તથા ભક્તિભાવપૂર્વક ભોગ ધર્યો તથા વાણીથી કહ્યું, “હે મોટાદેવ ગિરિરાજ, અમારી વિનંતી સૂનો અને કૃપા કરીને ભોજન કરો.” ત્યારે તેમણે સહસ્ત્ર ભૂજાને ધારણ કરીને ભોજન કર્યું અને આ પ્રકારે વ્રજવાસીઓના નેત્રોને ઘણું સુખ આપ્યું. સાક્ષાત્ સૌ સમક્ષ ભોજન કરવા લાગ્યા મનુષ્ય, મુની, સિદ્ધો આ દર્શન કરવા લાગ્યા. વ્રજબાળાઓ

આ જોતાં સ્તબ્ધ થઈ ગઈ અને તેવું જ નંદજી-ગોપ તથા સર્વ ગ્વાલોને થયું.

સૂરદાસજી કહે છે પ્રભુ જ્યારે સુખ આપવા ઈચ્છે છે ત્યારે તો હજારો ભૂજા ધારણ કરીને ભોજન ખાય છે. (૨૬)

ખિલાવલ

૨૭

જૈંમત દેખ નંદ સુખ પાચે, કાન્હ દેવતા પ્રગટ દિખાચે	૧
વ્રજવાસી ગિરિ જૈંમત દેખે, જીવન જન્મ સુફલ કર લેખે	૨
લલિતા કહત રાધિકા આગે, જૈંમત કાન્હ નંદ કરલાગે	૩
મેં જાની હરિકી ચતુરાઈ, સુરપતિ મેટ આપ બલિખાઈ	૪
ઉત જૈમત ઇત બાતન લાગે, કહત શ્યામ ગિરિ જૈંમત આગે	૫
મેં જો બાત કહી સોઈ આઈ, સહસ્ર ભૂજા ઘર ભોજન ખાઈ	૬
ઓર દેવ ઈનકી શરનાઈ, ઈત બોલત ઉત ભોજન ખાઈ	૭
સૂરદાસપ્રભુ કી ચહ લીલા નંદનંદન વ્રજ છેલછબીલા	૮

આપને આરોગતા જોઈને નંદજી પ્રસન્ન થયા કેમકે કહ્યા પ્રમાણે કાન્હે દેવતાના પ્રકટ દર્શન કરાવ્યા. વ્રજવાસીઓએ ગિરિને જમતા જોઈને પોતાનો જન્મ સફળ થયો માન્યુ. ત્યારે લલિતા રાધાને કહે છે કે - જે જમે છે તે અને જે નંદજીનો હાથ પકડી ઉભા છે તે એક જ છે, હું શ્યામની ચતુરાઈ જાણી ગઈ છું. સૂરપતિનો ભાગ ગપાવીને પોતે જ ખાઈ રહ્યા છે. એક બાજુ જમી રહ્યા છે અને બીજીબાજુ વાતો કરી રહ્યાં છે કે - જમતા ગિરિની મેં જે વાત કહી હતી તે સાચી પડીને કે હજારો ભૂજા ધારણ કરીને ભોજન ખાશે. બધા દેવ આમને શરણે જ છે. અહીં શ્યામ આ વાત બોલે છે અને ત્યાં ભોજન ખાય છે.

સૂરદાસજી કહે છે કે પ્રભુની આ લીલા એવી છે કે એકબાજુ નંદનો નાનો બાળક છે તો બીજી બાજુ વ્રજયુવતિઓ માટે છેલ-છબિલો છે. (૨૭)

ખિલાવલ

૨૮

ચહ છબી દેખ રાધિકા ભૂલી, બાત કહેત સખિયનસોં ફૂલી	૧
આપહી દેવા આપ પુજેરી, આપહી જૈંમત ભોજન ઢેરી	૨
અતિ આતુર જૈમત હેં ભારી, ઈક વૃષભા બિલોવનહારી	૩
નામ તાહિ બદરોલા નારી, તાકી બલિ દઈ ભૂજા પસારી	૪
ઉત ગિરિ સંગ ખાત બલિસારી, બદરોલાકી બલિ રુચિકારી	૫
સૂરદાસ પ્રભુ જૈંમનહાર, ગિરિ બપરેકો કહા અધિકાર	૬

આ દૃશ્ય જોઈને રાધિકા પણ સ્તબ્ધ થઈને તથા ફૂલાઈને સખીઓને કહેવા લાગી કે - દેવ પણ પોતે અને પૂજારી ય પોતે અને ઢગલો ભોજન ખાનાર પણ પોતે. જ્યારે આપ ખૂબ જ આતુરતાપૂર્વક ખૂબ જ ખાઈ રહ્યા છે ત્યારે વૃષભાન ગોપના ઘરની એક મહિ વલોવનારી કે જેનું નામ બદરોલા-નારી તેનો બલિ ઘરે રહી ગયો હતો તેની આતુરતા જાણી ત્યાં બેઠેજ હાથ લંબાવીને લઈ લીધો અને ખૂબ જ પ્રેમપૂર્વક તે બલિ ત્યાં બેઠેજ ખાધો. સૂરદાસજી કહે છે કે - આ આરોગનારા તો પ્રભુ સ્વયં છે, બાપડા ગિરિનો તો કયો અધિકાર ? (૨૮)

ખિલાવલ

૨૯

ઈતહિ શ્યામ ગોપન સંગ ઠાડે, ભોજન કરત અધિક રુચિ બાટે	૧
ગિરિ તન શોભા શ્યામ બિરાજે, શ્યામહિ છબિ ગિરિવરકી છાજે	૨
ગિરિવર ઉરહિ પીતાંબર ધારે, મોતિનકી ઉરમાલા ભારે	૩
અંગ ભૂષણ શ્રવણ મણિકુંડલ, મોર મુકુટ શિર અલકે કુંડલ	૪
છબિ નિરખત સબ ઘોષકુમારી, ગોવર્ધન છબિ શ્યામ તુમારી	૫
સૂરશ્યામ લીલારસ નાયક, જન્મ જન્મ ભક્તન સુખાદયક	૬

આ બાજુ શ્યામ, ગોપોની સાથે ઊભા છે અને બીજી બાજુ અધિક ઉત્સાહથી ભોજન કરી રહ્યા છે. ગિરિના વર્ણની શોભા શ્યામ છે અને શ્યામની શોભા ગિરિવર સમાન છે. ગિરિવરે ઉપર પિતાંબર ઓઢ્યું છે અને કિંમતી-મોટી મોતીની માલા ધરી છે. અંગ ઉપર ભૂષણ તથા કાનમાં મણિકુંડલ, માથે મોર મુકુટ તથા વાળમાં અલકાવલી ધરી છે. વ્રજબાળાઓ આ જોઈને કહે છે કે “શ્યામ આ દેખાવ તો તારા જેવો જ છે.” સૂરદાસજી કહે છે કે - શ્યામ તો લીલા થકી રસ ઉત્પન્ન કરવામાં શ્રેષ્ઠ છે અને ભક્તોને તો પ્રત્યેક જન્મમાં સુખ આપનારા છે. (૨૯)

ખિલાવલ

૩૦

ભોજન કરત દેવ ભયે પરસન, માંગો નંદ તુમારેં જો મન	૧
ભલી કરી તુમ મેરી પૂજા, સેવક તુમરેં ઔર ન દૂજા	૨
જો માંગો સોઈ હમ દેંદે, જહાં ભાવ તાહી પેં રેદેં	૩
મેં સેવા વશ ભયો તુમ્હારે, જો ફલ ચાહો લેહુ સવારે	૪
ચહ સુન ચક્રત ભયે નરનારી, ભોજન કિયો પ્રથમહી ભારી	૫
અબ દેખો મુખ બાત કહત હેં, એસો દેવ કહાં ત્રિભુવનહેં	૬
કાન્હ કહ્યો કછુ માંગો ઈનસોં, ગિરિદેવતા દેત પરસનસોં	૭
સૂરશ્યામ દેવતા આપહેં, વ્રજજનકે ત્રયહરત તાપહેં	૮

ભોજન કરીને દેવ પ્રસન્ન થયા પછી કહે - નંદ, તમોને જે મનમાં આવે તે માંગો. તમે મારી પૂજા ખૂબ જ સરસ કરી, તારા જેવો મારો કોઈ સેવક નથી, તું શ્રેષ્ઠ સેવક છે તું જે માંગશે તે હું આપીશ. જ્યાં પ્રેમ મળે છે ત્યાં જ હું રહું છું. સેવાના કારણે હું તમને વશ થયો છું. જે ફળ ઈચ્છો તે બધું જ લઈ લો. (સવરો-બધુ).

આ સાંભળીને નર-નારી ચક્રિત થઈ ગયા. એક તો ખૂબ જ ભોજન કર્યું અને હવે જૂઓ માંગવાનું કહે છે. આવો દેવ ત્રિભુવનમાં છે ક્યાં ? ત્યારે કાન્હ નંદજીને કહે છે કે - આમની પાસેથી કંઈક માંગો, ગિરિદેવતા પ્રસન્ન થઈને આપી રહ્યા છે. સૂરદાસજી કહે છે. દેવતા તો કાન્હ પોતે જ છે, વ્રજજનના ત્રણે પ્રકારના તાપ-દુઃખ હરનારા હરિ પણ આપ જ છે. (૩૦)

ખિલાવલ

૩૧

નંદકહ્યો કહા માંગેં સ્વામી, તુમજાનત સબ અંતર્યામી	૧
અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિ તુમ દીનો, કૃપાસિંધુ સબ તુમરો કીનો	૨
કુશલ રહેં બલરામ કન્હાઈ, ઈનહી કારણ કરત પુજાઈ	૩
દેવનકી મણિ ગિરિવર તુમહો, જહાંતહાં વ્યાપક પુરણહો	૪
તુમ હરતા તુમ કરતા વરકે, દેખ થકિત નરનારી નગરકે	૫
બડો દેવતા શ્યામ બતાયો, પ્રકટ ભયે સબ ભોજન ખાયો	૬
સૂરસ્યામકે જો મન આવે, સોઈ સોઈ નાના રૂપ બનાવે	૭

નંદજી કહે છે - હે સ્વામી, હું શું માંગુ ? કેમકે આપ તો અંતર્યામી હોવાથી બધું જ જાણો છો. તમે જ તો મને અષ્ટસિદ્ધિ અને નવનિધિ આપેલી છે, હે કૃપાસિંધુ જે કંઈ છે તે તમારા કારણે જ છે. બસ બલરામ અને કન્હૈયો બંને કુશળ રહે તે જ ચાહું છું. તેમની કુશળતા માટે તો આ પૂજા કરી છે. સર્વ દેવોના આધિપતિ (મણિ) ગિરિવર, તમે જ છો. સર્વ વ્યાપક અને પૂર્ણ પણ તમે જ છો. સર્વના દુઃખહર્તા અને સુખકર્તા તમે જ છો. આ નગરના નરનારી આપના દર્શન કરીને મુગ્ધ થઈ ગયા છે કેમકે આવા મોટા દેવતા શ્યામે બતાવ્યા કે જેમણે પ્રકટ થઈને બધું ભોજન કર્યું.

સૂરદાસજી કહે છે કે શ્યામ તો સંકલ્પ માત્રથી નામ-રૂપ સૃષ્ટિ બનાવવા સમર્થ છે. (૩૧)

ખિલાવલ

૩૨

માંગ લેહુ કછુ ઓર પદારથ, સેવા સબે ભઈ અબ સારથ	૧
ફલ માંગ્યો બલરામ કન્હાઈ, ચૈદ્રૈ રહેં જુ કુશલ સદાઈ	૨
ઇનહીતેં તુમ હમકો જાન્યો, તવ તુમ ગિરિગોવર્ધન માન્યો	૩
ઈંદ્ર આય ચટ હે વ્રજઉપર, ચહ કહિ કેં નહીં રાખો ભૂપર	૪
નેક કછુ નહિ બાસોં વ્હેહે, સ્યામ ઉઠાઈ મોઈ કર લૈહેં	૫
સૂરસ્યામ ગિરિવરકી બાની, વ્રજજન સૂનત સત્યકર માની	૬

ગિરિરાજ ફરી કહે છે “તે સિવાય પણ બીજું કંઈ વસ્તુ જોઈએ તે માંગી લો. તમારી કરેલ સેવા સાર્થક થઈ ગઈ છે.” ત્યારે ફરી નંદજી એ જ માંગે છે કે - બસ મારે તો બલરામ કન્હાઈ એ બંને કુશળ રહે તેજ જોઈએ છે. એમના થકી તો તમે અમને મળ્યા છો અને તેથી તો અમે આપને ગિરિગોવર્ધન દેવ જાણ્યા છે. ત્યારે ગિરિરાજ કહે છે તમોએ આજ સુધી ઈન્દ્રની જે પૂજા કરી તે ફોકટની કરી કેમકે તેને રાજ્ય આપનાર તો હું છું. તમારો કનૈયો મને જાણે છે, તેનું કહ્યું તમે માનજો. ઈંદ્ર વ્રજ ઉપર ચઢી આવશે અને કહેશે કે તમને ભૂતલ પરથી નષ્ટ કરી દઈશ. પણ તે (બાસો) ધ્યાનમાં ન લેશો (ડરશો નહિ.) સ્યામ મને ઉઠાવી (તમોને છત્ર કરી દેશે) લેશે.

સૂરદાસજી કહે છે કે - શ્યામ તેવા ગિરિવરની વાણી વ્રજવાસીઓએ માથે ચઢાવી. (૩૨)

ખિલાવલ

૩૩

કૌતુક દેખત સુરનર ભૂલે, રોમરોમ ગદગદ સબ ફૂલે	૧
સુરવિમાન સુમનન બરખાયે, જયધ્વનિ શબ્દ દેવ નર ગાયે	૨
દેવ કહ્યો વ્રજવાસિનસોં તબ, પૂજા ભલી કરી મેરી સબ	૩
જાવો સબેમિલ સદન કરો સુખ, સ્યામ કહત ગિરિગોવર્ધન મુખ	૪
ગ્વાલ કરત સ્તુતિ સબ ઠાઠે, ભાવભક્તિ ચિત સબકે બાઠે	૫
ભવન જાવો કહેં શ્રીમુખબાની, ભોજન શેષ સ્યામ કર આની	૬
વાંટ પ્રસાદ સબનકોં દીનોં, વ્રજનારીનર આનન્દ કીનોં	૭
સૂરસ્યામ ગોપન સુખકારી, ચલો કહ્યો વ્રજકોં નરનારી	૮

આ કૌતુક જોઈને દેવ-મનુષ્ય બધાં જ આશ્ચર્ય પામી ગદ્ ગદ્ રોમ થઈને ખૂબ ફૂલાયા. વિમાનમાંથી દેવોએ ફૂલ વરસાવ્યા તથા દેવ-મનુષ્ય બધાંએ જયધ્વનિ કર્યો ત્યારે ગિરિદેવે વ્રજવાસીઓને કહ્યું - તમે મારી પૂજા સારી રીતે કરી, હવે ઘરે

જઈને આનંદ કરો. જે સ્યામ કહે તે મારું કહ્યું છે તેમ જાણજો. ત્યારે બધાં ગ્વાલોએ ઊભા થઈને સ્તુતિ કરી, તેથી તે સર્વના ચિત્તમાં પ્રેમ-ભક્તિ વધ્યા. આપના શ્રીમુખની વાણી - ઘરે જવાની કહી તથા બચેલ ભોજન સ્યામના હસ્તકમાં ધર્યાં. તે પ્રસાદ બધાંને વાંટયો. વ્રજના નર-નારી આનંદ પામ્યા. સૂરદાસજી કહે છે-શ્યામ ગોપો માટે સુખકારી છે અને પછી વ્રજના નર નારને ચાલવાનું કહ્યું. (૩૩)

ખિલાવલ

૩૪

દોઉકર જોર ભયે સબ ઠાડે, ઘન્ય ઘન્ય ભક્તનકે ચાડે	૧
તુમ ભોક્તા તુમહી પ્રભુદાતા, અખિલ બ્રહ્માંડ લોકકે જ્ઞાતા	૨
તુમકો ભોજન કોન કરાવે, હિતકે વશ તુમકો કોઉ પાવે	૩
તુમ લાયક હમારે કછુનાઈ, સુનત સ્યામ ઠાડે મુસિકાઈ	૪
લલિતાસખી દેવતા ચીન્હો, ચંદ્રાવલિ રાધે કહિ દીનો	૫
દેવ બડો ચહ કુંવર કન્હાઈ, કૃપા જાન હરિ તાહિ ચિન્હાઈ	૬
સૂરસ્યામ કહિ પ્રગટ સુનાઈ, ભયે તૃપ્તિ ભોજન ગિરિરાઈ	૭

તો પણ બધાં જ બે હાથ જોડીને ઉભા રહ્યા અને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા - હે પ્રભુ તમે ધન્ય છો, તમે ભક્તના સ્નેહી છો (ચાડે) તમે ભોક્તા અને તમે જ દાતા છો. અખિલ બ્રહ્માંડ લોકના જ્ઞાતા છો. તમોને કોણ ભોજન કરાવી શકે ? તમોને તો માત્ર પ્રેમથી પામી શકાય અથવા તમે જેનું હિત ઈચ્છો તેને જ પ્રાપ્ત થઈ શકો. તમારે લાયક તો અમારી પાસે કંઈ જ નથી. એ સાંભળી શ્યામ મંદ મંદ હસવા લાગ્યા. લલિતા સખીએ રાધાને કહ્યું - દેવતાને જો અને ચંદ્રાવલીએ કનૈયા પ્રતિ જોવા કહ્યું. (બંનેમાં સમાનતા છે તે બતાવે છે) આ કુંવર જ બડો-દેવતા છે. જેના પર હરિ કૃપા કરે તેને જ આ જતાવે. સૂરદાસજી કહે છે બધાં એ સ્પષ્ટ અવાજ (ઓડકારનો) સાંભળ્યો. તેથી સર્વને પ્રતિત થયું કે ગિરિરાય ભોજનથી તૃપ્ત થયા છે. (૩૪)

ખિલાવલ

૩૫

પરસત ચરણ ચલત સબ ઘરકોં, જાત ચલે સબ ઘોષ નગરકોં	૧
સુખ સમેત મગ જાત ચલે સબ, દૂની ભીર ભઈ તબતેં અબ	૨
કો આગેં કો પાછે આવત, મારગમેં કહું ઠૌર ન પાવત	૩
પ્રથમહિ ગયે ડગર તિન પાયે, પાછે લોગન જે પછિતાયે	૪
ઘર પોહોંયે અબહી નહિ કોઈ, મારગમેં અટકે સબ લોઈ	૫
ડેરા પરે કોસ ચોરાસી, ઈતને લોગ જુરે વ્રજવાસી	૬

પેંડે ચલન નહીં કોઉ પાવત, કિતેક દૂર વ્રજ બૂઝત આવત

૭

સૂરસ્યામ ગુણ નાગર સાગર, નૌતન લીલા કરી ઉજગર

૮

બધાં જ બડાદેવના ચરણસ્પર્શ કરીને, ખૂબ જ ઘોષ કરતા કરતા પોતાના ગામ પ્રતિ ચાલ્યા. પહેલાં કરતાં જાણે બમણી ભીડ થઈ હોય તેમ લાગ્યું (કેમકે પહેલાં કંઈક શ્રદ્ધા યુક્ત હતા જ્યારે હવે તો બધા વિશ્વાસપૂર્ણ થયા.) તેથી પ્રસન્ન થઈને માર્ગે ચાલ્યા જાય છે. કોઈ આગળ ચાલે છે તો કોઈ પાછળ, પણ રસ્તા પર ક્યાંય ખાલી જગા નથી. જે વહેલા ગયા તેમને રસ્તો ન મળ્યો અને પાછળ રહ્યા તે મોડા પડ્યા, તેમ બંને પસ્તાવા લાગ્યા. હજુ કોઈ ઘરે પહોંચ્યું જ નહિ, બધા મારગમાં જ અટવાઈ રહ્યા. (ખુશીમાં આ થઈ રહ્યું છે.) આટલા બધા વ્રજવાસી ભેગા થયા તેથી તો ૮૪ કોસમાં મુકામ પડ્યા. રસ્તા પર કોઈ ચાલવા સમર્થ નથી રહ્યા તેથી તો પૃચ્છા કરે છે કે વ્રજ હવે કેટલું દૂર રહ્યું ?

સૂરદાસજી કહે છે કે - શ્યામ તો ગુણસાગર, તેથી તો તેમને નવી નવી લીલાઓ પેદા કરી છે. (૩૫)

ખિલાવલ

૩૬

કોઉ પહોંચે કોઉ મારગ માંહી, બહુત ગયે ઘર પહુત જાહી	૧
કાહુકે મન કહું દુખ નાહી, અરસ પરસ હૈંસહૈંસ લપટાહી	૨
આનંદ કરત સબે વ્રજ આયે, નિકટ જાન લોગન નિરાયે	૩
ભીરભઈ બ્રજ ખોરિ જહાંતહાં, જેસેં નદી મિલત સાગર મહાં	૪
નરનારી સરિતા સબ આગર, સિંધુ માનોં ચહ ઘોખ ઉજગર	૫
મથનહાર હરિ રત્નકુમારી, લલિતાદિક ચંદ્રવલિ પ્યારી	૬
સૂરસ્યામ આયે નંદશાલા, પોહોંચે આય ઘરન નંદલાલા	૭

કેટલાક પહોંચ્યા તો કેટલાક મારગમાં છે. તો કેટલાક ઘરે ગયા તો કેટલાક પહોંચવામાં છે. પરંતુ કોઈનાય મનમાં જરાય દુઃખ નથી બધા જ અરસ પરસ હસી હસીને લોટપોટ થાય છે. આમ આનંદ કરતા કરતા બધા વ્રજમાં આવ્યા. નજીક પહોંચવા આવ્યા તેથી બધાં પણ એકબીજાની નજીક આવ્યા. તેથી જ્યાં ત્યાં વ્રજની ગલીઓમાં ભીડ થઈ ગઈ. જેમ નદી સાગરને મળતી હોય તેવું દૃશ્ય જણાયું. આ નર-નારી જાણે સરિતાની જેમ અને (ઘોખ) -વ્રજ જાણે સાગર કે જે આ વ્રજનારીઓને ઉજવળ કરનાર આવા સિંધુનું (વ્રજનું) મંથન કરનાર હરિ અને તેમાંથી જે પ્રાપ્ત થયું તે રત્ન. તેમ અહીં કુમારી રાધા તથા અન્ય રત્નો લલિતા, ચંદ્રાવલી વગેરે છે.

સુરદાસજી કહે છે - આમ શ્યામ નંદજીની ગૌશાળાએ આવી પહોંચ્યા પછી ઘરે પણ આવી ગયા. (૩૬)

ખિલાવલ

૩૭

બડેદેવતા કાન્હ પુજાયો, ગ્વાલ ગોપ હંસ અંક મિલાયો	૧
કાન્હ ધન્ય ધન યશોમતિ જાયો, ધન્યધન્ય દેવ પ્રકટ દરસાયો	૨
પૂજામેટ ઈંદ્ર ગિરિ પૂજો, પરસન હમહિ સદાં પ્રભુ હૂજો	૩
કહા ઈંદ્ર બપરો કિહિં લાયક, ગિરિદેવતા સબનકે નાયક	૪
સૂરદાસ પ્રભુકે ગુણ એસે, ભક્તન વશ દુષ્ટન કે નેસે	૫

કનૈયાએ બડા-દેવતાની પૂજા કરાવી તેથી ગ્વાલ ગોપોએ હસીને કનૈયાને ગળે લગાવી બહાલ કર્યું અને કહેવા લાગ્યા કે કનૈયાને ધન્ય છે યશોમતિ પુત્ર રૂપ ધનને ધન્ય છે. અનેક ધન્યવાદ કે જેણે આપણને દેવ બતાવ્યા. ઈન્દ્ર પૂજા બંધ કરીને ગિરિને પૂજ્યો તેથી અમારા પર પ્રભુ સદા પ્રસન્ન રહેજો. ગિરિદેવતા તો દેવાધિદેવ છે તેવી લાયકાત બાપડા ઈંદ્રમાં થોડી છે? સુરદાસજી કહે છે કે - પ્રભુના ગુણ જ એવા છે કે જે દુષ્ટોને વિનાશકારી તથા ભક્તોને વસ થનારા છે. (૩૭)

ખિલાવલ

૩૮

હરિ સબકે મન યહ ઉપજાઈ, સુરપતિ નિંદિત ગિરિહિં બડાઈ	૧
વરસ વરસ પ્રતિ ઈંદ્રપુજાઈ, કબહું પરસન ભયો ન આઈ	૨
પૂજત રહે વૃથાહીં સુરપતિ, સબ મુખ યહ વાની ઘરણી પ્રતિ	૩
બડોદેવ ચે ગિરિ ગોવર્ધન, યહે કહત ગોકુલ વ્રજ પુરજન	૪
તહાં દૂત તબ ઈન્દ્ર પઠાયે, વ્રજકો સુખ દેખન વહ આયે	૫
ઘરઘર કહત બાત નરનારી, દૂત સુન્યો સો શ્રવણ પસારી	૬
માનત ગિરિ નિંદિત સુરપતિકોં, હંસત દૂત વ્રજલોગન મતિકોં	૭
સૂર સુનત દૂતન રિસપાયે, ભાગ તુરત સુરલોકહિં આયે	૮

હરિએ જ બધાંના મનમાં તેવી પ્રેરણા કરી કે જેથી સૂરપતિની નિંદા કરે અને ગિરિની બડાઈ કરે - કે પ્રતિવર્ષ ઈંદ્રની પૂજા કરી પણ ક્યારેય તે પ્રસન્ન થયા તેમ પ્રતીતિ ન થઈ. નક્કામી જ સૂરપતિની પૂજા કરતા રહ્યા. આ બધાના મુખે તથા પ્રત્યેક ઘરમાં આ જ વાત ચાલતી રહી. મોટો દેવતા તો આ ગિરિગોવર્ધન, તેમ ગોકુલ તથા વ્રજના રહેવાસીઓ કહેતા ફરતા. ત્યારે ઈંદ્રે પોતાનો દૂત મોકલ્યો કે વ્રજમાં કેવું સુખ છે તે જોઈ આવો. પણ ઘરે ઘરે તો જે વાત ચાલી રહી છે તે દૂતે

ધ્યાન દઈને સાંભળી (શ્રવણ પસારી) કે અહીં તો ગિરિની પ્રસંશા (માનન) અને સુરપતિની નિંદા થઈ રહી છે. ત્યારે દૂત વ્રજના લોકની બુદ્ધિ પર હસવા લાગ્યો. સૂરદાસજી કહે છે કે - દૂતને આ સાંભળીને ઘણો રોષ આવ્યો, તેથી તુરત જ ભાગીને દેવલોક પ્રતિ દોડ્યા.

ખિલાવલ

૩૯

બ્રહ્મ દઈ જાકોં ઠકુરાઈ, તેતિસકોટિ દેવનકે રાઈ	૧
ગિરિ પૂજ્યો તિનકોં વિસરાઈ, જાતિ મતિ ઈનકે મન આઈ	૨
શિવ વિરંચિ જાકોં કહેં લાયક, જાકે હેં મેઘનસે પાયક	૩
યહે કહત આયે સુરલોકહિં, પોહોંચ્યે જાય ઈંદ્રકે ઓકહિં	૪
દૂતન વેસી જાય સુનાઈ, બૈઠે જહાં સુરનકે રાઈ	૫
કરજોરેં સન્મુખ ભયે આઈ, બૂઝ ઉઠે વ્રજકી કુશલાઈ	૬
દૂતન વ્રજકી બાત સુનાઈ, તુમહિ મેટ પૂજ્યો ગિરિરાઈ	૭
તુમહિ નિંદિત ગિરિવરહિં બડાઈ, યહ સુનત રિસ દેહ કંપાઈ	૮
સૂરસ્યામ યહ બુદ્ધિ ઉપાઈ, ના જાને વ્રજમેં યદુરાઈ	૯

જે ઈંદ્રને બ્રહ્મે અધિકારીપદ આપ્યું છે અને જે તેત્રીસ કોટી દેવતાનો રાજા છે તેમને ભૂલીને ગિરિની પૂજા કરી? જરૂર તેમનામાં જાતિબુદ્ધિ આવી. શિવ, બ્રહ્મા, જેને (ઈંદ્ર) યોગ્ય લાયક જાણે છે જેના મેઘ જેવા પાયદળ છે. આમ બોલતા બોલતા દૂત સૂરલોકમાં આવ્યા અને પહોંચતાં વેંત જ ઈંદ્રના નિવાસસ્થાને ગયા અને જ્યાં દેવરાજ બેઠા હતા ત્યાં જઈ, જેવું જોયું હતું તેવું સંભળાવવા પહોંચ્યા. તેઓ હાથ જોડી ઈંદ્રની સન્મુખ થયા કે તુરત ઈંદ્રે વ્રજની કુશળતાના સમાચાર પૂછ્યા. ત્યારે દૂતોએ વ્રજની વાત સંભળાવી કે તમને છોડીને ગિરિરાજની પૂજા કરે છે. વળી તમારી નિંદા કરે છે અને ગિરિવરની બડાઈ કરે છે. આ સાંભળીને રીસના કારણે ઈંદ્રનો દેહ કંપવા લાગ્યો.

સુરદાસજી કહે છે - તે વિચાર કરવા લાગ્યો પણ તેને ખબર નથી કે વ્રજમાં તો યદુરાય છે. (૩૯)

ખિલાવલ

૪૦

ગ્વાલન મોસોં કરી દિઠાઈ, મોકોં અપની જાતિ દિખાઈ	૧
તેતિસકોટિ સુરનકો રાઈ, તીન ભુવન ભર ચલત બડાઈ	૨
સાહિબસોં જો કરત દિઠાઈ, તાકોં નહીં કોઉ પતિઆઈ	૩

ઈન અપની પરતીત ઘટાઈ, મેરે વૈર કિત બચિહેં જાઈ	૪
નઈ રીતિ ચહ અબહિ ચલાઈ, કાહૂ ઈનહીં દિયો બહેકાઈ	
એસી મતિ ઈન અબકેં પાઈ	૫
કાકી શરણ રહેંગે જાઈ, ઈન દિનોં મોકોં વિસરાઈ	૬
નંદ આપની પ્રકૃત ગમાઈ, જાની ખાત બુઢાઈ આઈ	૭
અહીર જાતિ કોઈ ન પત્યાઈ, માતાપિતા નહિ માનેં ભાઈ	૮
જાન બૂઝ ઈન કરી ઢિઠાઈ, મેરી બલિ પરવતહેં ચઢાઈ	૯
સૂરદાસ સુરપતિ રિસપાઈ, કીડી તન જ્યોં પાંખહું આઈ	૧૦

ઈંદ્ર વિચારે છે ગોવાળીયાઓએ મારી સાથે ધૃષ્ટતા કરી ? મને તેમની જાત બતાવી ? હું તેત્રીસ કોટી દેવોનો રાજા અને ત્રણે ભુવન પર મારી હુકુમત ચાલે છે. જે માલિક સાથે ધૃષ્ટતા કરે તેને કોઈ નહિ બચાવી શકે. તેમને પોતાનો વિશ્વાસ ઘટાડી દીધો, હવે મારાથી બચીને ક્યાં જશે ? હમણાં જ તેમને આ નવી રીત અપનાવી છે. (જરૂર) તેમને કોઈકે બહેકાવ્યા છે. જ્યારે આવી મતિ કરી છે તો હવે કોને શરણે જઈને રહેશે કે જ્યારે તેઓ મને જ ભુલી ગયા તો ? નંદે પોતાના સ્વભાવ ગુમાવી દીધો લાગે છે, લાગે છે તેમને ઘડપણ આવી ગયું છે. અહીરની જાતનો કોઈ જ વિશ્વાસ નહિ તેમને માતા-પિતા-ભાઈ કોઈ નહિ અને આ તો જાણી જોઈને ધૃષ્ટતા કરી છે કેમ કે મારો બલિ તેમને પર્વતને ચડાવી દીધો.

સુરદાસજી કહે છે - સુરપતિને રીસ આવી પણ મને લાગે છે કે જાણે કીડીને પાંખો આવી. (૪૦)

ખિલાવલ

૪૧

મોંકોં નિંદિત પર્વત વંદિત, ચારા કપટ પંછી જ્યોં ફેંદત	૧
મરનકાલ એસી બુદ્ધિ હોઈ, કછૂ કરત કછુ હોઈહે જોઈ	૨
ખેલત ખાત રહત વ્રજભીતર, ન્હાનેલોગ તનક ધન ઈતર	૩
સમેં સમેં બરખોં પ્રતિપાલોં, ઈનકી બુદ્ધિ ઈનકોં અબ ઘાલોં	૪
મેરે મારત કોન રાખિહે, અહીરનકે મન ચહક રાખિહે	૫
જો મન જાકે સોઈ ફલ પાવે, નીંબ લગાય આમ ક્યોં આવે	૬
વિષકે વૃક્ષ વિષહી ફલ ફલિહેં, તામેં દાખ કહો ક્યોં મિલિહેં	૭
અગ્નિ બરત દેખત કર નાવે, કહા કરે જિહિં અગ્નિ જરાવે	૮
સૂરદાસ ચહ સબકોઉ જાને, જો જાકોં સો તાકોં માને	૯

(ઈંદ્ર કહે છે) મારી નિંદા કરે છે અને પર્વતને વખાણે છે. લાગે છે કે ચારો નાખીને પંખીને ફસાવ્યા છે. મરણ આવ્યું હોય તેને આવી જ બુદ્ધિ થાય. કરવા જાય કંઈક અને થાય કંઈક. વ્રજમાં જ રહે અને ત્યાંજ હળે ફરે, નાના લોકોને થોડુંક ધન મળી જાય તેથી ગર્વ (ઈતર) થઈ જાય છે. સમય સમયે વરસીને તેમનું પાલન-પોષણ કર્યું છે પણ હવે તેમની બુદ્ધિ તેમને જ ભારે પડશે. મારા મારતાં કોણ રક્ષણ કરે છે ? અહીરોને મન તો આ જ કાશી છે (મરણ ધામ). જેના મનમાં જે હોય તેને તે જ ફળ મળે. (લીંબુડી વાવવાથી કેરી થોડી મળે ?) વિષવૃક્ષ વિષફળ જ આપે. તેમાં દ્રાક્ષ ક્યાંથી મળે ? અગ્નિને જોઈને હાથ જોડવાનો વ્યવહાર (અગ્નિ દેખતા કર નાવે.) (બરત) કરે પણ જેને અગ્નિ જ બાળવા માગે તે શું કરે ? સુરદાસજી કહે છે - આ પ્રભુ તો બધાંને જ જાણે છે. પણ જે જીવ જેનો છે તેને જ માને છે. (૪૧)

ખિલાવલ

૪૨

પર્વત પહેલેં ખોદિ બહાઉં, વજન માર પાતાલ પઠાઉં	૧
ફૂલફૂલ જિન પૂજા કીનો, નેંક ન રાખોં તાકોં ચીન્હો	૨
નંદ ગોપ નયનન ચહ દેખેં, બડે દેવતાકો મુખ પેખેં	૩
નિંદિત મોહિ કરી ગિરિપૂજા, જાસોં કહત ઓર નહિ દુખ	૪
ગર્વ કરત ગોવર્ધનગિરિકો, પર્વત માંહિ આહિ કહા કિરકો	૫
ડૂંગરકો બલ ઈનહિ દિખાઉં, તા પાછેં વ્રજખોદ બહાઉં	૬
રાખોં નહીં કાહૂ સબ મારોં, વ્રજગોકુલકો ખોજ નિવારોં	૭
કો જાને કહાં ગિરિ કહાં ગોકુલ, ભૂપર નહીં રાખોં ઉનહો કુલ	૮
સૂરદાસ ચહ ઈંદ્રપ્રતિજ્ઞા, વ્રજવાસિન સબ કરી અવજ્ઞા	૯

ઈંદ્ર કહે - સૌ પહેલાં તો પર્વતને ખોદીને બહાવી દઉં. (ધનમાંથી પ્રવાહી કરી દઉં.) તેને વ્રજથી મારીને પાતાળ સુધી પહોંચાડી દઉં. તેઓએ જે ફૂલોથી પૂજા કરી છે તેની નિશાની પણ ન રહેવા દઉં. નંદ ગોપ, પોતાની સગી આંખે જૂવે કે હવે મોટા દેવતાનું મોઢું જોઈ શકે છે ! મારી નિંદા કરીને ગિરિની પૂજા કરી તેથી તો કહે છે તેના જેવો બીજો નહિ. ગોવર્ધન ગિરિનો ગર્વ કરે છે તે જોઈએ કે, પર્વત લગાવી લગાવીને કેટલું જોર (કિર) લગાવે છે ? આ લોકોને પણ પર્વતને કેટલું બળ છે તે બતાવું. તે પછી વ્રજને મૂળમાંથી નષ્ટ કરી દઉં. કોઈને જ નહિ રાખું, બધાંને જ મારીશ, કે વ્રજ ગોકુલને શોધી જ ન શકાય. કોણ જાણે ક્યાં ગિરિ હતો અને ક્યાં ગોકુળ હતું ? પૃથ્વી ઉપર તેમનો અંશ માત્ર (કૂળ) પણ ન રહે.

સુરદાસજી કહે છે - જૂઓ આ ઈંદ્રની પ્રતિજ્ઞા છે અને વ્રજવાસીઓની બધી અવજ્ઞા જૂઓ. (૪૨)

ખિલાવલ

૪૩

દેખ ઈંદ્ર મન ગર્વબટાયો, વ્રજલોગન મોકોં વિસરાયો	૧
અહીરજાતિ ઓછીમતિ કીની, મેરી પુજા ગિરિકોં દીની	૨
પુજત ગિરિહિ કહા મતિ આઈ, ગિરિ સમેત વ્રજ દેહું બહાઈ	૩
દેખો ઘોં કિતનો સુખ પેહેં, મેરે મારત કોન બચેહેં	૪
પરવત તબ ઈનકોં ક્યોં રાખત, વારવાર ચહ કહિકહિ ભાખત	૫
પૂજત ગિરિ અતિ પ્રેમ બટાયે, સપનેકો સુખ લેત મનાયે	૬
સૂરદાસ સુરપતિકી વાની, વ્રજ બોરોં પ્રલયકે પાની	૭

જોત જોતામાં ઈંદ્રના મનમાં ગર્વ વધવા લાગ્યો કે વ્રજવાસીઓ મને જ ભૂલ્યા ? આહીર જાતિની બુદ્ધિ જ બહેર મારી ગઈ કે મારો બલિ પર્વતને આપ્યો ? તેમને ગિરિને પૂજવાની કેવી બુદ્ધિ આવી ? હવે તો ગિરિ સહિત વ્રજનો નાશ કરું. જોઉં કે કેટલું સુખ પામે છે ? મારાં મારતાં કોણ બચે છે ? પરવત ત્યારે આમને કેવી રીતે બચાવે છે ? વારંવાર આમ કરવા કહે છે. ગિરિને પૂજીને એનાથી ખૂબ પ્રેમ વધાર્યો છે પણ આ તો સપનાના સુખ સમાન છે. સુરદાસજી કહે છે - સુરપતિની વાણિ છે કે પ્રલયના પાણીથી વ્રજને ડૂબાડી દઉં. (૪૩)

ખિલાવલ

૪૪

સુરપતિ ક્રોધ કિયો અતિ ભારી, ફરકત અધર નયનરતનારી	૧
ભૃત્યન બુલાવત દેદે ગારી, મેઘન લાવો તુરત હંકારી	૨
ઈતનો કહત ઘાયે સહચારી, અતિ ડરપે તનકી સુધિહારી	૩
મેઘવર્ત જલવર્ત બુલાબો, સેના સાજ તુરત લે આવો	૪
કાપર ક્રોધ કીયો અમરાપતિ, મહાપ્રલય જિન જાનિ ડરે અતિ	૫
મેઘનસોં ચહ બાત સુનાઈ, તુરત ચલો બોલે સુરરાઈ	૬
સેના સહિત બુલાયે તુમકોં, રિસકર તુરત પઠાયે હમકોં	૭
વેગ ચલો કછુ વિલંબ ન લાવો, હમહી કહ્યો અબહી લે આવો	૮
મેઘવર્ત સબ સૈન્ય બુલાયે, મહાપ્રલયકે જે સબ આયે	૯
કછુ હરખે કછુ મનહિ સંકાને, પ્રલય આહિકે હમહિ રિસાનેં	૧૦
ચૂક પરી હમતે કછુનાહીં, ચહ કહિ કહિ સબ તુરતઈ જાહીં	૧૧
મેઘવર્ત જલવર્ત વારિવર્ત, અનિલવર્ત અનલવર્ત વજવર્ત	૧૨

બોલત ચલે આપની બાની, પ્રભુ સન્મુખ સબ પહુંચે આની	૧૩
ગરજ ગરજ ઘહરાતહિ આયે, દેવ દેવ કહિ માંથ નવાયે	૧૪
સૂરદાસ ડરપત સબ જલધર, હમ પર ક્રોધ કિધો કાહૂ પર	૧૫

સૂરપતિએ ખૂબ જ ભારે ક્રોધ કર્યો, તેમના હોઠ અને આંખોના ડોળા ફરકવા લાગ્યા. ગાળો દઈ દઈને ચાકરોને બોલાવી કહ્યું કે - હમણાં જ મેઘને બોલાવી લાવો. આટલું કહેતાં જ માં તેમના મદદનીશ દોડ્યા અને ડરના માર્યા શરીરનું ભાન પણ ભૂલી ગયા. તેઓએ મેઘને કહ્યું, મેઘવર્ત-જલવર્તને બોલાવો. તેમની સેના તૈયાર કરીને લઈ આવો. કોણ જાણે કોના પર અમરાપતિને ક્રોધ આવ્યો છે ! ન જાણે શું મહાપ્રલય કરવાનો છે ? તે જાણી ગભરાયા તેથી હમણાં જ ચાલો. તમને સેના સહિત બોલાવ્યા છે ગુસ્સો કરીને અમને તમારી પાસે મોકલ્યા છે માટે જલ્દી કરજો, મોડું ન કરતા. અમને કહ્યું છે કે હમણાંને હમણાં જ લઈ આવો. મેઘવર્ત બધા સૈન્યને બોલાવ્યું કે જે મહાપ્રલય વખતે બોલાવવામાં આવે છે, તે બધું આવ્યું. કેટલાક હરખાયા તો કેટલાકને મનમાં શંકા થઈ કે આ પ્રલય માટે છે કે અમારા પર ખિજાયા છે ? શું આપણાથી કંઈ ભૂલ તો નથી થઈ ? આમ કહેતાં કહેતાં બધાં જલ્દી જવા લાગ્યા. મેઘવર્ત, જલવર્ત, વારિવર્ત, અનિલવર્ત, અનલવર્ત, વજવર્ત પોતપોતાની રીતે બોલતાં, માલિક સન્મુખ જઈ પહોંચ્યા. ગર્જના કરતાં ભેગા મળી આવ્યા અને 'દેવા-દેવા' કહીને માથા નમાવ્યા.

સુરદાસજી કહે છે - આ બધાં જલધર-મેઘ ડરી રહ્યા છે કે અમારા પર ક્રોધ શા માટે કરે છે ? (૪૪)

ખિલાવલ

૪૫

ચિતવતહી સબ ગયે જુરાઈ, સકુચ કહ્યો કાપર રિસ રાઈ	૧
ક્ષમા કરો આયુશ હમ પાવેં, જાપર ગહો તિંહીંપર ઘાવેં	૨
સેન સહિત પ્રભુ હમહિં બુલાયે, આજ્ઞા સુનત તુરત ઉઠ ઘાયે	૩
એસો કોંન જાહિ પ્રભુ કોપે, જીવ નામ સબ તુમ્હારે રોપે	૪
સૂર કહી ચહ મેઘન બાની, ચહ સુનસુન રિસ કછુક બુઝાની	૫

બધાંના ચિત્તમાં એકસરખી વાત આવે છે તેથી સંકોચપૂર્વક પૂછ્યું - આપ શા માટે ગુસ્સે થયા છો ? આપ અમોને માફ કરશો તો જ અમારું જીવન બચશે. આપ જેના પ્રતિ આજ્ઞા કરશો તેના પર અમે તૂટી પડીશું. અમને સેના સાથે જ આપે આવવાની, આજ્ઞા સાંભળીને અમે તુરત દોડી આવ્યા છીએ. એવો તે કોણ છે કે જેના પર સ્વામી ક્રોધ્યા છે ? કેમ કે જીવ માત્ર તો આપના ઉપકાર નીચે છે.

સુરદાસજી કહે છે - મેઘોની આવી વાણી વારંવાર સાંભળીને તેમની રીસ કંઈક શાંત થઈ. (૪૫)

ખિલાવલ

૪૬

મેઘનસોં બોલે સુરદાઈ, અહીંન મોસોં કરી ઢિઠાઈ	૧
મેરી દીની કરત બડાઈ, જાન બુજ મોહિ દિયે ભુલાઈ	૨
સદાં કરત મેરી સેવકાઈ, અબ સેવત પર્વતકોં જાઈ	૩
યહી કાજ તુમકોં હંકરાયે, ભલીકરી સેના લે આયે	૪
વેગવેગ સબ વ્રજહીં જાવો, પહલેં પર્વત ખોદિ બહાવો	૫
જબ યહ સુની ઈંદ્રકી બાની, મેઘનકે મન ધીરજ આની	૬
સૂરદાસ યહ સુન ઘનતમકે, કાપર ક્રોધ કરત પ્રભુ જમકે	૭

સુરદાસે મેઘોને કહ્યું, આહીરોએ મારાથી ધૃષ્ટતા કરી છે. મારા દીધે તો તેમની મોટાઈ છે. (છતાં) જાણી જોઈને મને જ ભૂલી ગયા. હંમેશથી મારા જ જે સેવક રહ્યા છે તે હવે પર્વતની સેવા કરે છે માટે જ તમને બોલાવ્યા છે. સારું કર્યું તમે સેના લઈને આવ્યા, તમે જલ્દીથી વ્રજમાં જ જાઓ. સૌ પહેલાં પર્વતને ખોદીને વહાવી દો. જ્યારે આ ઈંદ્રની વાણી સાંભળી ત્યારે મેઘોના મનમાં રાહત થઈ. સુરદાસજી કહે છે - ઘન તમોએ સાંભળીને જાણ્યું કે પ્રભુ (ઈંદ્ર) કોની પર આટલો જબરદસ્ત ક્રોધ કરી રહ્યા છે ? (૪૬)

ખિલાવલ

૪૭

રિસલાયક તાપર રિસ કીજે, જિહિં રિસતેં પ્રભુ દેહી ન છીજે	૧
તુમ પ્રભુ હમસે સેવક જાકે, એસો કોન રહત તુમ તાકે	૨
છીનહીમેં વ્રજ ઘોય વહાવેં, ડુંગરકો નહીં નામ બચાવે	૩
આપ ક્ષમા કરિયેં દેવરાઈ, હમ કરિહેં ઉનકી પોહોંનાઈ	૪
યહ સુનકેં હરષિત ચિત કીનોં, આદરસહિત પાન કર દિનોં	૫
પ્રથમહી દેહો પહાર વહાઈ, મેરી બલિહે ઉન સબખાઈ	૬
સૂર ઈંદ્રમેઘન સમઝાવત, હરખ ચલે ઘન આદર પાવત	૭

મેઘ ઈંદ્રને કહે છે, રોષ કરવા લાયક હોય તેના પર જ રોષ કરવો જોઈએ. પણ એવો રોષ ન કરવો કે જેનાથી આપણને (દેહી) જ કષ્ટ (છાજે) થાય. તમારા જેવા સ્વામી અને અમારા જેવા સેવક જેમને છે તેની સામે આંખ ઉઠાવીને કોણ

જોનાર છે ? પણ માત્રમાં વ્રજને ધોઈ નાખશું અને ડુંગરનું તો નામ પણ નહિ રહે. આપ અમોને ક્ષમા કરો અમે તેમની ધૂલાઈ (પોહોંનાઈ) કરી દઈએ છીએ. આ સાંભળીને દેવરાયના મનમાં ખુશી થઈ તેથી તેમને સન્માનપૂર્વક પાનનું બિડું સ્વહસ્તે આપ્યું. સૌ પહેલાં તો તમે પહાડને વહાવો કેમકે મારો બલિ તેઓ ખાઈ ગયા છે. આ રીતે દેવઈંદ્રે મેઘોને વાત સમજાવી. તેથી સન્માન પામેલા મેઘ ચાલ્યા. (૪૭)

ખિલાવલ

૪૮

આયુસ પાય તુરતહી ધાયે, અપની સેના સબન બુલાયે	૧
કહ્યો સબન વ્રજ ઉપર આવો, ઘટા ઘોર કર ગગન છિપાવો	૨
મેઘવર્ત જલવર્ત જુ આગેં, ઓર મેઘ સબ પાછેં લાગેં	૩
ગરજ ઉઠે વ્રજ ઉપર જાઈ, શબ્દ કિયો યહ ઘાત સુનાઈ	૪
વ્રજકે લોગ ડરે અતિ ભારી, આજ ઘટા દેખિયતહેં કારી	૫
દેખત દેખત અતિ અધિકાયો, નેંકહીમેં રવિ ગગન છિપાયો	૬
એસે મેઘ કબહૂં નહિ દેખે, અતિકારે કાજર અબ રેખે	૭
સુનો સૂર ચે મેઘ ડરાવન, વ્રજવાસી સબ કહત ભયાવન	૮

આ રીતે જીવનદાન પામેલા મેઘે જલ્દી જઈને પોતાની સર્વ સેનાને બોલાવીને કહ્યું - તમે બધાં વ્રજની ઉપર આવીને ઘોર ઘટાથી આકાશને ઢાંકી દો. મેઘવર્ત અને જલવર્ત આગળ ચાલ્યા તેની પાછળ બાકીના ચાલ્યા. વ્રજ ઉપર જઈ ગર્જનાઓ કરી. આ શબ્દો બધાં માટે કાળ સમાન લાગ્યા. વ્રજના લોકો ખૂબ ડરી ગયા કેમકે આજે તો ખૂબ જ કાળી ઘટા છાઈ છે. જોતજોતામાં તો તે ઘટા વધી અને સૂરજ આકાશમાં એકદમ છૂપાઈ ગયો. આવો મેઘ તો ક્યારેય જોયો નથી. જાણે કાજળ જેવું અતિ કાળું ચિતરામણ (અવરેખે) ! સૂરદાસજી કહે છે - આ મેઘ ડરામણા અને વ્રજવાસી તેને ખૂબ ભયંકર કહેવા લાગ્યા. (૪૮)

ખિલાવલ

૪૯

ગરજ ગરજ વ્રજ ઘેરત આવેં, તરક તરક ચપલા ચમકાવેં	૧
નરનારી સબ દેવત ઠાઢે, ચે વાદર પરલેકે કાઢે	૨
દરદરાત ઘહરાત પ્રબલ અતિ, ગોપી ગ્વાલ ભયે ઔરે ગતિ	૩
કહા હોંન અબહી યહ ચાહત, જિહિં તિહિં લોગ ચેહ અવગાહત	૪
ક્ષણ ભીતર ક્ષણ બાહિર આવત, ગગન દેખ ધીરજ વિસરાવત	૫
સૂરશ્યામ યહ કરી પુજાઈ, તારેં સુરપતિ ચઢયો રિસ્યાઈ	૬

ગરજી ગરજીને વ્રજને ઘેરવા લાગ્યા અને ચારે તરફ વિજળી ચમકવા લાગી. નરનારી આ પ્રલયકાળના વાદળને જોતાં ઉભા છે. (દરદરાત) ડરાવતા (ગહરાત) ઘનિષ્ટ અને ખૂબ જ પ્રબલ વાદળ જોઈને ગોપીઓ અને ગ્વાલો બેબાકળા (ગતિઓર) થઈ ગયા. આ શું થવા બેઠું છે ? જ્યાં અને ત્યાં લોકો આ જ વિચારે છે. ઘરની અંદર - બહાર આંટાફેરા કરે છે. (ચૈન નથી તેથી) અને આકાશને જોતાં ધીરજ ખોઈ બેઠા છે.

સૂરદાસજી કહે છે તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે શ્યામના કહ્યા પ્રમાણે પૂજા કરી, તેથી જ સૂરપતિ રોષ કરીને ચઢી આવ્યો લાગે છે ! (૪૯)

ખિલાવલ

૫૦

ફિરત લોગ જહાંતહાં વિડરાને, કોહે અપને કોન વિરાને	૧
ગ્વાલ ગયે જે ઘેનુ ચરાવન, તિનહીં પંચો વનમાંઝ પરાવન	૨
ગાય વચ્છ કોઉ ન સમ્હારેં, પ્રલય કાલકે જલદ નિહારેં	૩
ભોગ આવત વ્રજ ભીતરકોં, વિપતિ પરી અતિ વન ગ્વાલનકોં	૪
અંધ ધુંધ મગ કહૂં ન સૂઝેં, વ્રજભીતર વ્રજહીકોં બૂઝેં	૫
જેસેં તેસેં વ્રજ પેહેંચાનત, અટક રહે અટકર કર આનત	૬
ખોજત ફિરત આપને ઘરકોં, કહા ભયો ચહ ઘોષનગરકોં	૭
રોવત ડોલત ઘરહિ ન પાવેં, ઘર દ્વારેં ઘરકોં વિસારવેં	૮
સૂરશ્યામ સુરપતિ વિસરાયો, ગિરિકે પૂજે ચહ ફલ પાયો	૯

મુંઝાયેલા (વિડરાને) લોકો જ્યાં ત્યાં ફરી રહ્યા છે કેમકે પાસે કોણ છે અને દૂર (વિરાન) કોણ છે તેની ભાળ કરે છે. જે ગ્વાલો ગાયો ચરાવવા ગયા છે. તેઓએ તો વનમાં જ મુકામ કરી દીધો. (પરાવન-પડાવ). પ્રલય વાદળ (જલદ) જોઈને ગાય-વાછરડાંને કોઈ સાચવતું નથી. (બધા જાત સંભાળવામાં છે.) તેથી વ્રજમાં પહોંચી જવા બધા ભાગે છે. વનમાં રહેલા ગ્વાલોને ખૂબ વિપત્તિ પડી. અંધાધુંધીમાં અથવા ઘોર અંધકાર હોવાથી મારગ પણ નથી જડતો. વ્રજમાં આવી ગયા છતાં વ્રજ ક્યાં ? તેમ વ્રજને શોધે છે. જેમ તેમ કરી વ્રજને ઓળખ્યું તે પણ અંદાજથી હાથ ફેરવતાં ઘર શોધવામાં અટકી ગયા છે. પોતાનું ઘર શોધવા જ ફરી રહ્યા છે અને બબડી રહ્યા છે. આ (ઘોષનગર) નેસડાવાળા ગામને થયું છે શું ? વાંકા નમી ડોલતા રડી રહ્યા છે પણ ઘર નથી મળતું. ઘરના દરવાજે હોવા છતાં ઘર નથી જડતું. સૂરદાસજી કહે છે - આ લોકો વિચારે છે કે શ્યામે ઈંદ્રને ભૂલાવ્યો અને ગિરિને પૂજ્યો તેનું આ ફળ પામી રહ્યા છીએ. (૫૦)

ખિલાવલ

૫૧

ચમુના જલહી ગઈ જે નારી, ડાર ચલીં ગાગર સિરભારી	૧
દેખો મેં બાલક કિત છાંડ્યો, એક કહત આંગન દધિ માંડ્યો	૨
એક કહત મારગ નહિ પાવત, એક શ્યામહિ બોલ સુનાવત	૩
વ્રજવાસી સખ અતિ અકુલાને, કાલ્હી પૂજ્યો ફલ્યો ખિહાને	૪
કહાં રહે અખ કુંવર કન્હાઈ, ગિરિ ગોવર્ધન લેહો બુલાઈ	૫
જેમત સહસ્ર ભૂજ ઘરિ આવેં, અજહૂ ભુજ હમકોં દિખારાવેં	૬
યે દેવતા ખાતહી તાંકે, પૂછે પુન તુમ કોંન કહાંકે	૭
સૂરશ્યામ સખનો પ્રકટાયો, ઘરકો દેવ સખન વિસરાયો	૮

જે નારી ચમુનાજીના જળ ભરવા ગઈ છે તે તો ભારે ગાગરને ફેંકી દઈને પાછી આવી. એક કહે છે - મેં મારા બાળકને ક્યાં મૂક્યો છે ? એક કહે છે - આંગણમાં તો દહિંના કિચ્ચલ જેવું લાગે છે. એક કહે છે, મને રસ્તો નથી મળતો. તો કોઈ શ્યામને કંઈ કંઈ સંભળાવે છે. બધાં વ્રજવાસી ખૂબ જ અકળાયા છે. કાલે જ ગિરિને પૂજ્યા અને તેણે આપણને ત્યાગ્યા. (અરક્ષિત કર્યા). હે કુંવર કનૈયા, હવે ક્યાં જઈએ ? ગિરિ ગોવર્ધનને બોલાવો, જેમણે સહસ્ત્ર ભૂજથી ભોજન કર્યું તે ભૂજા હવે અમને બતાવો. આ દેવતા તો જે ખવડાવે ત્યાં લગીના છે અને પછી તો “તમે કોણ અને ક્યાંના ?” તેમ ભૂલી જનારા છે. સૂરદાસજી કહે છે - આ લોકો વિચારે છે કે સ્વપ્નાના દેવ કનૈયાએ પ્રકટાવ્યા પણ આપણે તો હકીકતના દેવ (ઘરના) ને ભૂલી ગયા. (૫૧)

ખિલાવલ

૫૨

ગરજત ઘન અતિહી ઘહરાવત, કાન્હ સુનત આનંદ બટાવત	૧
કૌતુક દેખત વ્રજ લોગનકે, નિકટ રહત સંગહી સંગ જિનકે	૨
એક સેંતત ઘરકે સખ વાસન, લીને ફિરત ઘરહીકે પાસન	૩
એક કહત જીવકી નહિં આશા, દેખત સખે દુષ્ટકે નાશા	૪
સૂરશ્યામ જાનત યે ગાસા, કહા પાની કહા કરે હુતાસા	૫

ઘન ગરજીને (બધાંને) ખૂબ ડરાવે છે પણ તે સાંભળીને કાન્હને તો ખૂબ મજા આવે છે. વ્રજના લોકોની વિચિત્રતા જોઈ રહ્યા છે. (કાલ અને આજમાં આવતો તફાવત) જે લોકો નજીક એકબીજાની સાથે જ રહે છે. કોઈ ઘરનાં પાત્રોને ભેગાં

કરે છે અને ઘરની આસપાસ જ ફર્યા કરે છે. એક કહે છે - હવે જીવવાની કોઈ ઉમ્મિદ નથી. આપણી નજર સામે જ દુષ્ટોએ સર્વનાશ કરી નાંખ્યો. સુરદાસજી કહે છે કે - શ્યામ જાણે છે કે આ બધી વિચિત્રતા વિપત્તિને કારણે જ પ્રકટ થઈ છે. તેથી તો ક્યાંક પાણી જેવી હતાશા છે તો ક્યાંક હુતાશ-અગ્નિ જેવો ઉકળાટ છે. (૫૨)

ખિલાવલ

૫૩

મેઘવર્ત મેઘન સમજાવત, વારવાર ગિરિ તનહિ બતાવત	૧
પરવત પર વરસો તુમ જાઈ, ચેહ કહી હમસોં સુરદાઈ	૨
એસેં દેહો પહાર બહાઈ, નામ રહે નહિં ઠોર જનાઈ	૩
સુરપતિકી બલિ ઈન સબ ખાઈ, તાકો ફલ પાવે ગિરિદાઈ	૪
જેમત કાલિહિ અધિક રુચિપાઈ, સલિલ દેહું જિહિં તૃષા બુઝાઈ	૫
દિનાચાર રહેતે જગ ઉપર, અબ ન રહેન પાવેંગે ભૂપર	૬
સૂર મેઘ સુરપતિહિ પઠાયે, વ્રજકે લોગન તુમહિ વહાયે	૭

મેઘવર્ત, મેઘોને સમજાવતાં વારંવાર ગિરિ-તનને બતાવીને કહે છે કે સૂરરાયે આપણને કહ્યું છે, તે આ પર્વત પર તમે વરસો, એવી રીતે કે તે પહાડ (પહાર) વહી જાય અને તેની નિશાની (ઠોર) પણ ન રહે. સુરપતિનો ભાગ આને ખાધો છે, તેનું જ ફળ આ ગિરિરાય પામી રહ્યો છે. કાલે જ તેણે બહું જ બધું ઉત્સાહપૂર્વક ખાધું છે. તેથી તેને (સલીલ) જલ આપવું જોઈએ, તેથી તરસ મટે ? એમને તો ચાર દિવસની ચાંદની થઈ પણ હવે તો ભૂતલ પર નહિ રહે. સૂરદાસજી કહે છે - મેઘને સૂરપતિએ મોકલ્યા કેમકે વ્રજના લોકોએ તમારી (પ્રભુની) પૂજા કરી. (૫૩)

ખિલાવલ

૫૪

વરખતહેં ઘન ગિરિકે ઉપર, દેખ દેખ વ્રજલોક કરત ડર	૧
વ્રજવાસી સબ કાન્હ બતાવત, મહાપ્રલય જલ ગિરિહિં ઢહાવત	૨
ઝરઝરાત ઝરપત ઝરલાવત, ગિરિ ઘોઈ વ્રજ ઉપર આવત	૩
વિકલ દેખ ગોકુલકે વાસી, દરસ દીયો સબકોં અવિનાશી	૪
અવિનાશીકો દરશન પાવે, તબ સબ મન પરતીત બઢાયે	૫
નંદ ચશોદા સુત હિત જાને, ઓર સબે મુખ સ્તુતિહીં ગાને	૬
કરખત ગિરિ વરખત વ્રજ ઉપર, સો જલ જહાં તહાં ભૂવ ઉપર	૭
સૂરદાસ પ્રભુ રાખ લેહુ અબ, જૈસેં રાખે અઘાવદન તબ	૮

ગિરિની ઉપર ઘન વરસી રહ્યો છે, તે જોઈ જોઈને વ્રજના લોકો ડરી રહ્યા છે. આ

વ્રજવાસીઓ, મહાપ્રલય જલ ગિરિને ઢસડી રહ્યા છે તે કનૈયાને દેખાડે છે. આ જે ધોધમાર વરસે છે તે જલ, ગિરિને ધોઈ નાંખ્યા પછી વ્રજ ઉપર આવશે. ગોકુલવાસીઆ આ પ્રકારે વિકળ થયેલાં જોયાં, પણ ગિરિને ‘અવિનાશી’ જોયો (જેને પાણીની કંઈ અસર ન થઈ હોય તેવો). આવા અવિનાશી પર્વતના દર્શન થતાં બધાંના મનને ધીરજ બંધાઈ, વધી. નંદ-ચશોદાના સુતના કલ્યાણ માટે બધાંના જ મુખે સ્તુતિ થઈ રહી છે. ગિરિ ઉપર ઠલવાયેલ (ગુસ્સા સમાન) જળ હવે વ્રજ ઉપર વરસી રહ્યું અને ભૂતલ જળબંબાકાર થઈ ગયું. સૂરદાસજી કહે છે કે - વ્રજવાસી આર્તનાદથી વિનતી કરે છે - હે પ્રભુ હવે અમને બચાવો (રાખ લેહુ) જેવી રીતે મુખથી ખાધું તેવી રીતે હવે બચાવો. (૫૪)

ખિલાવલ

૫૫

રાખિ લેહો ગોકુલ વ્રજનાયક, તુમહી પૂરણ બ્રહ્મ સબ લાયક	૧
તુમ બિન કોન સહાય હમારે, નંદસુવન અબ શરણ તિહારે	૨
શરણ શરણ સબ વ્રજજન બોલે, ધીરે વચન દે લે દુખમોલે	૩
ચહ બોલે હૈંસ કૃષ્ણમુરારી, ગિરિ કર ઘર રાખોં નરનારી	૪
સૂરશ્યામ ચિતયે ગિરિવર તન, વિકલ દેખ ગો ગોસુત વ્રજજન	૫

વ્રજજન કનૈયાને પ્રાર્થના કરે છે - હે ગોકુલ-વ્રજના નાયક અમારી રક્ષા કરો. તમે જ સર્વશ્રેષ્ઠ (લાયક) પૂર્ણબ્રહ્મ છો. તમારા વગર અમારે કોની સહાય ? હે નંદસુવન અમે તમારે શરણે છીએ. બધાં જ વ્રજજન ‘શરણ’ ‘શરણ’ એમ બોલાવા લાગ્યા ત્યારે પ્રભુએ તેમને ધૈર્યના વચનો કહીને તેમના દુઃખ હરી લેતાં કૃષ્ણ મુરારી આમ બોલ્યા - “હે નર-નારી હું આ ગિરિને હાથથી ઉઠાવીને રાખું છું.” સૂરદાસજી કહે છે ગાય-વાછરડાં તથા વ્રજજનોની વિકલ દશા જોઈને શ્યામે ગિરિવરના દેહ પર અનુરાગ ભરી દૃષ્ટિ કરી. (૫૫)

ખિલાવલ

૫૬

ગોવર્ધન લીનો ઉચકાઈ, દેખ વિકલ નરનારી કન્હાઈ	૧
અપને સુખ વ્રજ જન વિતતાયે, બુંદ બહુત વ્રજપર વરખાયે	૨
વે ડરપત ઓર હરખત મનમન, રાખે જહાંતહાં સબ વ્રજજન	૩
ઘરકે દેખ મનહિં સુખદીનોં, વામભૂજા ગિરિવર કર લીનોં	૪
સૂરશ્યામ ગિરિ કર ઘર રાખ્યો, ધીરજ વચન સબનસોં ભાખ્યો	૫

વિકલ થયેલાં (વ્રજનાં) નરનારીને જોઈને કનૈયાએ ગોવર્ધનને ઉઠાવી લીધો. પ્રભુ કહે છે મારા સુખ માટે જ આ વ્રજજન ગભરાઈ ગયા છે. વ્રજ ઉપર ઘણી

વર્ષા થઈ, તેઓ ડરી રહ્યા છે અને હું મનમાં હરખાઈ રહ્યો છું. (વ્રજજનોનો તો વાળ પણ વાંકો નથી થવા દેવો) જેમ છે તેમ જ રહેવા દેવા છે. સ્વજન (ઘરના) જાણીને તેમને મનથી (અંતરથી) સુખ દેવું છે. તેથી તો ડાબા હાથથી ગિરિ ઉઠાવી લીધો. સૂરદાસજી કહે છે - શ્યામે ગિરિને કર પર ધારીને રાખ્યો અને બધાં (વ્રજવાસીઓને) ધીરજનાં વચનો કહી ધરપત આપી. (૫૬)

ખિલાવલ

૫૭

શ્યામ ઘર્યો ગિરિ ગોવર્ધન કર, રાખ લિયે વ્રજપુર નારીનર	૧
ગોકુલ વ્રજ રાખ્યો સબ ઘરઘર, આનંદ કરત સબે તાહી તર	૨
વરખત મુશલધાર મેઘવર, બુંદ ન આવત નેકહું ભૂપર	૩
ધાર અખંડિત વરખત હૈં ઝર, કહત મેઘ ઘોવો વ્રજ ગિરિવર	૪
સલિલ પ્રલયકો ટૂટત તરતર, બજત શબ્દ બાદરકો ઘરઘર	૫
વે જાનત જલ જાતહે દરદર, વીચહિ જરત જાત જલ અંબર	૬
સૂરદાસ પ્રભુ કાન્હ ગર્વ હર, હરખત કહત ગયો ગિરિકો જર	૭

શ્યામે ગિરિગોવર્ધનને હાથ ઉપર ધારણ કરીને વ્રજપુરનાં નર-નારીને બચાવી (રાખી) લીધા. ગોકુલ-વ્રજના પ્રત્યેક ઘર (ઘર-ઘર)ને જાળવી લીધા અને તેની (ગિરિની) નીચે બધા આનંદપૂર્વક રહેવા લાગ્યા. મેઘ તો પોતાની પૂરી તાકાતથી મૂશળ જેવી ધારાથી વરસી રહ્યો છે પણ જમીન પર તો સ્હેજ પણ, બુંદ જેટલું પાણીય નથી આવતું. અટક્યા વગર મેહ તો વરસી રહ્યો છે અને મેઘ કહી રહ્યા છે કે - વ્રજને અને ગિરિવરને સાફ કરી નાખો. પ્રલયનું જળ પડે તેમ તૂટી પડ્યું છે. મેઘના વાદળની ગડગડાટી બોલી રહી છે. તેઓને (મેઘને) તો એમ જ લાગે છે કે ખૂણો-ખાંચરે બધે જ જલ ભરાઈ રહ્યું છે - પરંતુ હકીકતમાં તો આકાશની અને ધરતીની વચ્ચે જ ક્યાંક જલ ગુમ થઈ રહ્યું છે, અદૃશ્ય (જરત) થઈ રહ્યું છે. સૂરદાસજી કહે છે કે - આમ પ્રભુ કનૈયાએ મેઘ-ઈંદ્રનો ગર્વ હરિ લીધો અને હરખાઈને કહે છે - ગિરિનું જળ ક્યાં ગયું ? (૫૭)

ખિલાવલ

૫૮

બોલ લિયે સબ ગ્વાલ કન્હાઈ, ટેકો ગિરિગોવર્ધન આઈ	૧
આજ સબે મિલ હોહુ સહાઈ, હંસત દેખ બલરામ કન્હાઈ	૨
લકુટ લિયેં કર ટેકન જાઈ, કહત પરસ્પર લેહુ ઉઠાઈ	૩
વરખત ઈંદ્ર મહા ઝર લાઈ, અતિ જલ દેખ સખા ડરપાઈ	૪

નંદનંદન વિન કો ગિરિ ધારે, એસે બલખિન કોન સંભારે	૫
નખતેં ગિરે કોન પુન રાખે, વારવાર ચહ કહિકહિ ભાખે	૬
સૂરશ્યામ ગિરિવર કર લીનો, વરખત મેઘ ચક્રિત મન કીનો	૭

કનૈયાએ બધા ગ્વાલોને કહ્યું, તમે પણ ગિરિગોવર્ધનને ટેકો આપો. આજે આપણે બધાએ સાથે મળીને પરસ્પર સહાય કરવાની છે. આ જોઈ (સાંભળીને) બલરામજી મુસ્કાવા લાગ્યા. લાકડી હસ્તમાં લઈને બધાં ટેકો આપવા લાગ્યા. બધા પરસ્પર કહેવા લાગ્યા - ઉઠાવી લો, ઈંદ્ર ભારે વરસાદ વરસાવા લાગ્યો તે જલ જોઈને સખા ડરવા લાગ્યા અને પ્રભુની પ્રશસ્તિ કરવા લાગ્યા કે - નંદનંદન વગર બીજું કોણ આવો (મોટો) ગિરિ ધારણ કરી શકે ? અને આવી જબરદસ્ત બળ-શક્તિ વગર કોણ બચાવે ? અને નખ ઉપર ગિરિને કોણ ધારી રાખે ? આમ વારંવાર કહેવા લાગ્યા. સૂરદાસજી કહે છે - કે શ્યામે આ પ્રકારે ગિરિવરને હાથમાં ધારણ કર્યો તેથી વરસતા મેઘનું મન ચકરાવે ચઢી ગયું. (૫૮)

ખિલાવલ

૫૯

બાત કહત આપસમેં બાદર, ઈંદ્ર પઠાયે કરિ હમ આદર	૧
અબ દેખિયત કછુ હોત નિરાદર, વરખ વરખ ઘન ભયે મનકાદર	૨
ખીજત મેઘ કહત સબહીસોં, વરખિ કહા કીનોં તબ હીસોં	૩
મહા પ્રલયકો જલ કહાં રાખત, ડાર દેહો વ્રજપર કહા તાકત	૪
ક્રોધ સહિત વરખન ફિરલાગે, વ્રજવાસી આનંદ અનુરાગે	૫
ગ્વાલ કહત ધન્ય ધન્ય કન્હૈયા, વામ ભુજા ગિરિ લિયો ઉઠૈયા	૬
સૂરશ્યામ તુમ સર કોઉ નાઈ, વરખત ઘન ગિરિ દેખ ખિસ્ચાઈ	૭

(બાદર) વાદળો-મેઘ આપસમાં વાતચિત કરવા લાગ્યા કે - ઈંદ્રે તો આપણને સન્માન સહિત અહીં મોકલી આપ્યા, પણ લાગે છે કે અહીં તો આપણું અપમાન થઈ રહ્યું છે. વરસી વરસીનો તો મેહ હવે કાયર (હારી) (થાકી) થઈ ગયા તેઓ ખીજાઈને બધાંને (પરસ્પર) કહેવા લાગ્યા કે - આટલું લગી વરસીને શું ફળ મળ્યું ? આવા મહાપ્રલયનું જલ સંઘરાય છે ક્યાં ? ફરી વ્રજ ઉપર જલ નાખો. વ્રજની તાકાત કેટલી ? (એમ કરી) ફરી ક્રોધ સહિત વરસવા લાગ્યા પરંતુ વ્રજવાસી તો પ્રભુના અનુરાગને કારણે આનંદ મય છે. ગ્વાલ કનૈયાને કહે છે, ધન્ય છે કે ડાબા હાથે (સહજમાં) ગિરિ ઉઠાવી લીધો છે તે ! સૂરદાસજી કહે છે હે શ્યામ, તમારા સ્વામી કોઈ નથી. અને આ બાજુ ધન રીસ કરી કરીને વરસે છે. (૫૯)

પ્રલય મેઘ આયે લે બાનેં, આપુસહીમેં સબે રિસ્યાનેં	૧
સાત દિવસ જલ વરખિ સિરાને, ચક્રિત ભયે તન સુરત ભુલાને	૨
ફિર દેખત જલ કહાં ઠહરાને, મહાપ્રલય કે સબન ઝરાને	૩
જોરજોર બાદર ખિતતાને, બૂંદ નહીં ઘન નેંકુ બચાને	૪
જલદ આપકોં ઘિક કર માને, ફિર સબ ચલે અતિહી વિકલાને	૫
સૂરસ્યામ ગોવર્ધન રાને, મૂરખ ઈંદ્ર અજહૂં નહિ જાને	૬

પ્રલયરૂપ મેઘ આવ્યા હતા તો શૂરવીરની જેમ (બાણ લઈને) પણ પરસ્પર હતાશા પ્રકટ કરતા હતા. સાત દિવસ સુધી જલ ખૂબ જ નિષ્ઠાપૂર્વક (સિરાને) વરસાવ્યું પરંતુ હવે તો આશ્ચર્યચકિત-ભ્રમિત થઈને પોતાની હાલત જ ભૂલાઈ ગઈ - સૂધ ચાલી ગઈ. પછી સુધી આવીત્યારે એ જોવા લાગ્યા કે, આ જલ ભેગું ક્યાં થયું ? શું મહાપ્રલયનું બધું જળ ચૂસાઈ ગયું ? (વહી ગયું) ખૂબ જોર કાઢીને તો વાદળ (બીતનાને) ખાલી થઈ ગયાં હવે તો એક ટીપું જલ પણ ઘનમાં બચ્યું નહિ.

આ જલ-આપનાર મેઘ (જલદ) પોતાને ધિક્કાર કરવા લાગ્યા. પછી ખૂબ જ વિકળ થઈને ચાલ્યા.

સૂરદાસજી કહે છે કે - સર્વનો રાણો તો ગોવર્ધન (ઠાકોરજી) છે પણ મૂર્ખ ઈંદ્ર હજુ સુધી આ વાત ન જાણી શક્યો. (૬૦)

ખિલાવલ

૬૧

મેઘ ચલે મુખ ફેર અમરપુર, કરી પુકાર જાય આગેં સુર	૧
શ્રમતેં ટૂટ ગયે સબકે ઉર, જલ બિન સબે ભયે ઘન ઘૂંધર	૨
કે મારો કે શરણ ઉબારો, હમમેં કરા રહ્યોં અબ ગારો	૩
જહાંતહાં બાદર રોવત ડોલેં, શ્રમ અપનો પ્રભુ આગેં ખોલેં	૪
સાત દિવસ નહિં મિટી લગાર, વરખ્યો સલિલ અખંડિત ધાર	૫
મહાપ્રલય જલનેંક ન ઉબર્યો, વ્રજવાસિન નીકેં અબ નિદર્યો	૬
વેસોહી ગિરિ વેસે વ્રજવાસી, નેક બૂંદ નહીં ઘરણિ પ્રકાસી	૭
સૂરપતિ સૂરજિય સુનત ઉદાસી, દેખો ચોં આયે જલરાસી	૮

મેઘ મુખ ફેરવીને (શરમીંદા થઈને) દેવલોકમાં ચાલ્યા અને દેવરાજ સામે જઈને રડમસ અવાજે (પૂકાર) કહેવા લાગ્યા - અમારા બધાંનાં હૃદય આ (વૃથા) શ્રમથી તૂટી ગયા છે. જલ વગરના અમે તો ધૂળની ડમરી સમાન રહી ગયા છીએ. હવે

(આપે સોંપેલ કામ પૂરું ન કરી શકવાથી) અમને મારો કે શરણ લઈને ઉગારો. અમારામાં હવે ગૌરવ (ગારો) ક્યાં રહ્યું છે ? વાદળો જ્યાં અને ત્યાં રડતાં, ઝૂકી ગયા છે અને પોતાનો શ્રમ (કરેલી મહેનત) સ્વામીની આગળ વર્ણવે છે. સાત દિવસ સુધી અમે સહેજે અટક્યા વગર. (મીટી ન લીગાર) અને અખંડ ધારાથી (સલિલ) જલ વરસાવ્યું છે. મહાપ્રલય જલથી પણ સહેજે (નેક) તેઓ ઘબરાયા (ઉબર્યા) નહિ. તેથી તો વ્રજવાસીઓએ અમારો અનાદર - નીચાજોણું કર્યું. વ્રજવાસી અને ગિરિ તો તેવાને તેવા જ છે (ક્ષતિ પહોંચ્યા વગરના) અને ધરતી પર તો સહેજે પાણી નજરે (પ્રકાશી) નથી પડતું. એમને એમ પાછા આવેલા આ જલરાશિને જોઈને, તથા તેમને સાંભળતાં જ ઈંદ્ર ઉદાસ થઈ ગયો. (૬૧)

ખિલાવલ

૬૨

ચક્રિત ભયો વ્રજ વાત સુનાઈ, પુનપુન પૂછત મેઘ બુલાઈ	૧
કહાં ગયો જલ પ્રલય કાલકો, કહા કહેં સબતન વિહાલકો	૨
કહા કરેં અપનોં બલ કીનો, વ્યાકુલ હોય રોય તબ દીનોં	૩
દંડ એક વરસે મનલાઈ, પૂરણ હોત ગગનલોં આઈ	૪
પર્વતમેં કોઉહે અવતાર, સુરપતિ મન ચહ કરત વિચાર	૫
સૂર ઈંદ્ર સુરગણ હંકરાયે, આજ્ઞા સુનત તુરત ઉઠદાયે	૬

આ વ્રજની વાત સાંભળીને તો (સૂરપતિ) ભ્રમિત/ચકિત થયા, તેથી તો મેઘને બોલાવીને ફરી ફરીને પૂછવા લાગ્યા - આ પ્રલયકાળમાં વરસાવાતું જલ ગયું ક્યાં ? (ત્યારે મેઘ કહે) અમે તો પૂરા બેહાલ થઈ ગયા. અમે તો ખૂબ મહેનત કરી પણ શું કરીએ ? પછી વ્યાકુળ થઈને રડી પડ્યા. એક દંડ જેવડા ધાધોડા મન મૂકીને આકાશથી (ધરતી સુધી) પૂરેપૂરા વરસાવ્યા. (પણ કંઈ ન વળ્યું) તેથી લાગે છે કે આ પર્વતરૂપે કોઈ (ભગવાનનો) અવતાર હોવો જોઈએ, આ પ્રકારે સૂરપતિ વિચારવા લાગ્યા.

સૂરપતિએ બધા દેવગણને બોલાવરાવ્યા તે (આજ્ઞા) સાંભળતાં જ બધા જ્યાં હતા ત્યાંથી ઉઠીને દોડી આવ્યા. (૬૨)

ખિલાવલ

૬૩

સુરપતિ આગે ભયે સબ ઠાટે, ચિંતા સબહિનકે મન બાટે	૧
કોંન કાજ સુરરાજ બુલાયે, સકુચ સહિત સબ પૂછન આયે	૨

કહા કહોં કછુ કહત ન આવે, મેઘનકી ગતિ સુરન બતાવે	૩
વ્રજવાસી મોકોં વિસરાયો, ભોજન લે સબ ગિરિહિ ચઢાયો	૪
મોકોં મેંટ પરવતહી થાપ્યો, તબમેં થરથરાય રિસ કાંપ્યો	૫
સૂરદાસ યહ સુરન સુનાઈ, તાકારન તુમ લિયે બુલાઈ	૬

બધા જ સૂરપતિની આગળ આવીને ઉભા રહી ગયા. બધાના મનમાં ચિંતા વધવા લાગી કે ક્યા કાર્ય માટે સૂરરાયે બોલાવ્યા હશે ? તેથી સંકોચ સહિત પૂછવા લાગ્યા. ત્યારે સૂરરાય કહે છે - શું કહીએ ? કંઈ કહેવાનું સમજાતું નથી. એમ કહીને મેઘોની દશા સૂરપતિએ કહી બતાવી, કે વ્રજવાસીઓએ મને પડતો મૂકીને બધું ભોજન ગિરિને ચઢાવ્યું. મને મૂકીને પર્વતને પોતાના (ઈષ્ટ તરીકે) સ્થાપ્યો ત્યારે મને ખૂબ જ ક્રોધ આવ્યો. સૂરદાસજી કહે છે - આમ દેવરાયે દેવોને કહ્યું અને માટે જ તમને બોલાવ્યા છે. (મસલત માટે) (૬૩)

ખિલાવલ

૬૪

સુરન કહી સુરપતિ કે આગે, સન્મુખ હોત સકુચ હમેં લાગે	૧
સકુચત કિત સો બાત સુનાવો, નીકેં કર મોકોં સમુજાવો	૨
નીકી ભાંત સુનોં સુરદાઈ, વ્રજમેં બ્રહ્મ પ્રકટ ભયે આઈ	૩
તુમ જાનત જબ ઘરનિ પુકારી, પાપહિ પાપ ભઈ અતિભારી	૪
પોટે શેષ સંગ શ્રીધ્વારી, તે વ્રજ ભીતર રહે વપુ ધારી	૫
બ્રહ્મકથા કહિ આદિ પસારી, તિનસોં તુમ કીની અધિકારી	૬
સૂરદાસ પ્રભુ ગિરિવરધારી, યહ સુન ઈંદ્ર ડર્યો મન ભારી	૭

ત્યારે દેવોએ સૂરપતિને કહ્યું - અમને કહેતાં સંકોચ થાય છે. (ત્યારે ઈંદ્ર કહે) જે વાતમાં સંકોચ હોય તે વાત કહો, મને સારી રીતે સમજાવો. ત્યારે દેવો કહે - હે દેવરાય ધ્યાન દઈને સાંભળો - વ્રજમાં બ્રહ્મ પ્રકટ થઈને પધાર્યા છે. તમને તો ખબર છે કે ધરતીએ પોકાર (આર્ત ભરી વિનતી) કર્યો હતો કેમકે ધરતી પર ખૂબ જ ભારે પાપ પર પાપ થવા લાગ્યા હતા. જે લક્ષ્મીજી સહિત શેષશૈયા પર પોટે છે તે બ્રહ્મ, વ્રજમાં દેહ ધારણ કરીને રહે છે. આમ બ્રહ્મની કથા વિસ્તારથી કહી, તમારું અધિકારીપણું જ તો તેમનાથી છે. સૂરદાસજી કહે છે - જેમને ગિરિવરને (હાથમાં) ધારણ કર્યો તે જ સર્વના પ્રભુ (સ્વામી) છે. આ સાંભળીને ઈંદ્ર મનમાં ખૂબ જ ડરી ગયો. (૬૪)

ખિલાવલ

૬૫

યહ મોકોં તબહી ન સુનાઈ, મેં બહૂત કિની અધમાઈ	૧
પુરણ બ્રહ્મ રહે વ્રજઆઈ, સુરન કહી નહિ કરી ભલાઈ	૨
આજ કહ્યો જબ મહત ગમાઈ, કાહૂને મોહિ સુધિ ન દિખાઈ	૩
યહ સુન અમર ગયે શરમાઈ, સુનો રાજ હમ જાન ન પાઈ	૪
અબ સુનિયે આપન મન લાઈ, વ્રજહી ચલો નહિ ઔર ઉપાઈ	૫
વેહેં કૃપાસિંધુ કરુણા કર, ક્ષમા કરેંગે શ્રીસુંદરવર	૬
ઔર કછૂ મનમેં જિન આનો, હમજો કહેં સત્ય કર માનો	૭
સૂર સુરન યહ બાત સુનાઈ, સુરપતિ શરણ ચલ્યો અકુલાઈ	૮

આ વાત મને ત્યારે કેમ ન કરી ? મેં તો ખૂબ અધમતા કરી દીધી.

દેવો : પૂર્ણ બ્રહ્મ વ્રજમાં આવીને બિરાજ્યા છે. જે કંઈ કર્યું તે સારું નથી કર્યું.

ઈંદ્ર : આજે (આ) કહો છો કે જ્યારે મે મારી મોટાઈ ખોઈ નાખી ! કોઈએ ધ્યાન પણ ન દોર્યું ?

આ સાંભળીને દેવો શરમાઈ ગયા અને કહે - સાંભળો મહારાજ, અમને આ વાતની ખબર જ નહિ. પણ હવે ધ્યાનથી આપ સાંભળો કે - વ્રજમાં ચાલો, બીજો કોઈ ઉપાય નથી. તેતો શ્રેષ્ઠ સુંદર કૃપાસિંધુ છે તેથી કૃપા કરીને ક્ષમા કરશે. અમે જે કહીએ છે તેને યોગ્ય જ માનો. આ પ્રકારે દેવોએ આ વાત કહી ત્યારે સૂરપતિ વ્યાકુળ હૃદયે શરણો થવા માટે ચાલ્યો. (૬૫)

ખિલાવલ

૬૬

જબ જાન્યોં વ્રજ દેવમુરારી, ઉતર ગઈ સબ ગર્વ ખુમારી	૧
વ્યાકુલ ભયો ડર્યો જિય ભારી, અનજાનેં કીની અધિકારી	૨
જૈઠ રહેતેં નહિ બનિ આવે, એસો કો અબ મોહિ બચાવે	૩
વારવાર યહ કહિ પછિતાવે, જાઓ શરણ વિલંબ નહિ ભાવે	૪
જાય પરો ચરણન શિરધારો, કે મારો કે મોહિ ઉગારો	૫
અમરન કહ્યો કરો અસવારી, એરાવતકોં લેહુ હંકારી	૬
સૂર શરણ સુરપતિ ચલ્યો ઘાઈ, લિયે અમરગણ સંગ લગાઈ	૭

વ્રજના દેવ મુરારીએ ત્યારે જાણ્યું કે - (ઈંદ્રનો) બધો ગર્વ (ખુમારી) ઉતરી ગયો છે તેથી (ઈંદ્ર) વ્યાકુળ થઈને મનમાં ખૂબ જ ડરવા લાગ્યો છે (કે મેં તો) અજાણતાં

જ દાદાગિરિ કરી, હવે બેસી રહેવાથી કાંઈ નહિ વળે. કેમકે એવું કોઈ નથી કે જે મને બચાવી શકે. આ પ્રકારે વારંવાર કહીને પસ્તાવો કરવા લાગ્યો. દેવોએ પણ કહ્યું, હવે શરણો જાઓ, આ બાબતે મોડું ન કરો. જઈને તેમના ચરણમાં શીર ટેકવી દો અને કહો - મારનાર કે ઉગારનાર તમે જ છો ! હવે જલ્દી અસ્વારી કરો. ત્યારે ઐરાવત ઉપર બેસી, સૂરગણોને સાથે લઈને સૂરપતિ (પ્રભુને) શરણો થવા દોડ્યો. (૬૬)

ખિલાવલ

૬૭

કરત વિચાર ચલ્યો સન્મુખ વ્રજ, લટપટાત પગ ધરત ધરણિગજ	૧
કોટિ ઈંદ્ર જાકે રોમન રજ, વ્રજ અવતાર લિયો માયા તજ	૨
ઉતર ગગન પોંઠોમી પર આયે, મનમન સોચ કરત ડરલાયે	૩
ચક્રત ભયે મન શ્રવણ ભ્રમાયે, ચેઘોં કોન કહાંતે આયે	૪
કહત સુની લોગન મુખવાત, એહીહે સુરપતિ સુર જ્ઞાત	૫
દેખ સેન વ્રજલોગ સંકાત, ચે આયો કીને કછુ ઘાત	૬
સૂરશ્યામકોં જાય સુનાયો, સુરપતિ સેન સાજિ વ્રજ આયો	૭

આમ વિચારીને ઈંદ્ર વ્રજની સન્મુખ થવા ચાલ્યો પણ આ હાથીના પગલાં ધરણી ઉપર પડતાં જ તે ડગમગવા લાગ્યો (કેમકે ત્યાં તો) જેના પ્રત્યેક રોમ કોટી ઈંદ્ર સમાન છે. તેવા પ્રભુએ માયા ત્યજીને વ્રજમાં અવતાર લીધો છે. આકાશમાંથી ઉતરીને ભૂમિ પર આવતાં મનમાં અનેક પ્રકારે ડર લાગવા લાગ્યો. કાનમાં સૂરપતિના આવવાનો અવાજ આવતાં (વ્રજવાસીઓના) મન પણ ચક્કરમાં પડી ગયા કે આ વળી કોણ અને ક્યાંથી આવ્યા છે ? એક બીજાને બધા કહેવા લાગ્યા - આ જ તો કહેવાતા સૂરપતિ અને દેવ છે ? આ (સેન) સંકેતથી વ્રજવાસીઓના મનમાં શંકા જાગી કે શું આ કંઈ મારવા તો નથી આવ્યો ? તેથી તેઓએ જઈને શ્યામને વાત કહી કે- સૂરપતિ સેનાથી સજ્જ થઈને વ્રજમાં આવ્યો છે. (૬૭)

ખિલાવલ

૬૮

નિકટ જાન ત્યાગ્યો વાહનકોં, વ્રજબાહિર રાખ્યો તાહિનકોં	૧
સકુચત ચલ્યો કૃષ્ણકે સન્મુખ, કછૂ આનંદ કછૂ મનમેં દુખ	૨
પર્યો ઘાય ચરણન શિરનાઈ, કૃપાસિંધુ રાખો શરણઆઈ	૩
કિયે અપરાધ બહુત બિન જાને, પ્રભુ ઉઠાય લિયે મુસિકાને	૪
શ્રીમુખ કહ્યો ઉઠો સુરરાજ, વદન ઉઠાય સકત નહિ લાજ	૫
ચે દિન વૃથા ગયે વે કાજ, તુમકોં નહિ જાન્યોં વ્રજરાજ	૬
સુરશ્યામ લીનોં ઉર લાઈ, અશરણ શરણ નિગમ ચહ ગાઈ	૭

હવે વ્રજ નજીકમાં જ છે તેમ જાણીને સૂરપતિએ અસવારીને છોડી દીધી. તેઓને (સાથેનાને) વ્રજની બહાર જ રાખ્યા તથા સંકોચ સાથે કંઈક હરખ સાથે (કૃષ્ણના દર્શન થશે) અને કંઈક મનમાં દુઃખ (અપરાધ ભાવથી) સાથે કૃષ્ણ સન્મુખ થવા ચાલ્યો. પછી દોડીને સીધું જ આપના ચરણમાં માથું મૂકી દીધું અને કહ્યું, “હે કૃપાસિંધુ, મને આપનું જ શરણ છે, મને બચાવો. અજાણતામાં મેં ઘણા અપરાધ કર્યા છે.” ત્યારે પ્રભુએ તેને ઉઠાવીને ઉભો કર્યો અને સ્મિત કરીને શ્રીમુખથી કહ્યું, “સૂરરાજ ઉઠો”, હે વ્રજરાજ મેં આપને જાણ્યા નહિ. તેથી મેં એવા કાજ કર્યા છે કે જે ઘૃણાપાત્ર (વૃથા) છે, તેથી લાજના કારણે હું મોં બતાવી શકું તેવો નથી. ત્યારે શ્યામે તેને હૃદયથી ચાંપ્યો કેમકે વેદ પણ કહે છે કે પ્રભુ તો અશરણના શરણ છે. (૬૮)

ખિલાવલ

૬૯

હંસહંસ કહત કૃષ્ણ મુખબાની, હમ નાંહી રિસ તુમ પર આની	૧
તુમ કિત અતિ શંકા જિયમાની, ભલી કર વ્રજ વરખ્યો પાની	૨
ચહ સુન ઈંદ્ર અતિહિ સકુચાન્યોં, વ્રજ અવતાર નહી મેં જાન્યોં	૩
રાખરાખ ત્રિભુવનકે નાથ, નહિ મોસો કોઉ ઔર અનાથ	૪
ફિરફિર ચરણ ધરત લે માથ, ક્ષમા કરો મોહિ રાખો સાથ	૫
રવિ આગેં ખદોત પ્રકાશ, મણિ આગેં જ્યોં દીપકનાશ	૬
કોટિ બ્રહ્મ શિવ કોટિ અવિનાસ, મો ગરીબકી કેતિક આસ	૭
દીન વચન સુન ભવકે વાસ, ક્ષમાકરો જલ પર્યો હુતાસ	૮
અમરાપતિ ચરણન તર લોટત, રહી નહીં ઉરમેં કછ ખોટત	૯
ઉભય ભુજ કર લિયો ઉઠાય, સુરપતિ શીશ અભય કર નાય	૧૦
હંસ દીની પ્રભુ લોગ બડાઈ, શ્રીમુખ કહ્યો કરૌ સુખ જાઈ	૧૧
જયજય ધ્વનિ સબ દેવન ગાઈ, ધન્ય ધન્ય જનકે સુખદાઈ	૧૨
શિવ વિંરચિ સનકાદિક નારદ, ગૌરીસુત દોઉ સંગ શારદ	૧૩
રવિ શશિ વરૂણ અનલ ચમરાજ, આજ ભયે સબ પૂરણ કાજ	૧૪
અશરણ શરણ સદાં તુમ, બાનો ચહ લીલા પ્રભુ તુમહી જાનો	૧૫
માતાસોં સુત કરે ટિઠાઈ, માતા ફિરતાકોં સુખદાઈ	૧૬
જ્યોં ધરણી હલ ખોદ વિનાશો, સન્મુખ સતગુણ ફલહિ પ્રકાશો	૧૭
કર કુઠાર લે તરુહી ગિરાવે, વહ કાટે વહ છાયા પાવે	૧૮
જૈસેં દશન જીભ દલિ જાઈ, તબ કાસોં સો કરે રિસાઈ	૧૯
ધન્ય વ્રજ ધન્ય ગોકુલ વુંદાવન, ધન્ય ચમુના ધન્ય લતા કુંજવન	૨૦

ધન્ય નંદ ધન્ય જનનિ યશોદા, બાલ કેલિ પ્રભુ કરે સમોદા	૨૧
સ્તુતિ સુન મન હરખ બઢાયો, સાધુસાધુ કહી સુરન સુનાયો	૨૨
તુમહી જાય જબ મોહિ જગાયો, તુમારેઈ કાજ દેહ ઘર આયો	૨૩
તુમ રાખોં અસુરન સિંઘારોં, તનુ ઘરી ઘરણી ભાર ઉતારોં	૨૪
આવત જાત બહુત શ્રમ પાયો, જાવો ભવન કર કૃપા પઠાયો	૨૫
કર સિર ઘર ચલે દેવગન, પહુચે અમરલોક આનંદ મન	૨૬
ચહ લીલા સુર ઘરન સુનાઈ, ગાય ઉઠીં સુરનારી બઢાઈ	૨૭
અમરલોક આનંદ ભયો સબ, હરખ સહિત સુરપતિ આયે જબ	૨૮
સૂરદાસ સુરપતિ અતિ હરખ્યો, જયજય ધ્વનિ સુમનન વ્રજ વરખ્યો૨૯	

કૃષ્ણ હસતાં હસતાં કહેવા લાગ્યા કે અમને તમારા પર રીસ નથી આવી. તું શા માટે તારા મનમાં તેવી શંકા રાખે છે ? વ્રજમાં જલ વરસ્યું તે તો બહુ સારું કર્યું. આ સાંભળીને ઈંદ્ર ખૂબ સંકોચ પામ્યો અને કહ્યું કે, “વ્રજમાં આપે અવતાર લીધો છે તે મેં ન જાણ્યું. હે ત્રિભુવનના નાથ, મારી રક્ષા કરો, મારી રક્ષા કરો (રાખ રાખ) મારા સમાન કોઈ અનાથ નથી.” વારંવાર ચરણના સ્પર્શ કરી માથે ચડાવે છે. “મને ક્ષમા કરીને આપની પાસે રાખો, હું તો સૂર્યની સામે આગીયાના પ્રકાશ સમાન છું. મણિની સામે દીપક જેવો તુચ્છ છું. આપ તો કોટી બ્રહ્મા, કોટી શિવ છો, અને હું તો ગરીબ છું સર્વ ભુવનોમાં જેમનો વાસ છે તેવા, મારાં વચનને ધ્યાનમાં લો અને ક્ષમા કરો. અગ્નિમાં જલનાં ટીપાં જેમ વરાળ થઈ જાય તેવો છું.” આમ ઈંદ્ર પ્રભુના ચરણમાં આળોટી રહ્યો છે. તેના હૃદયમાં સ્હેજ પણ ખોટ નથી રહી (તે જાણીને) આપે (કૃષ્ણો) પોતાની બંને ભૂજાથી ઉઠાવી લીધો. તેના શીર પર હાથ રાખી તેને અભયદાન આપ્યું. પ્રભુએ હસીને તેને લોકમાં વડાઈ (ઈંદ્રપણું) આપી અને શ્રીમુખથી કહ્યું, “જાઓ, સુખ પામો.” બધા દેવોએ ‘જય-જય’ તેઓ ધ્વનિ કર્યો. લોકોના સુખદાયી ધન્ય છે. શિવ, વિરંચી-બ્રહ્મા, સનક વ. ૪ મુની, નારદ, પાર્વતીના બંને પુત્ર કાર્તિકેય-ગણપતિ, શારદની સાથે સૂર્ય, ચંદ્ર, વરૂણ, અગ્નિ અને યમરાજ બધાનાં કાર્ય આજે સફળ થયા. આપ અશરણના શરણ છો તે આપનો સ્વભાવ-દેવ છે. (બાંનો) છે. આ આપની લીલા તો આપ જ જાણો, કોઈને સમજાય તેમ નથી. પુત્ર માતાની સાથે બદતમિજી કરે પણ માતા તો તેનું કલ્યાણ કરનારી જ હોય છે. જેમ મનુષ્ય હળ વડે ધરણીને ખોદી તેનો નાશ કરે છે પણ (ધરતી તો) તેના બદલે સેંકડો ઘણા (સતગુણ) ફળ જ આપે છે (પ્રકાશે). કુહાડી વડે જે કોઈ ઝાડને પાડી નાખે છે પણ ઝાડ તો તેને છાયા આપે છે. જેમ દાંત નીચે જીભ કચરાઈ જાય તેથી શું જીભ તેના પર રીસ કરે

છે ? તેથી વ્રજ, ગોકુલ, વૃંદાવન, યમુના, અહીંની લતા, ફુંજ, વન, નંદજી, મા યશોદા સર્વનાં ધન્ય ભાગ્ય છે કે અહીં પ્રભુ બાલકેલી (રમત) કરીને સર્વને આનંદીત (સમોદા) કરે છે.

આ પ્રકારની સ્તુતિ સાંભળીને પ્રભુના મનમાં પણ ઘણો આનંદ થયો. ત્યારે પ્રભુએ દેવોને ધન્યવાદ આપી કહ્યું, “તમોએ જ જ્યારે આવીને મને (ક્ષિર સાગરમાંથી) જગાડ્યો તેથી તમારા માટે જ તો મેં માનુષદેહ ધારણ કર્યો છે. તમારી રક્ષા (રાખો) કરીને અસૂરોનો સંહાર કરું છું. અમે આ દેહને ધારીને, ધરણીના ભાર હળવો કરીએ છીએ. તમોને અહીં આવવા-જવાનો ઘણો શ્રમ થયો હશે તેથી હવે ઘરે પાછા જાઓ.” તેમ કૃપા કરીને કહીને મોકલી આપ્યા. (આપના ચરણસ્પર્શ કરી) માથે હાથ લગાવીને દેવગણ ચાલ્યા અને આનંદીત મન સાથે (હળવા મનથી) દેવલોકમાં પહોંચ્યા. દેવોએ આ લીલા પોતાના ઘરમાં સંભળાવી તે સાંભળી સૂરનારીઓ તેની વધાઈ ગાવા લાગી. હરખ સહિત જ્યારે સૂરપતિ આવ્યા ત્યારે ઈંદ્રલોકમાં આનંદ છવાઈ ગયો. સૂરપતિ ખૂબ જ હરખાયા. તેના જયઘોષના ધ્વનિરૂપ પુષ્પો વ્રજમાં વરસ્યા. (૬૮)

ખિલાવલ

૭૦

હરિ કરતેં ગિરિરાજ ઉતાર્યો, સાત દિવસ જલ પ્રલય સંભાર્યો	૧
ગ્વાલ કહત કેસેં ગિરિ ધાર્યો, કેસેં સુરપતિ ગર્વ નિવાર્યો	૨
વજાયુધ જલવરષ સિરાનોં, પર્યો ચરણ જબ પ્રભુ કરિ જાન્યોં	૩
ચહ કરતૂત કરત તુમ કેસેં, હમસે સદાં રહત હો તેસેં	૪
હમ હિ મિલે તુમ ગાય ચરાવત, નંદ યશોદા સુવન કહાવત	૫
દેખ રહીં સબ ગોપ કુમારી, કોટિ કામ છબિ પર બલહારી	૬
કરજોરત રવિ ગોદ પસારે, ગિરિવરઘર પતિ હો હમારે	૭
એસો ગિરિગોવર્ધન ભારી, કબ લીયો કબ ઘર્યો ઉતારી	૮
તનક તનક ભુજ તનક કન્હાઈ, ચહ કહિ ઉઠી યશોદામાઈ	૯
કેસેં પર્વત લિયો ઉઠાઈ, ભુજ ચાંપત ચુંબત બલખાઈ	૧૦
વારંવાર નિરખ પછિતાઈ, હંસત દેખ ઠાડે બલભાઈ	૧૧
ઈનકી મહિમા કાહુ ન પાઈ, ગિરિવર ઘર્યો ચહે બહુતાઈ	૧૨
એક એક રોમ કોટિ બ્રહ્માંડ, રવિ શશિ ગગન ઘરણિ નવ ખંડ	૧૩
ચહ વ્રજ જન્મ લિયો કેવાર, જહાંતહાં જલથલ અવતાર	૧૪
પ્રકટ હોત ભક્તનકે કાજ, બ્રહ્મા કીટ સબનકે રાજ	૧૫
જહાંજહાં ગાંઠ પરે તહાં આવે, ગરૂડ છાંડ તા સન્મુખ ધાવે	૧૬

વ્રજહીમેં નિત કરત વિહારન, યશુમતિ ભાવ ભક્તન હિત કારન	૧૭
ચહલીલા ઈનકોં અતિભાવે, દેહ ઘરેં પુનપુન પ્રકટાવે	૧૮
નેક તજત નહીં વ્રજ નરનારી, ઈનકે સુખ ગિરિ ઘરત મુરારી	૧૯
ગર્વવંત સુરપતિ ચઢ આયો, વામ કરજ ગરિ ટેક ઉઠાયો	૨૦
એસેહેં પ્રભુ ગર્વપ્રહારી, ભુજ ચૂંબતિ યશુમતિ મહેતારી	૨૧
ચહ લીલા જો નિતપ્રતિ ગાવે, આપુન સીખે ઔર સિખાવે	૨૨
સુનેં સીખ પઢ મનમેં રાખે, પ્રેમ સહિત પુન મુખતેં ભાખે	૨૩
ભક્તિ મુક્તિકી કેતિક આસ, સદાં રહત હરિ તિનકે પાસ	૨૪
ચતુરાનન જાકો યશ ગાવત, શેષ સહસ્રમુખ જાહિ વખાનત	૨૫
આદિ અન્ત કોઉ નહિ પાવે, જાકોં નિગમ નેતિનેતિ ગાવે	૨૬
સૂરદાસ પ્રભુ સબકે સ્વામી, શરણ રાખ મોહિ અંતર્યામી	૨૭

હરિએ પોતાના હાથમાંથી ગિરિરાજને નીચે ઉતાર્યો. આમ, સાત દિવસ સુધી જલ-પ્રલયથી રક્ષણ કર્યું. (સંભાર્યો) ગ્વાલો કહેવા લાગ્યા. “જોયું કેવો ગિરિરાજને આપે ધારણ કર્યો. ! કેવો સૂરપતિનો ગર્વ ઉતાર્યો ! વ્રજ જેવાને વર્ષાના જલથી વહાવી દેવા ચાહ્યું પણ તમને સ્વામી જાણીને પગે પડ્યો, આવા બધાં કરતૂત તમે કેવી રીતે કરો છો ? અમારી સાથે તો અમારી જેમ જ રહો છો, અમારી સાથે મળીને તો ગાયો ચરાવો છો, અને નંદ યશોદાના પુત્ર કહેવાવ છો.

ગોપકુમારીઓ બધીઓ પ્રભુના કોટી કામદેવ જેવા સ્વરૂપ પર વારી જઈને નિહારી રહી છે અને સૂર્યદેવની સામે ખોળો પાથરીને વિનતી કરે છે કે એ ગિરિવરધર અમારા પતિ થાઓ.”

“આવડો મોટો ભારે ગિરિગોવર્ધન, કેવો ઉઠાવી લીધો અને કેવો ઉતારી ય મૂક્યો ? મારા કનૈયાની ભૂજા પણ એકદમ નાની નાની છે.” તેમ કહીને યશોદા માએ ઉઠીને કહ્યું, “કેવી રીતે ઉઠાવ્યો પર્વત ?” તેમ કહેતાં હાથ દબાવે છે અને ચુંબન કરતાં ઓવારણાં લે છે.

બલદેવજીને હસતાં જોઈને યશોદાજી પસ્તાવો કરે છે. (આને છે કંઈ ?)

(બલદેવજી વિચારે છે) આનો મહિમા કોઈ જાણી શકે તેમ નથી. (વેદરૂપ બલદેવજી નેતિ નેતિ કહે છે.) ગિરિવરને ઉઠાવ્યો તે તો તેને શું મોટી વાત છે. તેના એક એક રોમમાં કોટી બ્રહ્માંડ છે અને સૂર્ય-ચંદ્ર-ગગન-ધરતી-નવખંડ વગેરે છે તેને અહીં વ્રજમાં જન્મ લીધો છે, તેમ તેણે તો જલ-સ્થલ બધે ઘણીવાર અવતાર લીધો છે. તે તો ભક્તોને માટે પ્રકટ થાય છે. કીટથી બ્રહ્મા સુધી સર્વના સ્વામી છે. જ્યારે જ્યારે પણ ભક્તને આપદા (ગાંઠ) પડે ત્યારે પધારે છે, ગરૂડવાહન છોડીને પણ

દોડતા આવી પૂગે છે. તે વ્રજમાં જ નિત્ય વિહાર કરે છે. યશોમતિના ભાવને વશ અને ભક્તના હિતને માટે આ કરે છે. આપને આ લીલા ખૂબ પ્રિય છે. જેથી ફરી ફરી વ્રજમાં પ્રકટે છે. વ્રજના નરનારીને સહેજ પણ ત્યજતા નથી, તેમના સુખાર્થે તો આ મુરારિએ ગિરિને ધારણ કર્યો જ્યારે ગર્વિલો સુરપતિ (વ્રજ પર) ચઢી આવ્યો ત્યારે આપે ડાબા ડાબે હાથે ગિરિ ઉઠાવી લીધો. પ્રભુ આ પ્રકારે ગર્વને ભાંગનારા છે કે જેમના હસ્તને યશોદાજી (શ્રમિત જાણીને) ચુંબન કરી રહ્યા છે (માટે બલદેવજી હસી રહ્યા છે.)

માહાત્મ્ય - આ લીલાનો જે નિત્ય નિયમ પૂર્વક ગાય, પોતે (મોઢે રાખતાં) શિખે અને શિખવે, સાંભળે, શિખે અને વાંચીને મનમાં યાદ રાખે તથા પ્રેમપૂર્વક ફરી ફરી ગાય. તેને ભક્તિ-મુક્તિની આશા કેવી ? કેમ કે હરિ સ્વયં તેની પાસે જ રહે. બ્રહ્મા વગેરે જેનો યશ ગાય, શેષ હજારો મુખેથી જેના યશગાન કરે છે. તેમના આદિ-અંતનો કોઈ પાર પામી શકે તેમ નથી, જેને નિગમ નેતિ નેતિ કહે છે, તેવા આ પ્રભુ સર્વ કોઈના સ્વામી છે. હે અંતર્યામી મને શરણમાં રાખો તેમ સુરદાસજી વિનતી કરે છે. (૭૦)

ગોપાષ્ટમી

(૧૩) પૂર્વી

૧

૨/૧૧૪

દેનનકો ધ્યાન માઈ નિશદિન મેરે લાલન કો
સ્વપ્ને કહત ગોરી ગાયન આઈ ?
આનન ઉજારી બનવારી જું સમ્હારી લાઉ
વા બીન ન રહૂંગો, બાબા કી દુહાઈ
કજરારી કંઠવારી મખતુલ ફોંદાવારી
ઝાંઝર ઝનકારી પ્યારી મો મન ભાઈ
જગન્નાથ કવિરાય કે પ્રભુ પ્યારે
ચિરજીવો કુંવર કન્હાઈ...

૧

૨

ભાવાર્થ :

યશોદાજી પોતાની સાથે લાલને કરેલ અનેક પ્રકારની લીલાને યાદ કરીને દિવસો વિતાવી રહ્યા છે, કેમકે લાલન તો લીલાના ભાગ રૂપે વ્રજમાં સાક્ષાત્ પધાર્યા અને હવે મથુરા-દ્વારકા પધાર્યા છે. પરંતુ સૌ વ્રજવાસીઓના હૃદયમાં અખંડ નિત્ય લીલા કરી રહ્યા છે.

માતા કહે છે - મારા લાલનને પોતાની ગાયો બહુ પ્રિય છે. જેથી તેનો ગાયો પ્રતિ નિરોધ સિધ્ધ થઈ ગયો છે. તેથી તો રાત-દિવસ મારા લાલનને (ધેનન) ગાયો જ ધ્યાનમાં આવે છે, ગાયોની લીલા, સ્વરૂપ, ગુણ વગેરે ધ્યાનમાં આવે છે. મારા લાલને એક દિવસ મને કહ્યું કે, “મા મને સ્વપ્નમાં ગોરી ગાય આવી તેનું રૂપ કેવું છે ? તો કહે છે - તેનું મુખ ઉજિયાળું - તેજસ્વી છે, વાન ગોરો છે. તે વનમાં ક્યાંક ભટકી ગઈ છે. હું તેનો બનવારી, તેથી મારે જ તેને સંભાળીને લાવવી જોઈએ પણ તે મને મળતી નથી. હે મા... હું સ્વપ્નમાં પણ કહું છું કે મને બાબાની આન-દુહાઈ છે કે તેના વગર હું રહી શકું તેમ નથી, તેટલી તે મને અતિ પ્રિય છે. આ લીલાભાવના હતી. (૧)

ફરી હવે સ્વરૂપ ભાવના આગળ વધે છે. તેનો કંઠ કજરારી છે અને કાજળ સમાન કાંઠલો છે. તેના ગળા નીચેનો ફોંદા-માખણ જેવો પોચો કે મખમલ જેવો સુંવાળો છે. તે ચાલે છે ત્યારે તેના ઝાંઝરમાંથી સુંદર ધ્વનિ નિકળે છે. તે મને ખૂબ જ પ્યારી છે અને મારા મનને ગમી ગયેલ છે.

આવી પોતાના પુત્ર કનૈયાની લીલા સંભાળી સંભાળીને મા કહે છે - આ મારો પ્યારો તો હવે મથુરા-દ્વારકામાં, સૌનો પ્રભુ-સ્વામી થઈ ગયો ! બસ આ મારો કુંવર કન્હાઈ જ્યાં હોય ત્યાં હેમખેમ રહે. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ

મહાપ્રભુ કહે છે આ જે પુષ્ટિપ્રભુ છે તે પોતાના ભક્તને એક ક્ષણ પણ વિસરતા નથી. તેમને નિશ્ચિન પોતાની અંગસૃષ્ટિ ઈન્દ્રિયધારી (ગોધન)નું ધ્યાન રહે છે. તેથી દરેક અવસ્થામાં મહાપ્રભુને પૂછે છે - ભટકી ગયેલા જીવો પાછા વળ્યા ? પ્રભુ પોતાના ભક્તોની યાદને વાગોળે છે કે તેમનું આનન-મુખની વાણી તો મારા કીર્તિગાન કરનારી, મને ઉજાળનારી છે. મારા રૂપ-ગુણ-લીલાને પ્રકાશીત કરનારી બોલનારી છે. હું જ તો તેમનો સ્વામી છું તેવું પ્રભુને ગૌરવ છે તેથી તેમના ભાવનું પોષણ (સમ્હારી) પણ હું જ કરીશ. “ન મે ભક્ત પ્રણસ્યતિ” પ્રભુ કહે છે કે - મને વ્રજભક્તોના સોગંદ છે (અહીં નંદજી બાબા ઉપલક્ષણ રૂપે છે.) કે હું તેમની પૂર્ણ સુધી લઈશ. હું તેવા મારા ભક્તો વગર અધૂરો છું તેથી રહી શકતો નથી. કેમકે ભક્તો છે, તો ભગવાન નામ સાર્થક છે. તેઓ કાજળ સમાન કંઠવાળા તામસ ભાષા બોલનારા હોય કે રાજસ સ્વભાવવાળા મખતુલ ફોંદાવાળા હોય કે ચિત્તને આનંદ આપનાર ઝાંઝર ઝમકાવતા સાત્ત્વિક સ્વભાવના હોય પણ તેઓ ‘પ્યારે’ના ભાવવાળા સ્નેહાળ છે પ્યારી છે તેથી તેઓ મને ખૂબ પ્રિય છે.

કવિઓ-વિદ્વદ્જનો-જ્ઞાનીઓ કે મર્યાદા ભક્તો-મારા માહાત્મ્યજ્ઞાનને જ જાણનારા, ભલે મને જગન્નાથ માને, મને રાય-રાજાધિરાજ કે સ્વામી જાણે કે પ્રભુ જાણે પણ આ લોકો તો મને ‘પ્યારો’ જ જાણે છે. તેઓ હંમેશા મારા સુખનો વિચાર કરનારા હોવાથી “ચિરજીવો કુંવર કન્હાઈ” તેમ કહેનારા અને તે પ્રકારની સેવા કરનારા છે.

એટલા માટે હે વલ્લભ ! મારો નિરોધ તેવા ભક્તોમાં સિદ્ધ થઈ ગયો છે. મારી અન્ય સર્વમાંથી (પ્રપંચની) વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ છે. આ જે (ધેનનની) ભેટ તમે મને કરી છે તેવા સમર્પિતોનું જ મને જાગતાં-બેસતાં-ઊંઘતાં-ખેલતાં-ખાતાં-પીતાં અરે સ્વપ્નમાં પણ તેમનું ધ્યાન-સ્મરણ રહે છે. તે મારા સ્મરણમાંથી ખોવાઈ જાય તે મને પાલવે તેમ નથી. વલ્લભ, આપ આ યાદ રાખજો. તેવા જીવો પર કૃપા વરસાવવા ભૂતલ પર પધારો.

(૧૪) પૂર્વી

૨

૨/૧૧૪

ગૈયા દૂર નિકસ ગઈ મોહન બગદાવો દે હાંક

જો ઊંચે ચઢ ટેર સુનાવો સળ બગદેંગી મેરે જાન ૧

વૃંદાવનમેં ચરત હરિત વૃણ ચોંક ચમક સુન આછી નીકી તાન

દૂધધાર ઘરણી સીંચત આઈ ગોવિંદ પ્રભુ કો કરત કમલ મુખપાન ૨

ભાવાર્થ :

ગ્વાલ મોહનને કહે છે કે આપણી ગાયો તો દૂર નિકળી ગઈ છે (ગૈયા દૂર નિકસ ગઈ) તું કોઈક મોહક પ્રકારેથી તેને પાછી લઈ આવવા માટે હાંક દે. (મોહન હાંક દે બગદાવો) હે મારા પ્રિય (મેરે જાન) તું જો (કદંબ પર) ઊંચે ચઢીને સંભળાવીશ તો સંભળાશે તો બધી જ ગાયો પાછી ફરશે (૧)

ત્યારે પ્રભુએ સખાઓને કહ્યું તેમ તેમ કર્યું. આ ગાયો તો વૃંદાવનમાં લીલું લીલું ઘાસ ચરવામાં લાગી ગયેલી છે પણ સુંદર તાન સાંભળીને તેઓને ભાન થયું (ચોંક ચમક) તેથી દૂધની ધારા ઘરણી પર વહેવડાવતી (કેમકે તેમનો પ્રભુ પ્રત્યેનો સ્નેહ પ્રકટી ઉઠ્યો) દોડી આવી અને મોહનની સન્મુખ આવીને, તેમના કમલ સમાન મુખનું દર્શન-પાન કરવા લાગી. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુ વિચારે છે કે - આ જીવો કે જે મારી જ અંગસૃષ્ટિ છે (ગૈયા) તે બધાં ભક્તિથી દૂર થઈ ગયા છે. કેમકે તેમને મોહ થઈ ગયો છે. (ગૈયા દૂર નિકસ ગઈ

મોહન) તેથી હે વલ્લભ તેમને (હાંક મારીને) ભક્તિસંબંધ વચનામૃતો કરીને પાછા વાળો (બગદાવો દે હાંક). તેઓ તો દેવી જીવ હોવાથી મારા પ્રાણપ્રિય છે (મેરે જાન) માટે તમે એવા ઊંચા પદે બિરાજીને સદુપદેશ કરો કે જેથી હાલના અને હવે પછીના કાળના સર્વ દેવીપુષ્ટિજીવો પ્રવાહ માર્ગેથી પાછા ફરે. તેથી આપ ઉત્તમ કુળના બ્રાહ્મણને ત્યાં પ્રકટી, આચાર્યપદ ધારણ કરો કે જે આચાર્ય અન્ય આચાર્યો કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ હોય! (ઊંચે ચઢ ટેર સુનાવો) (સબ બગ દેંગે) (વૃંદા-સ્ત્રીઓ) સંસારમાં તેઓ ભટકી રહ્યા છે. (ચરત) અને ત્યાં વિષયોનો ભોગ (હરિત તૃણ) કરવામાં મગ્ન છે. પરંતુ તેઓ મૂળે દેવીપુષ્ટિ જીવ હોવાથી તેમનામાં સુંદર પ્રકારે, જો એકવાર પ્રીતિને પ્રકટ કરી દેવામાં આવે તો કામ થઈ જાય! આ પ્રકારે શ્રી આચાર્યજીએ (આછી નીકી) (સેવામાર્ગ) અને (તાન) કથા માર્ગ તેમ બંને માર્ગનો સમન્વય કરીને ઉપદેશ કર્યો, ત્યારે સંસારની પ્રપંચ આસક્તિ છોડીને, પોતાની અંદરના રસને પ્રકટ કરતી (દૂધ ધાર) પોતાના સમગ્ર દેહને પણ સિંચતી (ધરણી સિંચત) એટલે કે જ્ઞાનમાર્ગની જેમ માત્ર આત્મામાં જ રસ પ્રકટ થયો એટલું નહિ પણ ઈંદ્રિયોમાં પણ ભગવદ્ રસ પ્રકટ થયો અને હવે તે દિવ્યજીવોના સ્વામી (ગોવિંદ) કે જે પ્રભુ છે અને કમલ જેવા પ્યારા અને નિર્ગુણ પણ છે તેમના મુખનું પાન કરવા લાગી, શ્રી વલ્લભ પ્રભુનું આસ્ય છે તે કૃષ્ણાસ્યના સ્વરૂપાનંદનું પાન જીવ કરવા લાગ્યા. બસ આ જ તો તેમના માટે કૃતાર્થતા છે. સ્વરૂપાનંદ એટલે મૂલસ્વરૂપમાં ચિત્તનું રમમાણ.

(૧૫) ઈમન	૩	૨/૧૧૫
પોંછત લાલ ગાયનકી પીઠ		
કર મુખ મુદિત મુરિ મુસક્યાવન બારબાર ધારત તન દીઠ	૧	
લે શિર માંટ દુહાવન આઈ બછરા દીયે ખિરક મૈં છોર		
ઘરહુ ઘરહુ તુમારે પાય લાગહું પિયતન ચિતે હંસી મુખ મોર	૨	
કછુક કાન બલભદ્ર બીરકી ઘરહૂ જાન ન દેનકી સેન		
પરમાનંદ સ્વામી રતિનાયક દુહું દિસ ઝઘરો લાયો મેન	૩	

ભાવાર્થ :

પ્રભુને ગાય અને વાછરડાં બંને ખૂબ પ્રિય છે. તેથી લાલન ગાયોની પીઠ પરથી રજ દૂર કરવા પોંછે છે. આપના હસ્ત, આપનું પ્રસન્ન વદન (મુદિત મુખ) અને આપની ટેઢી મુસ્કાન (મુરિ મુસક્યાવન) આવા સ્વરૂપને જે વારંવાર હૃદયમાં ધારણ કરે છે. (બારબાર ધારત) (૧)

તેવી ગોપીએ તેવા સ્વરૂપને ખિરકમાં દીઠાં. ગોપીએ પોતાની ખિરકમાં લાલનને જોયા તેથી પ્રસન્ન થઈ. પણ તે તો ગાયને દોહવા માટે શીર પર મટુકી લઈને આવી છે. ત્યારે લાલને ખિરકમાં વાછરડાંને છોડી મુક્યા. તેથી તે વાછરડાં દૂધ પી જાય તો ગોપી દૂધ શું ? (બછરા દીયે ખિરકમેં છોર) તો પણ તેને આ સ્વરૂપ જ પ્રિય છે, કેમકે તે જ તો તેના ચિત્તમાં છે. (પિય તન ચિતે) તેનું જ સ્મરણ કરે છે તેથી અને વાછરડાં છોડ્યાં તેથી (હંસી મુખ માટે) મોઢું મરડીને હસી. (૨)

એક બાજુ રોષ અને બીજી બાજુ ખુશી બંને છે. એક બાજુ પ્રભુ કહે છે બલભદ્ર ભૈયાની કહાની રાખી રહ્યો છું અને બીજી બાજુ જવા નહિ દેવાના ઈશારા પણ કરે છે. આમ બંને પ્રકાર કરે છે. જે સ્વામી પરમ-આનંદરૂપ છે તે આવી વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયતાને પ્રકટ કરે છે. આપ તો રતિ-ગોપીના નાયક છે તે પ્રકટ કરે છે. આમ કામનાને કારણે બંને પ્રકારે (પ્રભુ અને દૂધ બન્નેમાં પ્રીતિ) મનની ગોપીના મનની અંદર લડાઈ ચાલે છે.

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

પ્રભુ પોતાનાં પ્રિય દેવી જીવ (ગાય)ને શરણે લે છે ત્યારે તેની સર્વ પ્રકારે કાળજી કરે છે. (પોંછત લાલ ગાયનકી પીઠ) પ્રભુ તેને સર્વ પ્રકારે, પોતાની સર્વેન્દ્રિયનો સાનુભવ કરાવે છે. હસ્ત, મુખ, મુસ્કાન, (વિચિત્રભાવ) અને તેને પોતાના અંગ પર ધારણ કરે છે. અંગ-સંગ કરે છે (બારબાર ધારત તન દીઠ), જેની અનુભૂતિ જીવને થાય છે (દીઠ)

છતાંય જીવ જ્યારે સંસારને માથા પર ચઢાવે છે ત્યારે (શિર માથે દુહાવન આઈ) ત્યારે પ્રભુ તેના વિષયોને ઝૂંટવી લેવડાવે છે, કાલ દ્વારા, કર્મ દ્વારા, સ્વભાવ દ્વારા... (બછરા લીયે ખિરકમેં છોર). જ્યારે જીવને પોતાની દુર્ગતિનું ભાન થાય છે ત્યારે પ્રભુને શરણે જાય છે. (ઘરહુ ઘરહુ તુમારે પાય લાગહુ) ત્યારે પ્રભુ વાતને વારી દેતા હોય તેમ હસીને કહે છે - અરે, હું તો મજાક કરતો હતો (મુખ-મોર). કેમકે જૂઓ મારે કંઈક ધર્મ (બલભદ્ર)ની પણ આમન્યા રાખવી પડે! એમ કહીને પણ પ્રભુ પોતાનું ધર્મી સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે અને કહે છે છતાંય હું તમને છોડીશ નહિ. (જાન ન દેનકી સેન) કેમકે હું જ તો તમારો નાયક છું. પરમાનંદ દાન કરનારો છું. (પરમાનંદ સ્વામી રતિનાયક). આજે આપણી વચ્ચે ઝઘડો થયો તેનું કારણ પણ તમારામાં રહેલ લોક-કામના છે અને લોકમાં તમારો ઝઘડો પડ્યો તેનું કારણ પણ મારા પ્રતિની તમારી કામના છે. કામનાના કારણે જ તો આ ઝઘડો છે. માટે સંસાર પ્રતિ કપટી રહો અને મને નિષ્કપટ ભાવથી ભજો.

(૧૬) ઈમન ૪ ૨/૧૧૫

૧. મૈયારી મેં કેસી ચરાઈ ગાય
૨. બુઝ દેખ બલભદ્ર દદાસોં કેસી મેં ટેર બુલાઈ ૧
૩. બિડર ચલી સઘન બન મહિયાં હેરી દે અહોટાઈ
૪. ગ્વાલન કે લરિકા પચિહારે જે સબ મેરી દાંઈ ૨
૫. ભલો ભલો કહી મહેરી હસત હે ફૂલી અંગ ન માઈ
૬. પરમાનંદ પ્રભુ કે વીરવચન સુન ચશોમતિ દેત બધાઈ, ૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ યશોદાજીની આગળ પોતાની બહાદુરી પ્રકટ કરે છે. મા, તું સાંભળ તો ખરી કે મેં કેવી બહાદુરીપૂર્વક ગાય ચરાવી ? તુ બલભદ્ર ભૈયાને પૂછી તો જો કે મેં કેવી પોકાર કરી હતી ? (૧)

જો તને માંડીને વાત કરું - આ આપણી ગાયો સઘન-ગાઢ વનમાં વેર-વિખેર થઈ ગઈ હતી. તેમને ભેગી કરવા માટે, મેં તેમને તેમના નામ દઈ દઈને પૂકારીને ભેગી કરી (હેરી દે અહોટાઈ) (૨)

મારી સાથેના ગ્વાલબાળ તો પરેશાન થઈ ગયા. (પણ તેમનાથી કંઈ ન વળ્યું.) આ રીતે પ્રભુએ પોતાની હુંશીયારી પ્રકટ કરી. મા હસીને કહેવા લાગી - અરે તે તો બહુ સારું-ઉત્તમ કામ કર્યું. તેમ કહીને તે ખૂબ જ ફૂલાઈને પ્રસન્ન થઈ. યશોદાજીની મતિ પ્રભુના 'યશ'માં જ પ્રસન્ન રહે છે. તથા તે પ્રભુનાં વચનોમાં સંશય નથી કરતી. કેમકે જેની મતિ યશ-ઉર્ધ્વગતિવાળી છે તે યશોમતિ છે. 'ય, શો' તે મૂળાક્ષરોના અંતમાં આવતા અક્ષરો છે તેથી તે પ્રૌઢ અક્ષરો છે અને છેલ્લે એટલે ઉર્ધ્વગતિ છે. ઉંચે ઉડતી ધજા યશ રૂપ છે. તેમ આ યશ પણ ઉંચેથી પ્રભુનાં યશમાં જ લીન છે. તેથી તો ભલો-ભલો બે વાર કહે છે. વળી તે હસે છે અને ફૂલાય છે. તે રીતે વાણી, મુખ અને હૃદય, રોમ સર્વ પ્રભુના યશથી યુક્ત થઈ ગયા છે. તેથી આ પ્રભુ કે જે પરમ આનંદ રૂપ છે તે યશોમતિને આનંદમય કરી દે છે. પ્રભુનાં વીર્યયુક્ત વચનો સાંભળીને યશોમતિ ઘરનાં સૌને વધાઈ દે છે. (૩)

વિશિષ્ટ ભાવાર્થ :

અહીં પ્રભુનાં ધર્મ અને ધર્મીપણાનાં દર્શન થાય છે.

ઐશ્વર્ય - મૈયારી મેં કેસી ચરાઈ, ગાઈ,
બીજું કોઈ ન કરી શકે તે ઈશ્વરતા - ઐશ્વર્ય

વીર્ય - પરમાનંદ પ્રભુ કે વીર વચન

પરમ આનંદ, પ્રભુપણું અને વીરપણું શ્રેષ્ઠવાચક છે.

- યશ - ફૂલી અંગ ન માઈ
હૃદયમાં પ્રભુ પ્રત્યેનો માહાત્મ્ય બહાર પ્રકટ થાય.
- શ્રી - ભલો ભલો કહી મહેરી હસત હે
સુંદર વચન અને સુંદર હાસ્ય મુખ પર આવે તે શોભા
- જ્ઞાન - બુઝ દેખ બલભદ્ર દદાસોં કેસી મેં ટેર સુનાઈ
બલભદ્ર અક્ષર રૂપ છે, જ્ઞાન રૂપ છે, વેદ રૂપ છે તેમાં રહેલ અક્ષર, જ્ઞાન વાણી, ભગવદ્રૂપ છે. તેથી તે જ્ઞાન છે.
- વૈરાગ્ય - બિડર ચલી સઘન બન મહિયાં હેરી દે અહોટાઈ
ગો (ઈંદ્રિયો) ભટકી જાય તેને ભેગી કરી શકે તે વૈરાગ્ય.
- ધર્મી - યશોમતી દેત બધાઈ
યશ યુક્ત મતિ, જે (વધાઈ) પ્રભુ પધારવાથી થતી ખુશીને પ્રકટ કરે તેવું પાત્ર, વધાઈને લાયક તે પરમાનંદ - પ્રભુ છે, તે જ ધર્મી છે.
- અનુક્રમ ભાવ
૫-૬ નિર્ગુણતા
૨ સાત્વિક
૩ રાજસ
૪ તામસ

જીવોના ઉદ્ધારનો માર્ગ વેદ જ કહી શકે પણ તેને પૂછો તો જ ખબર પડે. પણ વિષયમાં ભટકી ગયેલા જીવો પર પુષ્ટિ કરી સ્વયં મહાપ્રભુરૂપ મુખ દ્વારા તેમના ઉપદેશાત્મક વચનોથી હેરી દઈને ઠાકોરજી બોલાવે છે. અન્ય સર્વ આચાર્યો ઉદ્ધારનું કામ ન કરી શક્યા, કેમ કે તે વિભૂતિરૂપ હતા તેથી થાક્યા. પણ વલ્લભ કે જેમની મતિ વિશુદ્ધ - પ્રભુના યશ ગાવામાં તત્પર છે પ્રભુની લીલાથી ખૂબ પ્રસન્ન છે. તેમને શાસ્ત્રવિહિત છતાં વિરૂદ્ધ તેવું વીર કાર્ય મહાપ્રભુએ કરવાથી નિઃસાધન ભક્તોનો ઉદ્ધાર કર્યો આ વધાઈ રૂપ છે.

(૧૭) ઈમન ૫ ૨/૧૧૫

- મૈયા હોં ન ચરેહોં ગાય
- સબરે ગ્વાલ ધિરાવત મોપેં દુખત મેરે પાય ૧
- જબહોં દોરન જાત ના હિં કીતની વેર ચરાય
- મોહી ન પત્યાય બૂઝ બલદાઉ કો અપની સોંહ દીવાય ૨

હોં જાનત મેરે કુંવર કન્હૈયા લેત હૃદય લગાય

પરમાનંદ દાસકો જીવન ગ્વાલન પર યશુમતી જુ રીસાય

૩

ભાવાર્થ :

લાલન માતાની પાસે આવીને પોતાનો નિર્ણય જણાવે છે કે હવેથી હું ગાય ચરાવવા નહિં જાઉં. ફરિયાદ કરે છે કે આ બધા ગ્વાલ બેઠા રહે છે અને ભટકી ગયેલી ગાયોને ઘેરીને લાવવા માટે મને મોકલે છે. (સબરે ગ્વાલ ધીરાવત મોંપે) ગાયોને ભેગી કરવામાં એટલું બધું દોડવું પડ્યું કે મારા તો પગ દુખી ગયા. (૧)

હવે લાલન ગોપો પર કટાક્ષ કરે છે કે જો તેમનાથી ગાયોને ઘેરી શકાતી નથી. તો પછી આટલા બધા વરસ ગાયો ચરાવી તે બધું ધૂળમાં જ ગયું ને ! ગાય ચરાવવાનું ત્યારે આવડ્યું કહેવાય કે જો ઘેરતાં પણ આવડે ! (જબહોં ઘેરન જાત નાહિં, કીતને વેર ચરાય) જો મા તને મારી વાતમાં ભરોસો ન પડતો હોય તો તારા સોંગદ દઈને બલદાઉને પૂછી જો. કેમકે સોગંદ નહિ દઈશ તો દાઉભૈયા પણ પેલાઓની ગાડીમાં બેસી જશે, કેમકે તેને મને ખીજવવામાં મજા આવે છે.

(૨)

ત્યારે યશોદાજી ખૂબ જ ભાવપૂર્વક અને વિશ્વાસપૂર્વક કહે છે - કનૈયા હું તને જાણું છું. (સ્વરૂપ જ્ઞાન) લેત હૃદય લગાય કહેતાં ભાવ પણ ભરેલો છે અને તને ભાવપૂર્વક જાણું છું. તું તો મારો પરમાનંદ છે. તારી સંભાળ રાખવી તે તો મારું જીવન છે. મારા લાલનને જે દુઃખ આપે તે ‘મેરો નહિ કહેલાયગો’ કરીને ગ્વાલ ઉપર ખીજાય છે.

(૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુ કહે છે હવે અવતારકાલ પૂરો થયો. હું હવે આ ઈન્દ્રિય ધારીઓ માટે પ્રમેયથી સાધનરૂપ થવાનો નથી. આ બધા દૈવી જીવો છે પરંતુ તેઓને ખૂબ જ સંસારાસક્તિ છે તેથી તેમનું ચિત્ત (સંસારમાં) ચરવામાં એટલું બધું છે કે પોતાના શ્રેયનું પણ ભાન નથી. પોતાનું નિજધામ ગોકુળ-વાછડા વગેરે પણ યાદ નથી આવતા કે જેમનાથી તેઓ સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી છૂટા પડી ગયા છે. સ્હેજે તાપ-કલેશાનંદ નથી કે ચાલો હવે થોડા વખતમાં તેઓને મળશું. તેઓને પોતાના રક્ષક ગ્વાલ પણ યાદ નથી, પોતાનું ધામ ખિરક પણ યાદ નથી.

આ જે બધાં સાધનરૂપ ધર્મના અંગો છે (ગોપ) તે તો તામસ થઈ ગયા છે, આળસાઈ ગયા છે. નિષ્ફળ થઈ ગયા છે. કાલ, દેશ, દ્રવ્ય, કર્તા, મંત્ર અને કર્મ તે

શક્તિહાસ થઈ ગયા છે. તેઓ તો બસ પ્રાર્થના કરે છે કે “પૃથ્વી પર ભાર વધી ગયો છે, દુષ્ટોને સંહારો... અમારાથી કંઈ હવે થઈ શકે તેમ નથી.” દૈવીજીવો- (ભક્તોના) પ્રતિ મારો સ્નેહ છે તેથી તેમના માટે જ હું (ગાયો) પાછળ પાછળ દોડ્યો. દોડ્યો એટલા માટે કે આ બિચારી દીન પૃથ્વી-ગાય રૂપે થઈ આવી, તે ખૂબ દુઃખી હતી, તે તો મારા (ભક્ત) ચરણરૂપ છે. પૃથ્વી દુઃખી થઈ તેથી મારે ભક્તોના રક્ષણ માટે પ્રકટ થવું પડ્યું.

(દુખત મેરે પાય) - ત્રણ ત્રણ યુગ સુધી આ જીવોને જીવનદાન આપ્યું. ત્યાં સુધી આ જીવોને એવા તે કેવા ઉદ્ધત બનવા દીધા કે ઘેરાતા નથી ? તેમનો ઉદ્ધાર કરવાનું જો સામર્થ્ય નથી તો આટલા યુગો પર્યંત તે ધર્મે કર્યું શું ? ધર્મ તો જે કંઈ કરી શકે છે તે ધર્મીના પ્રતાપે, કેમકે તે તો ધર્મિની શક્તિ છે. તેનામાં પોતાનું સામર્થ્ય નથી. તે તેમને સમજવું જોઈએ.

હે જીવ, હું અને મારાં ગુણ-લીલા, તેવાં મારાં બે સ્વરૂપ છે. તને માત્ર મારા રૂપના કારણે મારાં વચનોમાં દૃઢતા ન થતી હોય (અનવતાર કાલ હોવાથી) તો તુ મારી ગુણ-લીલા (કથા પક્ષ)ને પૂછ, ત્યાં વેદાદિ-ભાગવત વગેરેમાં મારા સ્વરૂપ-લીલાનું વર્ણન છે ત્યાં તું (અપની સોંહ દીવાય) મારી-પ્રભુની રસાત્મકતા પ્રતિ દૃષ્ટિ રાખીને જોઈશ તો તને જણાશે કે મારી વાત ઠીક છે કે નહિ ? એટલે કે આ અનવતાર - કળીકાળમાં ધર્મના અંગો શિથિલ થઈ જવાથી મારા રૂપની સેવા અને મારા ગુણ-લીલાનું સ્મરણ કરીશ તો જ આ ઈન્દ્રિયો રૂપ ગાયો ઘેરાશે. પ્રભુ સન્મુખ થશે આમ સેવા કથાનો માર્ગ જ શ્રેષ્ઠ છે. બલ-દાઉ વેદના સ્થાને છે અને વેદમાં રસોવૈસઃ કહ્યું છે, એકોડહં બહસ્યામ પણ કહ્યું છે. તેથી ત્યાં પ્રભુનું સ્વરૂપ અને લીલા બંને કહ્યા છે.

પરંતુ જે ભક્ત છે એટલે કે ભક્તિ કરે છે તે તો પ્રભુના માહાત્મ્ય અને સ્નેહ બંનેથી પ્લાવીત છે તેથી (હોં જાનત મેરે કુંવર કનૈયા) અને સ્નેહને કારણે કહે છે - લેત હૃદય લગાય. વળી તેના માટે ભગવાન માત્ર સેવા-કથા નથી રહી જતા પણ જીવન બની જાય છે. માત્ર જીવન રહી નથી જતું પણ દાસપણું બની રહે છે. માત્ર દાસપણું નથી રહેતું પણ આનંદની ટોચની સ્થિતિ (પરમાનંદ) બની રહે છે, કે જે અમાપ છે. તેવો ભક્તિમય કામ પણ દિવ્ય છે, ક્રોધ પણ દિવ્ય છે. (ગ્વાલન પર યશુમતિ જુ રિસાય) તેવાની મતિ પ્રભુના યશ સિવાય બીજા બધાથી રીસાઈ જાય છે એટલે કે વિમુખ થઈ જાય છે. તેવાનો પ્રભુ માટેનો લોભ પણ દિવ્ય છે. (લેત હૃદય લગાય). તેથી અનવતાર કાળમાં પ્રમાણ વિશિષ્ટ પ્રમેય પ્રભુની લીલા છે. જીવે સ્વયં ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો પડશે. થશે બધું તેમની કૃપાથી જ તેમાં મીન-મેખ નથી !

Devendra Kaka\Bhagvad Kirtan Sangrah.p65 (35)

શ્રીગુસાંઈજીની વધાઈ

(૧૮) દેવગંધાર

૧

૨/૧૫૨

ભક્તિ શ્રીગોકુલતે પ્રકટ ભઈ

પહેલેં કરી શ્રીવલ્લભનંદન તબ ઓરન શિખઈ

૧

ચાર્યો વરણ શરણ કર આપને વિધસોં વાંટ દઈ

શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રતાપ તેજતેં, તીન્યોં તાપ ગઈ

૨

અબ દેખત હિ જીવ પ્રેત વૈ તીન હું માંગી લઈ

અબ ઉદ્ધરે કહેત અમને મુખ પત્રી લીખ પઠઈ

૩

શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ ગિરિધર તીન્યોં એક સહી

નવપ્રકાર આધાર નારાયણ ઘોષલોક નિવહી

૪

ભાવાર્થ :

ભક્તિનું પ્રાકટય શ્રીગોકુલમાંથી થયું છે. વ્રજભક્તોએ જે ભક્તિ પ્રભુને સમર્પિત કરી હતી અને તે ભક્તિ જ જેમનું પોષણ હતું (અલૌકિક ભોગ). તે ભક્તિ તિરોહિત થઈ ગઈ હતી. તેનું પ્રાકટય શ્રીગુસાંઈજીએ કર્યું અને આપે તેવી ભક્તિ કરીને શિખવી. આપ સેવા કરી શિખવે શ્રીહરિ. શ્રીવલ્લભનંદન શ્રીઠાકોરજીએ વ્રજભક્તોની ભક્તિ કરી છે. એટલે કે આપે પહેલાં વ્રજભક્તો કે જે નિઃસાધન હતા છતાં પણ આપે અનેક લીલા કરીને તેમના અધ્યાસો પહેલાં દૂર કર્યા અને પછી આપના તરફ આકર્ષિત કર્યા, નિરોધ સિદ્ધ કર્યો. આમ આપે તેઓની ભક્તિ કરી ત્યાર બાદ (પહેલે કરી શ્રીવલ્લભનંદન તબે ઔરન શિખાઈ) (૧)

શ્રીગુસાંઈજીએ બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શુદ્ર ચારે વર્ણના સ્ત્રી-પુરુષ સૌને શરણો લીધા અને જ્યારે એમનું શરણ સિદ્ધ થયું, (શરણ કર) જોકે સિદ્ધ પણ આપે જ કર્યું. ત્યારબાદ યથાધિકાર તે ભક્તિ તેઓને વાંટી એટલે કે આત્મનિવેદન કરાવી, સ્વરૂપાનંદનું ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે દાન કર્યું.

આ ભક્તિનું હૃદયમાં સ્થાપન થવાના કારણે આપના સેવક જનોના આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક ત્રણે પ્રકારના દુઃખ દૂર થઈ ગયા.

પદ્મનાભદાસજીનું ગુજરાન લાકડાં વેચીને થતું તો પણ પ્રભુ ભક્તિની મસ્તીમાં આધિભૌતિક દુઃખને ન જાણ્યું પણ મથુરાનાથજી સાથે હોવાથી સુખમાં હતા. ગજજન ને દેહ અસક્ત થતાં, ઈંદ્રિયો કામ ન કરવાથી સેવા ન બની શકે તેવા આધ્યાત્મિક દુઃખો પણ તેમને ન લાગ્યા કેમકે અંતરમનમાં તો પ્રભુ કીડા ચાલુ જ હતી.

ડોશીમાનો શ્રીગુસાંઈજીએ ત્યાગ કર્યો તો તેને પણ ભગવદીચ્છા જાણીને શ્રીગુસાંઈજીના ઘર માટે છાણા-ઉપરણાં કરીને, આપના સ્મરણમાં સંયોગની રાહ જોતી બેઠી. આ આધિદૈવિક દુઃખ પણ સ્મરણસુખ આપતું હતું. પોતાની શરણાગતતા તે નહોતી વિસરી. શ્રીવિઠ્ઠલનાથ પ્રતાપ તેજ તેં તીન્યોં તાપ ગઈ. હવે શ્રીગુસાંઈજીની ભક્તિનો આ પ્રતાપ એટલો ફેલાયો, જેમ તેજ ફેલાય.(૨)

તેથી જે કોઈએ આ ભક્તિ જોઈ તે સર્વ દૈવી જીવો, તેમ ભક્તિ જ માંગવા લાગ્યા કે જેમ પ્રેત પ્રિય ચિજ માંગે.

શ્રીવિઠ્ઠલની કૃપાથી, જેઓને આપે શરણાગતિ સ્વીકારીને નિવેદન કરાવ્યું તે સર્વ કૃપાપાત્ર કહેતા કે “હવે તો અમારો ઉદ્ધાર થઈ જ ગયો.” કોઈ રજ સમાન શંકા કે સંશય કરે તો તેઓ કહેતા, કાગળ ઉપર લખી દઈએ.

પ્રભુદાસ જલોટા શ્રીવલ્લભની આજ્ઞાથી દહીં લેવા નીકળ્યા તો જે સામે ભરવાડણ મળી તેની પાસેથી દહીં લીધા પછી જ્યારે તેનું મૂલ્ય પૂછે છે તો ભરવાડણ અજ્ઞાનતાથી કહે છે. “તું આપીને શું આપી શકે ચાર પૈસા આપીશ મુક્તિ થોડી આપવાનો હતો?” પ્રભુદાસને મન પ્રભુ અને શ્રીવલ્લભની પ્રસન્નતાનું મૂલ્ય ભક્તિ હતું તેથી તે તો ભક્તિરૂપ મૂલ્ય ચૂકવવા તૈયાર જ હતા પણ ભરવાડણના અહંકારે પ્રતિબંધ કર્યો, તો પણ ભક્તની કૃપાળુતા અને સત્ય સંકલ્પતાએ તેને મુક્તિનું વચન આપ્યું. પણ સંશયશીલ જીવ ખાત્રી માંગે છે તો કાગળ પર પણ લખી દીધું, “દહીંના બદલે મુક્તિ દીધી.”

(અબ ઉદ્ધરે કહત અપને મુખ પત્રી લીખ પઠઈ.)

(૩)

અહીં વધાઈ શ્રીવિઠ્ઠલની છે પણ શ્રીવિઠ્ઠલ, શ્રીવલ્લભ અને શ્રીગિરિધર ત્રણેમાં અભેદ દૃષ્ટિ રાખવી. શ્રી સુરદાસજીને જ્યારે પૂછે છે કે તમે શ્રીઆચાર્યજીનું એક પણ કીર્તન કેમ નથી કર્યું ? ત્યારે તેમનો આજ જવાબ છે કે, મને તે ત્રણેમાં ભેદ નથી જણાયો. ત્યારે આપે ગાયું “દૃઢ ઈન ચરણન્ કેરો ભરોસો.”

જે નારાયણ છે તે તો નવધા (પ્રકારની) પ્રત્યેક ભક્તિના આધાર રૂપ છે એટલે કે એક કે વધારે ભક્તિના આધારે નારાયણને પામી શકાય છે. જેમ શ્રવણથી પરીક્ષિતને અને વંદનથી અકુરને પ્રભુ મળ્યા. પણ આ ગોપીજનો કે ગોપીજનોના માર્ગ ચાલનારા શ્રી ગુસાંઈજીના સેવકો તો બધી જ ભક્તિ પ્રેમપૂર્વક એક સાથે (નિવહ) કરી રહ્યા છે. તેવી વિશિષ્ટ પૂર્ણ ભક્તિ શ્રીગોકુલમાં શ્રીગુસાંઈજીએ, શ્રીવલ્લભે અને શ્રીગિરિધરે પ્રકટાવી છે.

(૩)

Devendra Kaka\Bhagvad Kirtan Sangrah.p65 (36)

હીં ચાચક શ્રી વલ્લભ તુમારો ચાચન તુમકો આયો હો	
મહાઉદાર દેત સબહીન કો ચહ સુન કેં ઉઠી ધાયો	૧
ભૂષણ વસન ગ્રામ સુખ સંપતિ સો હમ ચાચત નાહિ	
દ્વારે પર્યો રહું સેવન કર ચરણ છત્ર કી છાંહી	૨
જો જીન ચાચ્યો સો તીન પાયો પૂરી મનકી આશા	
પુત્ર ભયો શ્રીવલ્લભ પ્રભુ કે મિટે સકલ કલી ત્રાસા	૩
જન્મ કૃતારથ કરૌ નિરંતર નિજજન દાસ કહાઉં	
મદનમોહન લાવણ્ય સિંધુ કોં દેખત મન ન અઘાઉં	૪
ચરણકમલ નિત્ય સાંત્વન કરકર સુફલ કરોં નિજ દેહ	
તુમ ગુણ છંદ વૃંદસોં રાખોં રાખો અધિક સનેહ	૫
મન પ્રસન્ન ગિરિધરકી સેવા દિજે પરમ દયાલ	
તુમ્હારે શ્રીમુખ વચન સુનનકોં કીજે મનહી મરાલ	૬

ભાવાર્થ :

શ્રીવલ્લભનો સેવક આજે શ્રીવલ્લભને દ્વારે આવ્યો છે અને શ્રી વલ્લભને વિનતી કરે છે કે હું નિઃસાધન છું. જે કંઈ આપની કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય તેમાંથી નિર્વાહ કરું છું પરંતુ આજે કંઈક વિશેષ પ્રસંગ છે તેથી હું યાચના કરું છું આપની પાસે, કેમકે હું આપનો છું (તમારો) અને હું યાચનાર્થે જ આપ સમક્ષ આવ્યો છું.

આપ તો ઉદાર શિરોમણિ છો અને જીવના દોષોને ધ્યાનમાં લીધા વગર સૌ કોઈને અધિકારાનુસાર આપો જ છો. પેલી અડેલની જ્ઞાતિણી ડોસી કે જે આપના પ્રતિ દ્વેષ કરતી હતી તો પણ આપે તેને આપ્યું જ હતું ને ! આ સાંભળીને હું દોડતો આવ્યો છું (યહ સુનકે ઉઠી ધાયો) (૧)

હું ભક્તિમાર્ગી છું. માત્ર ભક્ત જ નથી. તેથી ભક્તિ લજવાય તેવું કંઈ જ નહિ માંગું. સંસાર વધારનારા લૌકિક, ભૂષણ, વસ્ત્ર, સુખ, સંપત્તિ તેની અમે ભક્તો યાચના નથી કરતા. (ભૂષણ, વસન, ગ્રામ (લૌકિક) સુખ સંપત્તિ સો હમ યાચત નાહિ). હું તો આપનો શરણાગત છું તેથી મને એટલું દાન કરો કે આપના દ્વારે પડ્યો રહું અને જે કંઈ સેવા આપો તે કરતો રહું (સેવન કર) કે જ્યાં આપના ચરણ મારા શિર પર હોય, જેમ છત્ર માથા ઉપર હોય તેમ તેમ થશે તો તો હું મને મહાભાગ્યવાન સમજીશ. હું છત્રધારી રાજા થયો કે જેના શિર પર આપના ચરણારવિંદ હોય. તેની છાયા મારો તાપ દૂર કરશે, સાતા આપશે, જે અભયપદ રૂપ હશે. આ તો મેં મારી આશા કહી. (૨)

આપે તો જેણે જેણે જે કંઈ માંગ્યું છે તેને તે તે આપીને તેના મનોરથ પૂરા કર્યા છે તેથી મારી આશા પણ પૂરશે જ.

આજે વિશેષ આનંદનો દિવસ છે કેમકે શ્રીવલ્લભ પ્રભુને ત્યાં સાક્ષાત્ પ્રભુ પ્રકટયા છે. ભગવાનની લીલા જ એવી છે કે એક ભગવાન પિતા રૂપે થાય અને તે જ ભગવાન પુત્ર રૂપે થાય અને જ્યાં પ્રભુ પધારે. જે પ્રભુ સંબંધિત હોય તેને કલિનો ત્રાસ થતો નથી શ્રીવલ્લભે સંન્યાસ નિર્ણયમાં આ જ વાત કરીને શંકાનું સમાધાન કર્યું છે.

ભક્તિમાર્ગોડપિ ચેદોષ-સ્તદા કિં કાર્યમુચ્યતે

અત્રા રંભે ન નાશઃસ્યાદ્ દૃષ્ટાંતસ્ય અપિ અભાવતઃ

કેમકે ભગવાનના સંબંધવાળા ભક્તોને કલીથી થતા દોષ નથી સંભવતા

(મીટે સકલ કલી ત્રાસા)

(૩)

ભક્ત તો શ્રીવલ્લભ પાસે એટલું જ માગે કે મને આપના નિજજન તરીકે સ્વીકારીને દાસત્વ નિરંતર આપો અને તેમ કરીને મારા જન્મને કૃતાર્થ કરો.

પદ્મનાભદાસે કહ્યું હતું આપને ભોજનમાં બે ઘડી વિલંબ થાય તો મારો દાસ જન્મ વ્યર્થ થાય, આ દાસભાવ છે.

પ્રભુ આજે મદનમોહન થઈને પધાર્યા છે તેથી જ જેમ લોકમાં મદન-કામને વશ સર્વ કોઈ થઈ જાય છે તેમ શ્રીગુંસાઈજીના દર્શન કરતાં જ બધાંની પ્રપંચ વિસ્મૃતિ થાય છે અને આપના સ્વરૂપમાં આકર્ષિત (મોહીત) થઈ જાય છે. માણેકચંદભાઈને પોતાના જરૂખામાં શ્રીગુંસાઈજીના દર્શન કોટી કંદર્પ લાવણ્ય યુક્ત થયા હતા તેથી તેઓ બંને સ્ત્રી-પુરૂષ, આપ જ્યાં સુધી બિરાજ્યા ત્યાં સુધી આપને નિહારતા જ રહ્યા ! (૪)

આપના ચરણકમલ તાપ દૂર કરનારા છે તેવા ચરણ કમલ મારા શિર પર ધારીને આ મારા દેહને પણ સફલ કરો, ફલરૂપ કરી દો. આપ ફલરૂપ છો અને આપના કૃપાસ્પર્શથી હું પણ ફલરૂપ બનીશ.

આપ તો સર્વ ગુણ સંપન્ન (ગુણ-છંદ) છો. તેનો વિનિયોગ અમ ભક્ત-વૃંદ પ્રતિ અધિક સ્નેહ પ્રકટ કરવામાં યોજીત કરો તેવી વિનતી છે. (૫)

હે દયાળુ શ્રીગુંસાઈજી, મને શ્રી ગિરિધરલાલની સેવા આપો કે જે હું પ્રસન્ન ચિત્તથી કરું.

ચેતસ્ તત્ પ્રવણં સેવા અને સેવા મારા મનથી સહજપણે સતત થયા કરે (માનસી) તેવું દાન કરો.

વળી અનવસરમાં ભગવદ્-ગુણગાન કથા મારા સામર્થ્યથી નહિ પણ આપના શ્રીમુખનાં વચનોથી સાંભળું. મારું મન આપ ભક્તિ-હંસ (મરાલ) બનાવો કે જેથી હું માત્ર ભક્તિ-વચનો જ સાંભળું. જેમ પિરજાદી તથા અલીખાને આપની કથા સાંભળતા હતા તેમ.

હે વલ્લભનંદન, હું બીજા પાસે નહિ માગનારો આપની કૃપાનો યાચક આપના પ્રાકટ્યદિન નિમિત્તે આપની પાસે આપનું દાસત્વ, ભક્તિ, સેવા અને કથાલાભ માગું છું. (૬)

(૨૦) ટોડી

૩

૨/૧૭૧

ચતુરાઈ તાકી સાંચી જો શ્રીવલ્લભનંદન જુ કો સ્મરણ કરે.

સોજન નિકટ રહો કે દૂરે રસના શ્રીવિઠ્ઠલેશ ધરે. ૧

સેવા કરે કે ન કરે મનકર્મ-વચન ઈનહીં કે ચરણકમલ અનુસરે.

ચતુરવિહારી જૂ કહે ઐસો સેવક મેરે હૃદય તેં કબહું ન ટરે. ૨

ભાવાર્થ :

શ્રીગુંસાઈજીમાં અનન્ય આસક્તિ ધરાવતા ભક્ત સંબંધે આ વધાઈ છે. તેવા ભક્તના લક્ષણ અને શંકાનું સમાધાન આ વધાઈમાં છે.

ક્યારેક એવું બને કે શ્રીગુંસાઈજીના અનન્ય સેવકને કે જેને આપની સ્વરૂપાસક્તિ છે. જેમ કે માણિક્યંદ, ચાચાજી વગેરે. ચતુરાઈ શબ્દ ચિત્ત સંબંધે કરીને છે. ચિત્તની ઉત્તમ સ્થિતિ તે ચતુરાઈ. લોકમાં ચાલાકી શબ્દ કે હોંશીયારી શબ્દ તેના સમાન ગણાય છે પણ અહીં તેમ નથી.

ચિત્તની સર્વોચ્ચ સ્થિતિ કઈ ? શ્રીવલ્લભનંદન શ્રીવિઠ્ઠલેશનું સ્મરણ કર્યા કરે તે.

શ્રી પ્રભુચરણથી દૂર જવું પડે, આપની સ્વરૂપ સેવાનો લાભ ન મળે, તો તેવા સંજોગોમાં તે જીવનો શું કંઈ અપરાધ કારણરૂપ હશે ?

તો કહે છે ના... શ્રીવિઠ્ઠલેશ તેવા ભક્તને પોતાના હૃદયમાંથી ક્યારેય ખસેડતા નથી. આપ પણ તેનું સ્મરણ કરે છે કે જે પોતાની જીભ પર શ્રીવિઠ્ઠલેશને સતત જપે છે કે જે મન-કર્મ-વચન દરેક પ્રકારે આપશ્રીના ઉપદેશાનુસાર જ જીવન જીવે છે.

પછી કદાચ તેવો ભક્ત આપની સન્મુખ રહે કે દૂર રહે, આપશ્રીની સાક્ષાત્ સેવા કરી શકે કે ન કરી શકે તે બાબત ગૌણ બની જાય છે.

આમ શ્રીપ્રભુચરણથી દૂર જનાર શ્રીચાચાજીનો પ્રસંગ પ્રસિદ્ધ છે. રૂકમણિ વહુજી આપને પૂછે છે કે આપનાં નેત્ર લાલ કેમ છે ત્યારે શ્રીગુંસાઈજી કહે છે, ચાચાજી મારા નેત્ર સમાન છે, તેમને કંઈક દૈહિક દુઃખ હશે તેથી તે મને અનુભવાય છે. ચાચાજી પરદેશથી પાછા આવ્યા ત્યારે પૂછતાં જણાવ્યું કે મારા અંગુઠાને (પગના) ઠેસ લાગવાથી વાગ્યું હતું. આ પ્રકાર પરસ્પર પ્રીતિનો છે, સ્વામી-સેવક ભાવમાં અનન્યતાનો છે, સદા તેઓ એકબીજાના હૃદયમાં બિરાજેલા હોય છે. (૧)

કેટલાંક આને ભગવત્ સેવા છોડીને નામસ્મરણ કરવા સાથે સરખાવે છે તે યોગ્ય નથી કેમકે તેથી તો શ્રીપ્રભુચરણની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થઈ જાય છે. વળી આ ઉપદેશ, કથાની આસક્તિદશાવાળાની છે કે જે ભગવદ્ ગુણગાન વગર તરફડે. આ દીનકરદાસની કથા છે, ચાચાજીની કથા છે, પિરજાદીની કથા છે. તેથી સેવાથી છૂટી, નામનું નામસ્મરણ પકડી લેવા રૂપ તરણાને જે પકડીને સંસારથી પાર ઉતરવા ઈચ્છતા હશે તે તો ભ્રમમાં જ રહે છે. તેવી લોકીકી ચતુરાઈ કરવાવાળાને શ્રીવિઠ્ઠલેશ પણ પોતાનાથી દૂર જ રાખશે. (૨)

(૨૧) સારંગ

૪

૨/૧૭૩

કેસરકી ઘોતી કટી કેસરી ઉપરના ઓઢે

તીલક મુદ્રા ઘર ઠાડે મંદિર ગિરિધર કે

દોઉજનકી પ્રીતિકછુ કાહૂપેં ન કહી જાય

ઉત નંદનંદન ઈત વલ્લભ વરકેં ૧

કરકે શૃંગાર આજ લાડીલે ગોપાલજૂકો

લેત હેં બલાય વારવાર દોઉ કરકે

બેઉ મુસીકાત જાત ફૂલે ન સમાત ગાત

કહેં હરિદાસ મેં નિહાર દગ ભરકે ૨

ભાવાર્થ :

શ્રીગુંસાઈજીનો પ્રાકટયોત્સવ છે. આપશ્રી શૃંગાર કરીને પધાર્યા છે, હવે પોતાના પ્રિયતમને શૃંગાર કરવા પધારી રહ્યા છે.

આપે કટી પર કેસરી ધોતી ધારણ કરી છે અને શ્રી અંગ પર કેસરી ઉપરણો ઓઢ્યો છે. ભાલ પર તીલક અને શ્રી અંગ પર વૈષ્ણવી મુદ્રાને ધારણ કરીને આપ શ્રી ગિરિધર-ઠાકોરજીના મંદિર પધાર્યા છે.

આપનામાં શ્રીચંદ્રાવલીજીનો ભાવ પ્રકટ થયો છે તેથી આપે કટી પર કેસરી-

ઉત્સવ રૂપ કટી વસ્ત્ર અને તેના પર ઓઢણી પણ કેસરી છે. પ્રભુના યશની ધ્વજારૂપ આપ છે. કપાળ પર કુમકુમ તીલક-સૌભાગ્ય ચિન્હ છે અને સ્વકીય તરીકેની ઓળખ રૂપે આપે આ શૃંગાર બાહુ પર, કંઠ પર, હૃદય પર અને ઉદર પર તેમ વિવિધ મુદ્રા રૂપ શૃંગાર ધારણ કર્યા છે.

પરકીયામાં પરસ્પર પ્રીતિ સ્વકીયા કરતાં કંઈક વિશેષ હોય છે, પ્રીતિ કરતાં પણ આતુરતા વિશેષ હોય છે, જે પ્રીતિરૂપે પ્રકટ થાય છે. અહીં તો બન્નેય નિધિ છે તેથી તેમની પ્રીતિ પણ અગણિત છે તેથી કોઈ જ તેનું પૂર્ણતઃ વર્ણન કરી શકે તેમ નથી. (દોઉં જનકી પ્રીતિ કહ્યું કાહૂં પે ન કહી જાયે.) કેમકે બન્નેઉ જેના (વલ્લભના) આત્મજ છે તે પણ ખૂબ જ પ્રીતિ સભર છે. પ્રભુ નંદજી (આનંદરૂપ)ના સૂત છે તો શ્રીવિઠ્ઠલ શ્રીવલ્લભવરના (પ્રિયત્વ) પુત્ર છે (ઉત નંદનંદન ઈતિ વલ્લભવર કે.) (૧)

શ્રીવિઠ્ઠલે પોતાના લાડીલા ગોપાલના શૃંગાર આજે સ્વહસ્તે કર્યા છે. આ સારસ્વતકલ્પની લીલા છે. તેથી સામાન્યતઃ તો શ્રીયશોદાજી લાલનના શૃંગાર કરે છે પણ આજે તો શ્રીચંદ્રાવલીજીએ ગોપાલ (ઈન્દ્રિયધારી-ગોપીઓના ભાવનું પાલન કરનાર)ના શૃંગાર લાડ-વ્હાલ કરતાં કરતાં કર્યા છે, અને તે કર્યા પછી આપને કોઈની નજર ન લાગે માટે બંને હાથથી (દોઉ કરકે) (બલૈયા) ઓવારણા લઈ રહ્યા છે.

સ્નેહનું પરસ્પર આદાન-પ્રદાન થાય છે. તેથી બંનેના હૃદય હર્ષથી પૂલકાયમાન થઈ જાય છે. (ફૂલે ન સમાત) અને તે હૃદયનો ભાવ વદનકમળ પર પ્રકટ થઈ જાય છે. (બેઉ મુસીકત જાત) પ્રકટ થઈને સ્થિર થાય છે. આ શૃંગાર સમયે આભરણાદિ આપવા-મૂકવા માટે પ્રભુના ઘરની દાસી (હરિ-દાસ) કુમારિકાજી-રાધાસહચરીજી ત્યાં ઠાડા છે. તે આ બંનેય-યુગલ સ્વરૂપના દર્શન નયનાં ભરી ભરીને કરી રહ્યા છે. (કહે હરિદાસ મેં નિહાર દગ ભરકે) શૃંગારરસ-સંયોગ રસનું દાન પરસ્પર અને તેની પ્રસાદી હરિભક્તોને પણ મળે છે. (૨)

(૨૨) સારંગ પ ૨/૧૭૪

ગોવલ્લભ ગોવર્ધન વલ્લભ શ્રીવલ્લભ ગુણ ગીને ન બાંધ
ભૂવકી રેણું તરૈયા નભકી ઘનકી બુંદે પરત લખાઈ ૧
જિનકે ચરણકમલરજ વંદિત સંતન હોત સદા ચિતચાંઈ
છિતસ્વામી ગિરિધરન શ્રીવિઠ્ઠલ નંદનંદનકી સબ પરછાંઈ. ૨

ભાવાર્થ :

અહીં શ્રી છિતસ્વામીજી જે વધાઈ ગાય છે તે જાણે વલ્લભની હોય, નંદનંદનની હોય તેમ જણાય છે. પણ તેમની એકાંતિક ભક્તિ શ્રીવિઠ્ઠલેશચરણ પ્રતિ છે તેથી જે કંઈ કહે પણ તેમનો ભાવ તો શ્રીગુંસાઈજી પ્રતિ જ છે.

શ્રીગુંસાઈજીને ગાયો પ્રિય છે, ગોવર્ધન પણ પ્રિય છે. આપશ્રીની પ્રિયતાના ગુણો ગણી ન શકાય એટલા બધા છે અથવા કહો કે વલ્લભ ગાય રૂપે છે અને એ જ વલ્લભ ગોવર્ધન રૂપે છે. આમ સર્વ કાંઈ વલ્લભ બન્યા છે. તેથી તેમના ગુણો અગણિત છે અથવા ગાયોના સ્વામી આપ છે, શ્રીગોવર્ધન-ભક્ત શિરોમણિના સ્વામી-વલ્લભ પણ આપ છે આવા શ્રીલક્ષ્મીજી અથવા શ્રીસ્વામિનીજીના પ્રિય શ્રીવલ્લભના ગુણ અગણિત છે. અગણિત એટલે કેટલા ?

ભૂ-જમીન-પૃથ્વી ઉપરની રેણુ-રજને ગણો તો તેથી પણ વધુ (તરૈ) અથવા આકાશમાના ઘન-વાદળમાંથી વરસતા બુંદોની સંખ્યાથી પણ વધારે (પર) તેમ જણાવે છે (લખત) અથવા વેદને તેમ લાગે છે તેથી નેતિનેતિ કહે છે અથવા જમીનથી આકાશ સુધી બધું જ જે કંઈ જગ્યા છે તે ભરી દઈએ તો તેનાથી પણ પર-વધારે ગુણો આપના છે. (૧)

આવા આપના ચરણકમલની એક રજને વંદન કરવા માત્રથી સંત (જે પ્રભુને સમર્પિત થઈ જાય છે તે)ને પ્રભુ પ્રિય લાગવા લાગે છે. પ્રભુમાં આસક્તિ થઈ જાય છે અથવા ચરમકમલરજ નિરોધ સિદ્ધ કરી દે છે (ચિતચાંઈ). અને તે નિરોધ આવેશ માત્ર નથી પણ સદાકાળ રહે છે. છિતુ ચોબા કહે છે - શ્રીગુંસાઈજી તો મારા સ્વામી છે, હું આપનો દાસ છું, તે જ મારો સર્વ ભાર ઉઠાવવાવાળા ગિરિધરન છે, તે જ પ્રજભક્તોનો નિરોધ સિદ્ધ કરવા ગોવર્ધનધારણની લીલા કરનારા છે અને તે જ નંદનંદન છે બાકી જે કંઈ છે તે સર્વ તો આપની છાયા છે. તે સર્વ આપે ધારણ કરેલા રૂપ છે. તે સર્વ ઈચ્છે કે ન ઈચ્છે પણ આપથી વિમુખ થઈ શકે જ નહિ. અહીં પ્રભુ નંદનંદન શ્રીવિઠ્ઠલના બ્રહ્માત્મક સ્વરૂપનું વર્ણન જણાય છે. આપ સર્વરૂપ છે. અહીં પરમાત્મ સ્વરૂપ છે કેમ કે દેહધારીના આપ આત્મા છે અને જીવ પડછાયો છે.

અહીં ભગવાનરૂપે ગુણ ગીને ન જાઈ કહેતા ષડ્ધર્મ યુક્ત છે અને કૃષ્ણ રૂપે નંદનંદન તરીકે કહ્યા છે અને ઘરના ઠાકુર રૂપે વલ્લભ-પ્રિય કહ્યા છે. (૨)

ગાયનસોં રતિ ગોકુલસોં રતિ ગોવર્ધનસોં પ્રીતિ નિવાહી
શ્રીગોપાલ ચરણ સેવારતિ ગોપસખા સખ અમિત અથાઈ ૧
ગોવાણી જો વેદકી કહિયત શ્રીભાગવત ભલે અવગાહી
છીતસ્વામી ગિરિધરન શ્રીવિક્રલ નંદનંદનકી સખ પરછાંઈ ૨

ભાવાર્થ :

છીતસ્વામીજી માટે શ્રીપ્રભુચરણ અને ઠાકોરજી વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી તેથી તો તેવા ભાવવાળા છીતસ્વામીએ બિરબલનું વર્ષાસન ત્યાગીને તેને મ્લેચ્છ જાણ્યો છે. જેમ શ્રીયમુનાષ્ટકના શ્લોક-૪માં “ધનાધનનિભો સદા-ધ્રુવપરાશરાભિષ્ટદે”માં શ્રીયમુનાજી અને શ્રી ઠાકોરજીને અભેદ ભાવે શ્રીવલ્લભે વર્ણવ્યા છે તેમ. શ્રીપ્રભુચરણને ગાયો પ્રતિ ખૂબ જ રતિ-પ્રેમભાવ છે તેથી તો આપે ગોપાલપુર ગામ વસાવીને ગાયોના વાડામાં ગાયોને સુખ થાય તેવી વ્યવસ્થા ગોઠવી.

આપને ગોકુલ પ્રતિ પણ રતિ છે કેમકે ગોકુલ તો આપના પ્રાણનાથ કૃષ્ણનું ગામ છે. આપ ગોકુલ બિરાજે છે અને નિત્ય જતીપુરા જઈ શ્રીગોવર્ધનધરની સેવા કરે છે, આપ જતીપુરા પોતાના નવનીત પ્રિયજીને પધરાવીને નથી બિરાજતા.

શ્રીગોવર્ધન પ્રતિ પણ આપને પ્રીતિ છે તેથી આપ નિત્ય તેમના દર્શન કરી ગોવર્ધન ધરની સેવા કરે છે. ગોવર્ધનધરને શ્રમ ન થાય માટે આપે ત્યાં ઉપર પહોંચવાનો નાનો રસ્તો બનાવ્યો છે. તેનાથી ભિન્ન જગ્યાએ કોઈ ચાલે નહિ તેવી આપે સેવકોને સૂચના પણ આપી છે. આ પ્રકારે આપે આપની પ્રીતિને પ્રકટ કરી છે.

શ્રીગોપાલ-શ્રીગોવર્ધનધરની ચરણ-સેવામાં પણ આપને અત્યંત રતિ છે. જેથી તો શ્રીનવનિતપ્રિયજીની ગોકુલમાં અને ગોવર્ધનધરની જતીપુરામાં તેમ બાળકિશોર બંને લીલા ભાવના સ્વરૂપોની સેવા પ્રીતિ પૂર્વક કરે છે. આપ શૃંગાર કરતા હતા ત્યારે બહાર ધનના ઢગલા થવાના ખખડાટથી ચિત્ત સ્હેજ હટી ગયું ત્યારે આપે તેવા અનર્થકારક ધનને શ્રીયમુનાજીમાં પધરાવી દેવા આજ્ઞા કરી હતી. આવી આપની પ્રીતિ શ્રીગોવર્ધનધરમાં હતી. (૧)

(અનવસરના સમયમાં આપ શ્રીમદ્ભાગવતનું નિત્ય પારાયણ કરતા હતા (સાપ્તાહિકી નહિ) કેમકે ભાગવત અગોચર ભગવદ્ વાણી છે. (ગો-ગુપ્ત) અને શ્રીમદ્ ભાગવતની વેદથી ન્યૂનતા નથી. વેદમાં જે અસ્પષ્ટ લાગે તેનો ખૂલાસો

ભાગવતમાંથી મળે છે. આપે સુબોધિનીજી પર ટિપ્પણીજી નામક ટીકા પણ લખી છે.

છીતસ્વામીજી કહે છે - જે શ્રીગિરિધરણ-ઠાકુરજી છે તે જ શ્રીવિક્રલ-ગુંસાઈજી છે. આ બંને નંદનંદન છે અને જે કંઈ લીલાપરિકર છે તે આપના પડછાયા સમાન છે. જેમ પડછાયો વ્યક્તિથી દૂર ન રહી શકે તેમ આપના ભક્તો આપને સ્હેજ પણ છોડી શકતા નથી. તેવી પ્રીતિનું સિંચન આપે પોતાના ભક્તોમાં કર્યું છે. (૨)

કલિમેં એક બડો આધાર
શ્રીવલ્લભ ગૃહ શ્રીવિક્રલપ્રભુ આન લીયો અવતાર ૧
પૂરણબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ બિરાજત ખેલત આંગન દ્વાર
માધવ ચરણશરણ જે આયે તે ઉતરે ભવપાર ૨

ભાવાર્થ :

જે કલિકાળના પ્રભાવના કારણે ચિત્તશુદ્ધિ કે દોષ નિવૃત્તિ શક્ય નથી તેવા સમયમાં ભવ પાર ઉતરવા માટે સાધન રૂપ નાવડી કઈ ? અને તે મળી તો પણ તેનું સામર્થ્ય પાર ઉતારવાનું છે ? તેના પ્રત્યુત્તર રૂપે માધવદાસ કહે છે કે શ્રીવલ્લભના ઘરમાં શ્રીવિક્રલપ્રભુએ અવતાર લીધો છે. (૧)

તે શ્રીવિક્રલ સ્વયં પૂર્ણબ્રહ્મ કૃષ્ણ જ છે અને તે જ બાલકેલી કરતા આંગણા દ્વાર પાસે કે આંગણાની નજીકમાં ખેલી રહ્યા છે.

જે કોઈ જન રીત અનુસાર આપશ્રીને શરણે જાય તેને આપ જરૂર ભવ પાર કરાવી દે છે કેમકે આપ જ પ્રભુ છે. (૨)

શ્રીવિક્રલેશ ચરણકમલ પાવન ત્રૈલોકકરણ
દરસ પરસ સુંદરવર વારવાર વંદે
સમરથ ગિરિરાજધરણ લીલા નીજ પ્રકટ કરન ૧
સંતન હિત માનુષતન વૃંદાવન ચંદે
ચરણોદક લેત પ્રેત તતક્ષણ તે મુક્ત ભયે
કરુણામય નાથ સદા આનંદવિદિ કંદે
વારને ભગવાનદાસ વિહરત સદા રસિકરાય
જય જય ચશ બોલ બોલ ગાવત શ્રુતિ છંદે ૨

ભાવાર્થ :

ભગવાનદાસ કહે છે શ્રી વિઠ્ઠલેશનાં ચરણકમલનો પ્રતાપ એવો છે કે ત્રણે લોકના જીવોને (સ્વર્ગ, પૃથ્વી, પાતાળ) પવિત્ર-દોષરહિત કરવા સમર્થ છે. આપની સુંદરતા શ્રેષ્ઠ છે એવાં હે પ્રભુ, હું આપના દર્શન કરું છું, આપના ચરણસ્પર્શ કરું છું અને હું આપને વારંવાર વંદન કરું છું.

આપ જ કૃષ્ણનો અવતાર છે. જે કૃષ્ણો ગિરિરાજધારણ કરીને ઈન્દ્રને તથા વ્રજભક્તોને પોતાનું સામર્થ્ય બતાવીને આ નિજલીલાને પ્રકટ કરી હતી.

આપ જે વૃંદા-ગોપીઓના (વન) સમૂહ કે જે તારા સમાન છે તેમના માટે આપ ચંદ્ર (વૃંદાવન ચંદ) છો. તેવા આપ પરમેશ્વર હોવા છતાં ભક્તોના હિત માટે તેમને સ્વરૂપાનંદનું આ દેહથી જ દાન કરવા માટે મનુષ્ય તનુ ધારણ કર્યું છે. (૧)

એ પ્રસંગ પ્રસિદ્ધ છે કે આપના ચરણોદકથી પ્રેતનો તત્કાલ ઉદ્ધાર થયો હતો, આ પ્રમાણ છે. આવા જીવોના ઉદ્ધારનું કારણ આપનો કરૂણામય સ્વભાવ જ છે. આપ આનંદરૂપ તત્ત્વ-મૂળ રૂપે છે અથવા સર્વને પ્રસન્ન કરનાર આનંદરૂપ છો. ભગવાનદાસ કહે છે - હું આપના સ્વરૂપ પર બલિહારી-ન્યોછાવર થઈ જાઉં છું. આપ રસના ભોક્તાઓમાં શ્રેષ્ઠ (રસિકરાય) તેવા, પોતાના જનોને આનંદરસનું દાન કરવા વિહાર કરો છો. (વિહરત સદા રસિકરાય) આપની આવી ચેષ્ટાને નિહારીને શ્રુતિ જયઘોષ કરતી આપનો યશ છંદબદ્ધ રીતે ગાઈ રહી છે.

અલૌકિક આનંદરસનું દાન આપ સિવાય કોણ કરે ? તેથી યશ વારંવાર ગાય છે. જય જય યશ બોલ બોલ ગાવત શ્રુતિ છંદે. (૨)

(૨૬) સારંગ

૯

૨/૧૭૯

સદા વ્રજ હી મેં કરત વિહાર

તબકે ગોપ ભેખ વપુ ધાર્યો અબ દ્વિજવર અવતાર

૧

તબ ગોકુલમેં નંદસુવન અબ વલ્લભ રાજકુમાર

આપુન ચરિત્ર શિખાવત ઓરન નિજમત સેવાસાર

૨

યુગલરૂપ ગિરિધરન શ્રી વિઠ્ઠલ લીલા એક અનુસાર

ચતુર્ભુજ પ્રભુ સુખ શૈલ નિવાસી ભક્તન કૃપા ઉદાર

૩

ભાવાર્થ :

આજે શ્રીવલ્લભકુમાર તરીકેનું આપનું પ્રાકટ્ય છે અને ત્યારે-સારસ્વતકલ્પમાં

આપ નંદજીના કુંવર હતા. આજે ઉત્તમ દ્વિજ વર્ણમાં અવતાર છે, ત્યારે વૈશ્ય નંદજીને ત્યાં ગોપના વેશે દેહ ધર્યો હતો. (૧)

પરંતુ બંનેમાં જે સમાનતા છે તે એ કે આપ સદા વ્રજમાં જ વિહાર કરો છો. ત્યારે પણ ગોકુલ વૃંદાવનમાં વિહાર કરતા હતા અને અત્યારે પણ ગોકુલ-ગોપાલપુરમાં વિહાર કરો છો. ત્યારે વ્રજભક્તો સાથે અને આજે પણ વૈષ્ણવોની મધ્યમાં આપ બિરાજો છો.

આપની જીવનશૈલી-ચરિત્ર જ એવું છે કે તેનાથી આપના નિજજનો, પુષ્ટિભક્તિના સાર રૂપ જે સેવા છે તે શિખી જાય છે. આપ સેવા કરી શિખવે શ્રી હરિ. (૨)

એક ગિરિધરણ શ્રીકૃષ્ણ અને બીજા શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુ ચરણ આ બંને યુગલ રૂપ છે. આ બે સ્વરૂપ છે પણ લીલા એક સમાન-સરખી છે. ચતુર્ભુજદાસ કહે છે મારા સ્વામી (શ્રીઠાકોરજી અને વિઠ્ઠલેશ) તેમનું નિવાસ સ્થાન તો સુખ શૈલ (ભજનાનંદ) છે. આપ આનંદમય છે અને તેનું દાન કરવામાં પણ ખૂબ જ ઉદાર અને કૃપાવંત છો. (૩)

(૨૭) સારંગ

૧૦

૨/૧૮૩

અમૃત રસ શ્રવ્યો શ્રીવલ્લભ મુખ માધુરી

તાહી પીયો શ્રીવિઠ્ઠલેશ અતી હી અધાયકે

કૃપાકર રંચ દીયો દૈવી જીવન કો

કરહૂ અનુપાન પ્રપંચ તેં બચાય કે

૧

ઔષધીન આન ઐસી ભવસાગર તરવેડી

કીની હે અનેક ભાંત વિધસોં બનાય કે

વિષ્ણુદાસ નિશવાસર ભજો ઈનકે પદ

ચિંતા મત કરો, ધની શ્રી વિઠ્ઠલેશ પાય કે

૨

ભાવાર્થ :

વિષ્ણુદાસ છીપા જે શ્રીગુંસાઈજીના ઘરના પોરીયા છે તે પોતાની જ અનુભવ વાણી કહે છે.

પોતાનાં રંગેલાં થાન વેચવા નીકળેલા વિષ્ણુદાસ આગ્રામાં શ્રીમહાપ્રભુને ભેટી જાય છે. કપડાંનો ભાવ ચારઘણો બતાવે છે. શ્રીમહાપ્રભુ કૃપા કરીને તેના ચારઘણા

પ્રપંચને ખરીદી લે છે અને બદલામાં તેને ભગવદાસક્તિ ચૂકવે છે. વિષ્ણુદાસ ન્યાલ થઈ જાય છે કેમકે સેવાફલનું (અમૃતરસ) દાન આપે તેમને કરાવ્યું છે અને તે પણ સ્વમુખથી. તે ન સમજાયું તો આપે વિવરણ કરીને દાન કર્યું છે.

અમૃતરસ શ્રવ્યો શ્રીવલ્લભમુખ માધુરી

શ્રીવિહલેશે પણ આ સર્વ અમૃતરસ જે કન્હૈયાશાલ ક્ષત્રી તથા શ્રીદામોદરદાસ હરસાનીના હૃદયકુંભમાં શ્રીવલ્લભ પધરાવીને ગયા હતા તે આપે સામે જઈને ધરાઈ ધરાઈને પીધો.

શ્રીવિહલેશ અતિ કૃપાળુ છે તેથી તે જ શ્રીવલ્લભના માર્ગનું રહસ્ય પોતાના સેવકોને પણ યથાધિકાર રંચક દૈવીજીવ જાણ્યા તેમને આપ્યું. (કૃપા કર રંચ દીયો દૈવી જીવનકો) (૧)

આ અમૃતરસ જે છે તેનું ફળ શું છે તે કહે છે કે આ ઔષધી રૂપ છે. જીવમાં રહેલા દોષો-રોગોને દૂર કરે છે. તેથી તેનું અનુપાન કરશું તો પ્રપંચ-સંસારથી બચી જઈશું. (કરહું અનુપાન પ્રપંચ તે બચાય કે) અને આ ઔષધી એવી બનાવી છે કે જીવ ભવસાગર તરી જાય છે. (ઔષધિની આન એસી ભવસાગર તરવેકી) જીવો ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના છે તેથી તે દરેક માટે આપે ભવસાગર તરવાના ભક્તિરૂપ ઉપાયો પણ જાત ભાતના બતાવ્યા છે. ૨૫૨ વૈ. ની વાર્તા વાંચતાં જણાશે કે દરેકની ભક્તિનો પ્રકાર ભાતભાતનો છે પણ દરેકને ભજનાનંદરૂપ સુખ એટલે કે પ્રભુની સાક્ષાત્ અનુભૂતિરૂપ ફળ મળે છે. તે અમૃતરસનું અનુપાન કરી શકે છે તે સમાન છે. (કીની હું અનેક ભાંત વિધીસોં બનાય કે) વિષ્ણુદાસ વૃદ્ધ થયા છે ત્યારે સેવા સારી રીતે નભતી નથી ત્યારે શ્રીગુંસાઈજી પાસે આવે છે અને કંઈ સેવા માગે છે. શ્રીગુંસાઈજી વિષ્ણુદાસની પસંદગીની સેવા આપી દે છે. આ જે સેવા માગી તે પણ અમૃતરસ રૂપ છે કેમ કે શ્રીગુંસાઈજીના પોરીયા થયા હોવાથી આપ ત્યાંથી જ હંમેશા પધારે ત્યારે આપના ચરણની ઝાંખી થયા કરે. (વિષ્ણુદાસ નિસવાસર ભજો ઈન કે પદ) હવે તેમને કોઈ ચિંતા નથી કેમ કે તેમના માથે ધની શ્રી વિહલેશ બિરાજે છે. તેના કારણે તો તે ભલભલા પંડિતોને પ્રત્યુત્તર આપી શકતા હતા. શ્રીવલ્લભના મુખનાં વચનો કેવાં અમૃતરૂપ છે કે જેણે આજે આપણે વિસરી ગયાં છીએ તે વિષ્ણુદાસ આપણને સ્મરણ કરાવે છે. (૨)

(૨૮) નટ

૧૧

૨/૧૮૩

જો પેં શ્રીવિહલ રૂપ ન ધરતે

તો કેસેંકે ઘોર કલિયુગ કે મહાપતિત નિસ્તરતે

૧

સેવારીતિ, પ્રીતિ વ્રજજનકી શ્રીમુખતે વિસ્તરતે

શ્રીવિહલનામ અમૃત જીન લીનો રસના સરસ સુફલતે

૨

કીરતિ વિશદ સુની જીન શ્રવણની વિષય વિષ પરહરતે

ગોવિન્દ બલ દર્શન જીન પાયો ઉમગ ઉમગ રસ ભરતે

૩

શ્રીવલ્લભાષ્ટક શ્રીગુંસાઈજીએ રચ્યો છે. તેના એક શ્લોકની જ લગભગ પ્રતિકૃતિ રૂપ આ કીર્તન ગોવિન્દ સ્વામીએ રચ્યું જણાય છે.

નાવિભૂયાદ્ ભવાંશ્ચેદ્ અધિધરણિતલં ભૂતનાથોદિતાસન્

માર્ગધ્વાન્તાન્ધતુલ્યા નિગમપથગતૌ દેવસર્ગોડપિ જાતાઃ

૧

ઘોષાધીશં તદે મે કથમપિ મનુજાઃ પ્રાપ્નુચુર્નેવ દૈવી

સૃષ્ટિર્વ્યર્થા ચ ભૂયાન્ નિજફલરહિતા દેવ વૈશ્વાનરૈષાઃ

૨

ભાવાર્થ :

ગોવિંદસ્વામી કહે છે જો શ્રીવિહલ ભૂતલ પર રૂપ ધારીને ન પધારત તો આ ઘોર કલિયુગ જે સૌને મહાપતીત કરી રહ્યો છે, તેવા મહાપતીતો કેવી રીતે તરી જાત ? અર્થાત્ ભવસાગરને ન તરી શકત. (૧)

આપે પોતાના શ્રીમુખથી સેવાનો પ્રકાર તથા વ્રજજનોનો ભાવ પ્રકટાવીને તેનો વિસ્તાર કર્યો. રાગ-ભોગ-શૃંગારથી રીતી અને પોતાનાં વચનામૃતોથી ભાવ. ‘શ્રીવિહલ’ નામ જ ‘અમૃત’ છે, તે પીનારને ફરી જન્મ-મરણ નથી થતા. આપનાં વચનામૃતો રસ ભરપૂર છે અને તેનું શ્રવણ કરે તે ઉત્તમ ફળ (સુફલતે)ને પામે છે. અલીખાન-પીરજાદી તો મ્હેચ્છ હતા પણ આપની વાણીનું શ્રવણ તેમને ફળ્યું. (૨)

જેમણે જેમણે આપની દશે દિશામાં ફેલાયેલી કીર્તિના ગાન સાંભળ્યા તેમને તેમને સંસારના વિષયોમાંથી આસક્તિ લુપ્ત થઈ ગઈ અને ભગવદાસક્તિ પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. રૂપમુરારીદાસ જે શિકાર કરીને આવ્યા હતા, પણ આપણી કીર્તિરૂપ દર્શનથી ઉત્તમભક્ત થઈ ગયા. વિષયો છૂટી ગયા, છીતુ ચોબાની પણ આ જ કથા છે. આપની કીર્તિ સાંભળીને પરીક્ષા લેવા આવ્યો હતો પણ અનન્ય ભક્ત થઈ ગયો.

ગોવિન્દસ્વામી કહે છે કે પ્રભુની કૃપાથી (ગોવિન્દબલ) જેમને શ્રીવિઠ્ઠલેશના દર્શન થયા તેના હૃદયમાં આપ અઢળક (ઉમંગ) ભજનાનંદ રૂપ રસ ભરી દે છે. માણિક્યંદને અટારીમાંથી દર્શન થયા તો રાતભર રસથી છક્યા રહ્યા અને આત્મીયી ભરેલા થયા (ઉમંગ ઉમંગ રસ ભરતે) (૩)

(૨૯) નટ ૧૨ ૨/૧૮૪

હમ તો શ્રી વિઠ્ઠલનાથ ઉપાસી

સદા સેઉં શ્રીવલ્લભનંદન કહા કરું જાય કાશી ? ૧

ઈને છાંડ જો ઔરે ધ્યાવે સો કહીયે અસુરા સી

છીતસ્વામી ગિરિધરન શ્રીવિઠ્ઠલ બાની નિગમ પ્રકાશી ૨

ભાવાર્થ :

છીતસ્વામી કહે છે કે અમારા ઉપાસ્ય તો શ્રીવિઠ્ઠલનાથ છે અમે બીજા કોઈને જાણતા નથી. અમે તો તે કે જે શ્રીવલ્લભના નંદન-લાલન છે. તેમની જ સેવા કરીએ છીએ. અમારે તીરથ જઈને કયું ફળ મેળવવાનું છે ? સર્વ ફળનું ય ફલ તો અહીં છે.

માટે જ પુરુષોત્તમદાસ શેઠની બેટી રૂકમિણિ ૨૪ વર્ષે, જ્યારે ગુંસાઈજી પધાર્યા ત્યારે ગંગાકાંઠે ગઈ. તેણે ગંગાસ્નાન નહિ પણ સૌના તારણહાર શ્રીવિઠ્ઠલના દર્શન સિંધુમાં સ્નાન કર્યું છે. તે પણ સેવા છોડી ગંગા સ્નાને ન્હોતી ગઈ. (૧)

શ્રીપ્રભુચરણને છોડીને જે બીજે ફલ પામવાને દોડે એનો અર્થ જ એ થયો કે તે આસુરી ભાવવાળો જીવ છે. અન્યથા તેને બીજે જવાની રૂચિ જ શા માટે થાય ?

એક વૈષ્ણવ શ્રીનાથજીની પંખાની સેવા છોડીને તે વ્રજયાત્રા કરવાની શ્રીગુંસાઈજી પાસે આજ્ઞા માંગે છે, ત્યારે સૌ વૈષ્ણવોને આશ્ચર્ય થાય છે કે શ્રીપ્રભુચરણ તથા શ્રીગિરિરાજધરણનું સાન્નિધ્ય છોડી યાત્રાએ કેમ જાય છે ? પણ તેણે જે ફૂલ ચોરનાર છોકરાને શ્રીજીની સમક્ષ માર્યો હતો તે આસુરાવેશે તેને આમ કરાવ્યું હતું.

છીતજી કહે છે કે - મારા સ્વામી શ્રીવિઠ્ઠલ છે તે જ ગિરિધરણ છે અને એમની વાણિ રૂપ જે નિગમ-વેદ છે તેનો જ પ્રકાશ પોતાના વચનામૃત રૂપે કર્યો છે.

તેવા વચનો જેમનાં છે તે જ મારા ઉપાસ્ય છે, તે જ મારા સેવનીય છે, તેમના જ ચરણકમલનો હું દાસ છું અને તેમની જ વાણીનું શ્રવણ કરું છું. (૨)

(૩૦) પૂર્વી

૧૩

૨/૧૮૫

તુમારે ચરણકમલકે શરણ

રાખો સદા સર્વદા જનકોં વિઠ્ઠલેશ ગિરિધરણ ૧

તુમ બીન ઓર નહિ અવલંબન ભવસાગર દુસ્તરણ

ભગવાનદાસ જાય બલિહારી ત્રિવિધ તાપ ઉર હરણ ૨

ભાવાર્થ :

ભગવાનદાસ કહે છે - હે વિઠ્ઠલેશ, હું આપના ચરણકમલનો શરણાગત છું. આપના ચરણકમલ જ મારા ભાવના રક્ષક છે. (તુમારે ચરણકમલ કે શરણ). આ આપના જનને આપ આપના આશ્રયે હંમેશાં રાખો અને સર્વ પ્રકારે રાખો. જેમ કૃષ્ણલીલામાં આપ વ્રજભક્તોના રક્ષક બન્યા હતા અને આપે ગિરિને ધારણ કર્યો હતો, તે આશયની લીલા આપ મારા અર્થે કરો, કેમકે જેમ ગોપીજનો આપના જન હતા તેમ હું પણ આપનો છું. (૧)

જેમ વ્રજભક્તોને આપ સિવાય કોઈનું અવલંબન-આધાર ન્હોતો તેમ મને પણ નથી અને આ ભવસાગર તો તરી જવો અતિ દુર્લભ છે. (ભવસાગર દુસ્તરણ) અથવા ભવસાગરને પાર કરાવનાર આપ માત્ર જ છો.

આપે જ મારા હૃદયના ત્રણ પ્રકારના - આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક તાપને સમાવ્યા છે. આપની મારા પર અનહદ કૃપા છે. હું આપને ન્યોછાવર થાઉં છું. (ભગવાનદાસ જાય બલિહારી ત્રિવિધ તાપ ઉર હરણ) (૨)

(૩૧) ગૌરી

૧૪

૨/૧૮૬

હોં ચરણાત પત્રકી છેયાં

કૃપાસિંધુ શ્રીવલ્લભનંદન બહો જાત રાખ્યો ગહી બહીયા ૧

નવનખચંદ્ર શરદમંડલ છબિ હરતતાપ સ્મરત મન મહિયા

છીતસ્વામી ગિરિધરન શ્રીવિઠ્ઠલ સુચશ વખાન સકત શ્રુતિ નહીયાં ૨

ભાવાર્થ :

છીત સ્વામી કહે છે કે - મારો આશ્રય (છૈયા) આપ વૃક્ષ રૂપી પાંદડાની છાયાનો છે. જો આ છાંયો પ્રાપ્ત ન થયો હોત તો તો હું સંસારના દાવાગ્નિમાં બળીને ભખ થઈ ગયો હોત ! અથવા છીતસ્વામી કહે છે કે - હું તો સંસારના ભવસાગરના પ્રવાહમાં તણાઈ રહ્યો હોત. તેમાંથી બચવાનો મારો કોઈ પુરુષાર્થ ન્હોતો કે

ન્હોતું સામર્થ્ય પણ આપના ચરણરૂપી એક પાંદડું મને તે ભવસાગરમાં પ્રાપ્ત થયું તેના આધારે હું બચી ગયો. (હોં ચરણાત પત્ર કી છેયાં) હું ભવસાગરમાં પાંદડું હતો પણ આપ તો કૃપાસિંધુ હતા. વળી આપ શ્રીવલ્લભનંદન છો, આપના સર્વસ્વ તેવા કૃષ્ણ છો તેથી તો આપે મને નિઃસાધન જાણીને મારો હાથ પકડી લીધો અને પ્રવાહમાં વહી જતો હતો તેને બચાવી લીધો (બહો જાત રાખ્યો ગહી બહીયાં) (૧)

જે કોઈ આપનું સ્મરણ મનમાં પણ કરે છે તેના ત્રિવિધ તાપનું હરણ કરવાવાળા આપના ચરણના નૂતન નખચંદ્રોની શિતળતા છે. તેવું આપનું સ્વરૂપ છે. (છબિ) છીતુના સ્વામી શ્રીગિરિધરન જ વિઠ્ઠલ રૂપ પ્રકટયા છે. તેમના યશ-ગુણની કીર્તિ પૂરેપૂરી વેદની શ્રુતિઓ પણ કરી શકવા સમર્થ નથી. (સુયશ વખાણ સકત શ્રુતિ નહિયાં) (૨)

(૩૨) કાન્હરો

૧૫

૨/૧૯૪

તિહારી કૃપા વિઠ્ઠલેશ ગુસાંઈ

અપથ મારગ તજે, ભક્તિ મારગ રુચિ શ્રીગિરિધરદર દઈ દીખાઈ ૧

તન મન પ્રાણ સમર્પણ કીનોં શ્રીભાગવત-વિધિ નઈ શિખાઈ

છીતસ્વામી ગિરિધરન શ્રીવિઠ્ઠલ અગનિત મહિમા વરની ન જાઈ. ૨

ભાવાર્થ :

છીતસ્વામી શ્રીગુંસાઈજીના પોતા પરના ઉપકારોને યાદ કરે છે તથા આપના અન્ય પરની કૃપા વર્ષાના દર્શન કરીને કહે છે કે હે વિઠ્ઠલેશ આપ કૃપાવંત છો માટે જ આપ ગુસાંઈ કહાવો છો. સર્વ દેહધારી (ગો)ના સ્વામી (સૈયાં) હોવાના કારણે આપ કૃપાવંત છો.

જે કોઈ અપથ-ગેરમાર્ગે ચાલતો હોય પણ જો તેને છોડી દેવાની તત્પરતા બતાવે અને જેની ભક્તિમાર્ગમાં રુચિ હોય એટલે કે જે પરબ્રહ્મ કૃષ્ણની પ્રેમપૂર્વિકા સેવા અને કથામાં રુચિ ધરાવતો હોય તેને આપ શ્રીગિરિધર-ઠાકોરજીના દર્શન કરાવો છો. (દીખાઈ) અને પછી તેના માથે પધરાવી દઈ સાક્ષાત્ દર્શન કરાવો છો. (દઈ) તેને સમર્પણ ભાવથી દીક્ષીત કરે છે. તેથી તે પોતાના તન-મન-પ્રાણ બહારનો દેહ (તન) અંદરનો દેહ (મન) અને સર્વ ચેષ્ટામાં કારણરૂપ (પ્રાણ) સર્વનો વિનિયોગ માત્ર ભગવદર્થે જ કરાવો છો. આ પ્રકારે તેને પોતાનું સર્વ સમર્પણ પ્રભુમાં કરાવડાવો છો, જેના કારણરૂપ શ્રીગુંસાઈજી આપ છો. (૧)

વળી આપે શ્રી ભાગવત પારાયણ સંબંધિતની નવી રીત (પ્રકાર) પોતાના સેવકોને શિખવી.

શ્રીભાગવત સર્વ ગ્રંથો વેદ-ગીતા-બ્રહ્મસૂત્ર-પુરાણ વગેરેનો સાર છે, કેમકે તેમાં જે કંઈ લીલા વર્ણન છે, તેમાં પ્રભુની સર્ગથી શરૂ કરી આશ્રય સુધીની સર્વ લીલાનું વર્ણન છે અને તે પ્રભુએ આનંદાર્થે જ કરી છે, અન્ય કોઈ પ્રયોજન નથી માટે ભક્તે પણ તે લીલાનું ગાન ભક્તિ અર્થે જ કરવાનું છે. અન્ય કોઈ પ્રયોજન માટે નહિ.

આ નવી વાત છે કેમકે આ પહેલાં ભાગવતકથા કહેનારા અને સાંભળનારા તેનો ઉપયોગ દુઃખ નિવૃત્તિ અને સુખ પ્રાપ્તિ માટે કરતા હતા, જે ભાગવતનું અવમૂલ્યન હતું.

શ્રીમદ્ ભાગવત સ્વયં ભગવાનનું નામાત્મક સ્વરૂપ હોવાથી તેનો મહિમા-માહાત્મ્ય અગણિત છે. તેનું ફલ બ્રહ્માનંદ (ગણિતાનંદ) થી પણ આગળ છે. આ વાત આપે આપના સેવકોને દૃઢ કરાવી. આપે ભાગવત પર ટિપ્પણી કરીને કૃષ્ણભક્તને આપી-આપ નિત્ય અનવસરમાં સુબોધિનીનું પઠન-વાચન કરતા-સંભળાવતા. પીરજાદી વગેરે આપના મુખ્ય શ્રોતા હતા. આમ આપે સેવા-કથાના પ્રેમમય ભક્તિમાર્ગે પોતાના જીવોને દોરીને મહા ઉપકાર કર્યા.

છીતસ્વામીને મન તો શ્રીવિઠ્ઠલ અને શ્રીગિરિધર અને શ્રીમદ્ ભાગવત વગેરેની વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી. ભેદ સહિષ્ણુ અભેદ છે. તેવી તેમની દૃષ્ટિ છે. તેથી તો તે શ્રીવિઠ્ઠલેશનો જ મહિમા ગાઈ રહ્યા છે. અથવા પોતાનામાં જ શ્રીગિરિધરનાં દર્શન કરાવે છે (છીતસ્વામીને અને માણેકચંદને) (૨)

(૩૩) કાન્હરો

૧૬

૨/૧૯૫

પરમકૃપાળુ શ્રીવલ્લભનંદન કરત કૃપા નિજ હાથ દે માથે

જે જન શરણ આય અનુસરહી ગહિ સોંપત શ્રીગોવર્ધન નાથે ૧

પરમ ઉદાર ચતુર ચિંતામણિ રાખત ભવધારા તે સાથે

ભજુ કૃષ્ણદાસ કાજ સળ સરહીં જો જાને શ્રીવિઠ્ઠલનાથે ૨

ભાવાર્થ :

શ્રીવલ્લભનંદન હોવાના કારણે આપ પુષ્ટિસ્થ છે અને તેથી પરમકૃપાળુ છે. વલ્લભનંદન હોવાના કારણે આપ સેવકજનોના પ્રિય બની રહ્યા છો અને સેવકો આપને પ્રિય છે. તેની અભિવ્યક્તિરૂપે આપ પોતાનો હસ્ત સેવકના માથે ધરો

શ્રીગુસાંઈજીની વધાઈ

૮૫

છો. એટલે કે આપે શરણ-રક્ષકપણું સ્વીકાર્યું છે અથવા આપના જે નિજ-ઠાકોરજી છે તેમના શરણાગત ભક્તોને કરી દીધા છે. (નિજેચ્છા-નિજાનામ્- નિજભક્તા નામ્).

જે કોઈ ભક્ત આપના શરણે રીતે કરીને આવે છે તેના પૂર્વકાળના દોષોને આપ ધ્યાનમાં નથી લેતા. રૂપમુરારીદાસ શિકારીના વેશમાં આપને શરણે આવ્યા, તેવા અનેક પ્રસંગો છે. પણ શરણે આવ્યા પછી જે આપના માર્ગીય ઉપદેશનું સારી રીતે અનુસરણ કરે છે. (અનુસર હી) તેવાને આપ ગ્રહણ (ગ્રહી) કરી રાખો છો અને પછી તેને શ્રીગોવર્ધનનાથને સોંપો છો અથવા તો જેની ઈન્દ્રિયોનું ઉર્ધ્વીકરણ (અલૌકિકત્વ) કરવા જે સમર્થ છે. (નાથ) તેમને સોંપો છો. (૧)

પોતાનાં ભક્તનું ઈષ્ટ કરવા બાબતમાં આપ સમાન ઉદાર કોઈ નથી. (પરમ્ ઉદાર) આપ આ સંબંધે ચતુર પણ છો. કેમકે દરેક ભક્તની ભિન્ન ભિન્ન ખાસીયત, જીવનશૈલી હોવા છતાં આપ દરેકને પ્રભુયોગ્ય બનાવી દો છો. તે જ આપની ચતુરતા છે.

કોઈ ભોળી વહુ છે. તો કોઈ કૃષ્ણભટ્ટ ચતુર છે. કોઈ નિત્યલીલાના દર્શન કરનાર મુગ્ધ છે તો કોઈ સાપને મારનારો કૂર છે, કોઈ દીવાન છે તો કોઈ માટી ખોદે છે. કોઈ લક્ષ્મીદાસ આપને ટકોરે છે. તો કોઈ માણેકચંદ પરમ આજ્ઞાંકિત છે.

આ સર્વ માટે આપ ચિંતામણિરૂપ છો. કેમકે વગર માંગે, માત્ર મનમાં ઈચ્છા કરનારને આપ તેના કલ્યાણરૂપ મનોરથ પૂર્ણ કરવાવાળા છો અને આ જે ભવસાગરનો પ્રવાહ છે તેવા પ્રચંડ પ્રવાહમાં આપ તેને હાથ આપી બચાવનારા છો, એટલું જ નહિ તેની ઉન્નત ગતિ કરાવનારા છો.

કૃષ્ણદાસ કહે છે - જે આપને ભજે છે અને આપને સ્વયં વિહ્વલનાથ ઠાકોરજી તરીકે અભેદરૂપે જાણે છે તેના સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થઈ જાય છે.

કૃષ્ણદાસ અધિકારીએ શ્રીગુંસાઈજીને છ માસ માટે શ્રીગોવર્ધનધરની સેવાથી દૂર કર્યા. આ વાત જ્યારે બિરબલે જાણી ત્યારે કૃષ્ણદાસને કેદ કર્યા પણ ગુંસાઈજીએ આ વાત જાણી ત્યારે ગિરધરજીને કહ્યું - કૃષ્ણદાસ છૂટશે પછી જ હું અન્ન લઈશ. આવી પરમકૃપાળુતા-ઉદારતા-શરણાગત વત્સલતા અને અપકારને ધ્યાનમાં નહિ લેનારા થતાં સેવકને પ્રતિ ઉપકાર કરનારા આપ છો. તેવી કૃષ્ણદાસને પ્રતિતિ થઈ ત્યારે કૃષ્ણદાસે ભાવવિભોર અવસ્થામાં આ કીર્તન આપની સમક્ષ ગાયું. (૨)

(૩૪) રાગ બિહાગ

૧૭

૨/૧૯૮

જુગ જુગ રાજ કરો શ્રીગોકુલ જુગ જુગ રાજ કરો
ચહ સુખ ભજન પ્રતાપ તેજ તેં છિન ઈત ઉસ ન ટરો
પાવનરૂપ દિખાય મહા પ્રભુ પતીતન તાપ હરો
વિશ્વવિદિત દીની ગતિ પ્રેતન કયોં ન જગત ઉદ્ધરો
શ્રીવલ્લભકુલ કમલ અમલ રવિ ચશ મકરંદ ભરો
નંદદાસ પ્રભુ પટ્ગુણ સંપન્ન શ્રીવિહ્વલેશ વરો

૧

૨

૩

ભાવાર્થ :

નંદદાસજી શ્રીપ્રભુચરણના આશ્રયનું પદ ગાય છે. હે વિહ્વલેશ, આપ શ્રીગોકુલમાં યુગો પર્યંત રાજ કરો એટલે કે કૃષ્ણપ્રેમી ભક્તોનાં હૃદય ‘શ્રીગોકુલ’ છે કે જ્યાં શ્રીકૃષ્ણ લીલાપરિકર સહિત બિરાજે છે પણ આ લીલા અવગાહનના નિયામક-રાજા આપ છો આપ કૃપા કરો તો જ હૃદયમાં બિરાજેલા પ્રભુની નિરોધ લીલાની અનુભૂતિ થાય. તેથી જ કહે છે - ‘ચહ સુખ ભજન પ્રતાપ તેજ તેં’ આ જે ભજનરૂપ સુખ છે તે આપના તેજ પ્રતાપના કારણે જ શક્ય બને. એટલા માટે આપ મારા હૃદયમાંથી એક ક્ષણ પણ ખસો નહિ. આપ ખસશો તો લીલાનુભૂતિ પણ બંધ થશે. (છિન ઈત ઉત ન ટરો.) (૧)

અમે તો અધમ-પતીત છીએ એટલે કે અનેક દોષોથી ભરેલા છીએ અને તેથી અમે ગમે તેટલું સાધન કરીએ તો પણ અમારા વિષયાકાન્ત દેહમાં પ્રભુ બિરાજે નહિં. એવું કોઈ સાધન નથી કે જે અમારા દોષોને નિઃશેષ કરી શકે. તેથી આપનું પાવન કરવાવાળું રૂપ અમને દર્શાવો. તેના દર્શન માત્રથી જ અમારા દોષોની સંપૂર્ણ નિવૃત્તિ થઈ જાય તો ભગવદ્ સંયોગમાં રસરૂપ પ્રભુની અનુભૂતિ થાય.

આપે એક વખત આવા જ પાવનરૂપના દર્શન પ્રેતયોની વાળાને કરાવ્યા હતા. જેથી તે હતીત-પતીતનો ઉધ્ધાર થઈ ગયો હતો. જો આવાનો ઉધ્ધાર કરી શકો તો તો પછી જગતને ઉધ્ધારવાનું સામર્થ્ય આપમાં હોય જ. (વિશ્વવિદિત (જગજાહેર) દીની ગતિ (ઉધ્ધાર) પ્રેતન કયોં ન જગત ઉધ્ધરો.) (૨)

શ્રીવલ્લભના ઉત્તમ કુળમાં આપ વિશુદ્ધ કમલ સમાન છો અને આપ તો રવી-સૂર્ય સમાન છો. આપના પ્રાકટ્યથી વલ્લભ કૂળની ખ્યાતિ દશે દિશામાં ફેલાઈ છે.

તેવો આપનો યશ-ગુણગાન-મકરંદ રૂપ સુગંધથી મને પણ ભરી દો. આપની કથાથી મારું ચિત્ત પ્લાવિત થઈ જાય તેમ કાં ન કરો ?

(શ્રીવલ્લભકુલ કમલ અમલ, રવિયશ મકરંદ ભરો)

નંદદાસજી કહે છે શ્રીવિઠ્ઠલેશ તો મારા સ્વામી છે કે જે ષડ્ગુણથી સંપન્ન છે. એવા શ્રી વિઠ્ઠલેશ સાથે મારું અતૂટ જોડાણ બની રહ્યો. (વરો) અથવા વિઠ્ઠલેશ મારું વરણ કરે. મને પોતાનો કરી રાખો.

નંદદાસજી કહે છે કે જીવ તો પતીત છે પણ આપનું પાવનકારી રૂપ દુષ્ટોનો પણ ઉદ્ધાર કરે, તો અમારો તો કરે જ, એટલું જ નહિ અમારું હૃદય પણ આપની ભક્તિથી ભરી દે, કેમકે આપ તો સર્વગુણોને ધારણ કરી રાખનારા છો. (૩)

ભોગી

(૩૫) આસાવરી

૧

૨/૨૩૪

ભોગી ભોગ કરત સબ રસકો

નંદનંદન જસોદાકો જીવન ગોપીન માન પતિ સર્વસ કો ૧

તિલભર સંગ તજત નહિ નિજજન ગાન કરત મનમોહન જસકો

તિલતિલ ભોગ ઘરત મન ભાવત પરમાનંદ સુખ લે યહ રસકો ૨

ભાવાર્થ :

ભોગી છે તે તો બધા જ રસનો ભોગ કરે તો જ ખરો ભોગી. સર્વ રસનો ભોગ કરવાનું સામર્થ્ય તે ભોગી. શાસ્ત્રમાં જે રસ કહ્યા છે તે તો ખરા જ.

જૂઓ હવે પ્રભુ કેવા કેવા રસનો ભોગ કરે છે તે જોઈએ.

નંદજીની સાથે પોતે પુત્ર ભાવે ભોગ કરે છે.

જશોદાજીનો વાત્સલ્યભાવ છે અને તેમના જીવનરૂપ છે. તેથી તેવા ભાવનો ભોગ કરે છે.

ગોપીજનો સાથે માન-ભાવનો ભોગ કરે છે. અને સર્વના રક્ષક-પતિ છે તે ભાવનો પણ ભોગ કરે છે. નંદજીમાંથી રાજસ ભાવનો યશોદાજીમાંથી સાત્વિક ભાવનો અને ગોપીજનોમાંથી તામસ ભાવનો તથા સર્વના પતિ રક્ષક હોવામાં નિર્ગુણ ભાવનો. આમ આ “ભોગી ભોગ કરત સબ રસકો.”

પ્રભુ ભોક્તા છે અને જડ-જીવ સૃષ્ટિ ભોગ્ય છે. જેમ ચેતનજીવો જડ સૃષ્ટિને પોતાની ભોગ્ય માને છે તેમ ! (૧)

આ ભોગી પોતાના ભોગ્યનો સંગ ક્ષણભર (તિલભર) પણ છોડતા નથી, આ ઉત્તમ ભોગીનું લક્ષણ છે. દરેક જડ-જીવમાં સચ્ચિદાનંદત્વ સર્વકાળમાં હોય છે જ. જીવમાં અંતર્યામી-પરમાત્મ સ્વરૂપે હોય છે જ. તેથી આપ જીવને કે જડને ક્ષણ ભર પણ ત્યજતા નથી.

તે જ પ્રકારે પ્રભુ જેને પોતાનો જાણે છે તેને સંયોગરૂપે હંમેશાં સંગી બનાવે છે અને વિપ્રયોગમાં અંતઃકરણમાં બિરાજીને સંગી બનાવે છે. તેથી આ ભોગી ક્ષણભર પણ નિજજનને છોડતા નથી. (તિલભર સંગ તજત નહિ નિજજન) અને આ ભક્તો પણ પોતાના ભોગીના યશનું ગાન કર્યા કરે છે. તેમનું મન પ્રભુથી મોહ પામ્યું છે. તેથી તેઓને માટે પણ પ્રભુના ગુણગાન સિવાય કોઈ વિષય જ નથી રહ્યો. તેથી તો તેઓ પણ પોતાના ભોગીને જે જે ગમે છે તે તે બધી જ વસ્તુ (તીલ-તીલ) (અસંખ્ય) અથવા પ્રત્યેક ક્ષણે પ્રભુને, ભોગ ધરતા જ રહે છે અને પ્રભુ પણ ભક્તના આ ભોગનું કે ભક્તના સ્નેહ રસનું સુખ લે છે અથવા પ્રભુ-ભોગી જે રસનો ભોગ કરે છે તે પરમ-આનંદ રૂપ છે.

અથવા ભક્ત પોતાની પાસેની તુચ્છ-નાનીસી વસ્તુ પણ ભોગ ધરે છે તે પણ પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાના ઈરાદે ! ને તે સામગ્રીના ભાવથી ધરે છે તેના રસનું (ભક્તના) કે (ચીજના) પ્રભુ ખૂબ જ આનંદપૂર્વક અને રસપૂર્વક સુખ લે છે, જેમ પદ્મનાભદાસજીએ છોલાની અલગ અલગ ઢગલી કરી તેમાં બધી ચીજના ભાવ કર્યો. તો પ્રભુ તે તે ભાવથી ખૂબ પ્રસન્ન થઈ આરોગતા વળી ગિરિધરજીને કહ્યું આપના છપ્પનભોગ કરતાં પદ્મનાભદાસના એક છોલામાં વિશેષ રસ આવ્યો. આવા ભોગી છે આ. (૨)

મકરસંક્રાંતિ

(૩૬) ધનાશ્રી

૨

૨/૨૩૫

ગોપાલ માઈ ખેલત હે ચોગાન

વ્રજકુમાર બાલકસંગ લીને વૃંદાવન મૈદાન ૧

ચંચલ બાજી નચાવત આવત હોડ લગાવત આન

સબહી હસ્ત લે ગેંદ ચલાવત કરત બાબાકી આન ૨

ભાવાર્થ :

હે સખી જો આ ગોપાલ ‘યોગાન’ નામક રમત રમે છે. આ વ્રજકુમાર બધા બાળકોની સાથે લઈને વૃંદાવનના મોટા મેદાન પર આવ્યા. (૧)

કેવી રીતે આવ્યા તો પોતાના તેજલા (ચંચલ) ઘોડાને નચાવતા આવ્યા અને હોડ-હરિકાઈ કરાવતા આવ્યા. બધા હાથમાં ગેંદ લઈને ફેંકે છે અને ફેંકતા ફેંકતા બાબાની દુહાઈ દે છે. (૨)

પ્રભુની આ રમતમાં તે મહાબલ છે તે નિ:શંક છે. કેમકે તેમના પ્રાવીણ્ય સામે રાજાઓના કુળનું અભિમાન હોય તે પણ હરાઈ જાય છે. પરમાનંદદાસના આ ઠાકુર તો આનંદ નામક ગુણના નિધાન ભંડાર છે. (યોગાન-કંઈક પોલો-ઘોડા પર રમાતી રમત હોવી જોઈએ.) (૩)

પતંગ

(૩૭) અડાનો

૩

૨/૨૪૦

કાન્હ અટા પર ચંગ ઉડાવત મૈં ઈતને ઉત આંગન હેયો
નૈન ભયે વિભિચારી નારાયણ ભાજત લાજ કીધો ભટ મેરો. ૧
મોહી તો યહ જક લગી રહત હૈ ક્યોં હૂં ક્યોં હૂં ફિરત ન ફેયો
પરમાનંદ પ્રભુ યહ અચંભો અંચત ડોર કીધો મન મેરો ૨

ભાવાર્થ :

૧ કનૈયો અટારી-અગાશી ઉપર પતંગ ઉડાવે છે અને હું તો તેને અહીં-તહીં આંગનમાં જ શોધતી રહી.

મારાં નૈન (દૃષ્ટિ) વ્યભિચારી હોવાથી શોધવા માટે ભટકવા લાગી.

હે નારાયણ ! તેને તો ભાગી જતાંય લાજ ન આવી અને મારામાં શૂરવીરતા ન હોવાથી હું તેને રોકી ન શકી.

મારી જીદ છે, પણ તે ય કેમે કરી પાછા ફરતા નથી. પરમાનંદ પ્રભુએ આશ્ચર્યજનક કર્યું કે મારા જીવનનો દોર ઝૂંટવી લઈને મન એમનામાં કરી લીધું.

૨. કનૈયો અટારી પર ચંગ ઉડાડે છે અને હું આંગણમાં અહીં તહીં શોધું છું. મારા નયન તેમના પ્રતિ ખૂબજ લાલાયિત છે પણ તે નારાયણ તો ભાગી ગયા. તેથી મને લાજ આવી. પછી મારી શૂરવીરતા કેવી.... ?

૩. કનૈયો તો અલૌકિક સ્થાન (અટારી) અક્ષર પર બિરાજીને આ બધી લીલા કરી રહ્યો છે. (ચંગ ઉડાવત) અને હું તો તેમને ભૂતલ પર શોધું છું. એટલે કે તેમની લીલા સ્વરૂપ અપ્રાકૃત છે અને હું તેમને પ્રાકૃત જાણીને વ્યવહાર કરવા માંગું છું. (મૈં ઈતને ઉત આંગન હેયો)

૪. મારી દૃષ્ટિ શુદ્ધ નથી. (વ્યભિચારી) અશુદ્ધ છે એટલે કે હું અજ્ઞાની છું. આપના સ્વરૂપને જાણતો નથી, કે તે તો નારાયણ છે ! તેથી તે લૌકિકભાવ વાળાથી દૂર જ ભાગે છે. (ભાજત). પરંતુ મારામાં માત્ર અજ્ઞાન છે એટલું જ નહિ પણ લજ્જા ય નથી. (લાજ કીધો) એટલે કે અજ્ઞાન હોવાનું ભાન પણ નથી. તેથી તો હું તેને શોધ્યા કરું છું, સદોષ છું છતાં !

તે તો શૂરવીર છે. (ભટ) તેથી તે વિચારે છે કે આ જીવ જેવો છે તેવો પણ છે તો મારો (મેરો).

મારા મનને એક જીદ આવી ગઈ કે તેને શોધવો છે. તેથી તેને પ્રાપ્ત કર્યા વગર પાછા ફરવા નથી માંગતું.

પરંતુ એક નવાઈની વાત બની કે મારું મન તેને શોધવા ભટકતું હતું ત્યાં તો તેણે જ મારા મનને અટકાવી દીધું. સ્થિર કરી દીધું (સંચત). મારા જીવનની દોરી તેનામાં સ્થિર થઈ ગઈ. મારા પતંગ જેવા મનને, મારી જીવન દોરી જબરદસ્તીથી આંચકી લઈને પોતાને તાબે કરી દીધી.

તે મારા અનેક પ્રયાસોથી ન મળ્યા પણ પોતાની ઈચ્છાથી મળ્યા. “સાહિબ કેસે મિલે ?”

હું લોકાર્થી બનવાથી કૃષ્ણ મારા માટે અપ્રાપ્ય બની ગયા. પણ મૈં આપને ન છોડ્યા તેથી તેમણે મારી લોકાર્થીતાને નષ્ટ કરી, પ્રભુએ મારું લૌકિક વ્યભિચારત્વ છોડાવીને મારામાં તેમના પ્રતિ નારાયણ ભાવ જગાડ્યો. પતિ જ પોતાનીની લાજ રાખે. આપ તેવા શૂરવીર છો. જ્યારે ડોર મારા હાથમાં રાખી હતી ત્યારે મારો પતંગ છે તની મને નહોતી ખબર પણ પ્રભુએ કૃપા કરી મારી ડોર તેમના હાથમાં લઈ મારા ચંગને સ્થિર કરીને મને દર્શન કરાવ્યા. (બતાવ્યો) (૨)

પ્રકાશિત ગ્રંથો	ન્યોછાવર
૧. આપણાં ૮૪	અપ્રાપ્ય
૨. આપણાં ૨૫૨	અપ્રાપ્ય
૩. ૪૧ આપણા માટે	અપ્રાપ્ય
૪. ૭ બોલ શ્રીકૃષ્ણના	અપ્રાપ્ય
૫. ૧ પુષ્ટિકવન	૨૦
૬. ૩સોં હિલગનકી પહેચાન	અપ્રાપ્ય
૭. ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૨ (જન્માષ્ટમી વધાઈ)	૨૦
૮. ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૩ (રાધાજીની વધાઈ, વામન જયંતિ, દાન, સાંઝી, મોરલી)	૨૦
૯. સુરજ કોણ બતાવે (કાવ્ય સંગ્રહ)	૨૦

પ્રકાશ્ય ગ્રંથ	ન્યોછાવર
૧. ૪૯ શૂરના સૂર	૨૦
૨. ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૧ (પનઘટ)	૨૦
૩. આંસુ (લેખ સંગ્રહ)	૪૦
૪. કરી મન હરિભક્તનકો સંગ (લેખ સંગ્રહ)	૪૦

નોંધ : ન્યોછાવર સાદી પોસ્ટ સહિતના છે.